

The Project Gutenberg eBook of Aseet pois!, by Bertha von Suttner

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Aseet pois!

Author: Bertha von Suttner

Translator: Alli Nissinen

Release date: February 24, 2006 [EBook #17846]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ASEET POIS! ***

Produced by Matti Järvinen, Tuija Lindholm and Distributed

Proofreaders Europe.

ASEET POIS!

Bertha von Suttner

Tekijän luvalla mukaellusta painoksesta suomentanut
Alli Nissinen

Ensimmäisen kerran julkaissut
Kustannusosakeyhtiö Otava 1895.
Digitalisoitu kolmannelta painoksesta,
joka ilmestyi 1912.

Seitsentoista vuotiaana olin sangen haaveileva tyttö. Tämän olisin jo varmaankin unhottanut, jollei minulla olisi tallella sen aikaisia päiväkirja-muistoonpanojani. Mutta näissä muistoonpanoissa ovat entiset haaveiluni, korkealle tähtäävät ajatukseni ja ylenpalttiset tunteeni tulleet ikuistetuiksi, ja siten voin minä nyt lähemmin tarkastella sitä kirjavaa ajatusten tulvaa, joka liikkui siinä tyhmässä, kauniissa tytönpäässä. Tämän pään kauneuden kertovat minulle vanhat valokuvat, vaikka kuvastimeni ei enää siitä mitään tiedä. Voin käsittää millainen kadehdittava olento tuo nuori, ylistetty, kaiken komeuden ja loiston pyörteessä elävä Martha Althaus lienee ollut. Punaiset muistoonpanovihkoset kertovat kumminkin paljon runsaammin alakuloisia, kuin rajatonta nuoruuden riemua ilmaisevia tunteita. Ja minä kysyn itseltäni: olinko todellakin niin kiittämätön, että en huomannut onneani ja mukavuuttani,

joka oli osakseni tullut, tahi olinko niin typerä, että luulin ainoastaan synkän alakuloisuuden olevan kyllin arvokasta runollisin sanoin ilmaistavaksi ja ikuistutettavaksi vaikenneville päiväkirjan lehdille.

Kohtaloni ei tyydyttänyt minua, sillä vihkoon olin kirjoittanut:

»Oi, Jeanne d'Arc, sinä taivaan suosima sankarinainen, jos minä olisin sinun sijassasi! Saada heiluttaa valtiovieriä, saada kruunata kuninkaani ja sitte — kuolla — kalliin isänmaan edestä! —»

Tilaisuutta näiden kainojen toiveiden täyttämiseen ei kuitenkaan, valitettavasti kyllä, tarjoutunut. Ei minun myöskään sallittu kristittynä marttyyrina tulla villien petojen raadeltavaksi ja siten kuolla, toivomus, joka muistiin panojeni mukaan vuotena 1853 oli palavan intoni korkeimpana päämääränä. Minun täytyi yhä edelleenkin huo'ata tietäen, että ne työt, joita sieluni halasi, jäisivät tekemättä, ja että elämäni pääpiirteissään olisi turhaan kulunut. Oi, miksi ei minusta ollut tullut poika, silloin olisin voinut saada toimeen jotain suurta ja ihanaa! Historia näyttää meille hyvin harvoja esimerkkejä naisten urostöistä. Miten harvoin onkaan meillä Gracchoja poikina, miten harvoin saammekaan kantaa miehiämme Weinsbergerporttien läpi, ja miten harvoin huutavatkaan miekkoja-heiluttavat unkarilaiset meille: »Eläköön Maria Teresia, meidän kuningattaremmel!» Mutta kun on mies, niin ei tarvitse muuta kuin tarttua miekkaansa ja rynnätä maailmaan saamaan kunniaa ja laakereita, voittamaan maailmanvaltoja, niinkuin Bonaparte, tahi valtaistuimia, niinkuin Cromvell. Muistan, että korkein ajatus, mikä minulla oli inhimillisestä suuruudesta, oli sotaisa urhoollisuus. Oppineita, runoilijoita ja muita suuria miehiä kohtaan oli minulla tosin jonkun verran kunnioituksetunnetta, mutta varsinaista *ihailua* herättivät minussa ainoastaan taistelulentän voittoisat sankarit. Ne olivat historian etevimmät kannattajat, ne ohjasivat kansojen ja maiden kohtalot, ne olivat merkityksen ja suuruuden puolesta yhtä korkealla muiden ihmisten yli, kuin Alppien ja Himalajan huiput ovat yli laakson ruohojen ja kukkaisten.

Tästä kaikesta en kuitenkaan tarvitse tehdä sitä johtopäätöstä, että minulla olisi ollut erityinen sankariluonne. Asia oli yksinkertaisesti sellainen, että minä olin haaveileva ja tulini hyvin helposti hurmaantuneeksi, ja olihan silloin aivan luonnollista, että etupäässä innostuin siitä, jota enimmäkseen ylistettiin sekä oppikirjoissani että ympäristössäni.

Isäni oli kenraali itävaltalaisessa armeijassa, ja hän oli ottanut osaa taisteluun Custozzan luona »isä» Radetskyn johdolla, jota hän melkein epäjumaloitsi. Millaisen joukon kertoelmia sotaretkestä sainkaan kuulla! Minun rakas isäni oli niin ylväs sotaisista muisteloistaan ja puhui sellaisella ihastuksella niistä sotaretkistä, joihin hän oli ottanut osaa, että ehdottomasti tunsin sääliä niitä miehiä kohtaan, joilla ei sellaisia muistelmia ollut. Ja miten alentavaa olikaan mielestäni naissukupuolelle, ettei se saanut tuolla ylevimmällä tavalla tuoda ilmoille isänmaanrakkauttaan ja kunniantunnettaan. Jos joskus kuulin puhuttavan naisten pyrinnoista päästä yhdenarvoiseksi miesten kanssa, niin käsitin vapaudenaatteen vaan siten, että se tarkoitti naistenkin pääsemistä aseilla varustettuna sotatantoreelle. Miten kauniisti kerrotaankaan historiassa Semiramiksesta tahi Katarina II:sta:

»Hän kävi sotaa sen ja sen naapurivallan kanssa — — — hän voitti sen tahi sen maan» —.

Ylipäänsä on historia, sellaisena kuin se nuorille esitetään, paras syy siihen, että nuoriso ihailee sotaa. Historiallisissa oppikirjoissa painetaan lasten mieleen, että sotajoukkojen päällikkö panee yhä toimeen teurastuksia, että teurastukset niin sanoakseni ovat se vaikutin, jonka nojalla kansojen historia vierii edelleen läpi aikojen; ne ovat järkähtämättömän luonnonlain seurauksia ja niiden tulee aina uudistua niinkuin myrskyjen ja maanjäristysten: niihin tosin yhtyy paljon kauhua ja hirmua, mutta tämä tulee täydellisesti palkituksi yleisesti tärkeiden seurausten ja sen kunnian ja kuuluisuuden kautta, jonka yksityiset sillä tavoin voivat saavuttaa, ja vihdoinkin sen tietoisuuden kautta, että on suuremmoisimmalla tavalla täyttänyt velvollisuutensa. Onko olemassa mitään ihanampaa kuolemaa, kuin kuolo sotatantoreella? Onko olemassa kadehdittavampaa kuolemattomuutta, kuin se mikä tulee kaatuneen sankarin osaksi? Tämä kaikki opetetaan selvästi ja varmasti kaikissa luku- ja oppikirjoissa, jotka ovat kirjoitetut »koulua varten», ja joissa varsinaisen historian rinnalla, joka ainoastaan kuvataan pitkänä sotatapausten lankana, kerrotaan yksinomaan urhokkaista asetoimista. Tämä kuuluu isänmaalliseen kasvatustapaan. Koska jokaisesta pojasta aikaa myöten täytyy tulla isänmaan puolustaja, tulee lapsen ihastusta tähän parhaimpaan kansallisvelvollisuuteen herättää ja muodostaa. Ja voidaksensa karaista hänen aistiansa sitä luontaista inhoa vastaan, jota sodan kauhut ehdottomasti herättävät, puhutaan niin huolettomasti kuin mahdollista mitä hirveimmistä veritöistä, niinkuin jostain välttämättömän tarpeellisesta, jostain aivan tavallisesta ja koetetaan niin paljon kuin mahdollista tuoda esiin sodan ihanteellista puolta — jos edes sellaisesta voipi puhua. Tällä tavoin onnistutaan kasvattamaan taistelunhaluinen ja sotaisa suku.

Tytöt, joiden ei tarvitse »sotaan lähteä», saavat historialliset tietonsa aivan samoista kirjoista kuin pojatkin. Siten muodostuu naispuolisessa nuorisossa aivan sama käsitys, joka ilmenee sotilassäädyn ihailuna ja kateellisena tunteena siitä, ettei voi taisteluihin osaa ottaa. Mitä hirmuisia kuvauksia kaikenlaisista tappeluista, punilaisista ja makedonialaisista, aina kolmekymmenvuotisiin ja napoleonilaisiin sotiin asti meille kerrottiinkaan, meille pienille, helläsydämisille ja hennoille neitosille,

joita kaikessa muussa kehoitettiin hiljaisuuteen ja lempeyteen. Kuinka saimmekaan nähdä kaupunkien palavan, asukkaiden joutuvan hirmuisen murhan ja silpomisen uhriksi ja kuinka saimmekaan tietää vankien julmasta rääkkäyksestä! Kun näin näkee julmuutta julmuuden päälle, tylsistyy luonnollisesti tunne huomaamaan sitä julmuudeksi. Kaikkea, mikä koskee sotaa, ei katsellakaan enää inhimilliseltä näkökannalta, ja saapi se sen vuoksi jonkinlaisen erikoisen salaperäis-historiallis-valtiollisen merkityksen. Sota täytyy olla olemassa! Se on korkeimpien arvonimien ja korkeimman kunniansaannin lähde. Sen käsittävät työt mainion hyvin, ja niin perustuu aikaisin se käsitys, joka muinoin loi spartalaiset äidit ja meidän aikoinamme luo mitä lapsellisimman miekkaa kantavien urhojen ihailun ja erikoislemmen.

* * * * *

Minua ei ole, niinkuin monia minun säätyyni kuuluvia naisia kasvatettu luostarissa, vaan olen tullut kasvatetuksi lapsuuteni kodissa, jossa sitä varten pidettiin opettajattaria ja opettajia. Jo aikaisin jäin äidittömäksi. Äidin sijassa oli minulla ja kolmella nuoremmalla sisarellani eräs täti, muuan vanha aatelisneiti. Talvikuukaudet asuimme Wienissä, mutta kesällä olimme sukukartanossamme Ala-Itävallassa.

Muistan tuottaneeni opettajilleni paljon iloa, sillä minulla oli hyvä muisti ja minä olin ahkera sekä varsinkin kunnianhimoinen oppilas. Kun minä en voinut tyydyttää kunnian himoani rientämällä Valkyrian tavoin sotatantoreelle, niin sain tyytyä siihen, että hankin itselleni hyviä arvosanoja opinnoissani ja ahkeruudellani voitin ympäristöni ihailun. Ranskan ja englannin kielen opin melkein täydellisesti; maantieteessä ja tähtitieteessä omistin sellaiset tiedot, kuin ohjelman mukaan naisen kasvatukselle oli tarpeellista, mutta historiassa opin paljon enempi kuin minulta vaadittiin. Minä otin esille paksuja historiallisia teoksia isäni kirjastosta ja luin niitä vapaahetkinä. Ja joka kerta kun painoin mieleeni jonkun vuosiluvun tahi tapauksen, pidin itseäni kappaleen viisaampana entistään.

Kasvatusaineisiini kuului myös pianonsoitto, mutta sitä vastustin ankarasti. Minulla ei ollut taipumusta eikä halua soitantoon ja sitäpaitsi tunsin, että en sillä alalla voisi voittaa laakereita. Minä rukoilin ja pyysin niin kauvan, että saisin jättää joutavan kirkuttamisen ja käyttää aikani muihin opinnoihin, että hyvä isäni vihdoinkin vapautti minut soitannollisesta pakkotyöstä. Tämä oli kuitenkin suureksi suruksi tädilleni, jonka mielestä nuorta tyttöä, joka ei osannut soittaa pianoa, ei voinut pitää »sivistyneenä».

Maaliskuun 10 päivänä 1857 täytin seitsemäntoista vuotta. »Jo seitsemäntoista vuotta!» ovat ensimmäiset sanat, jotka sinä päivänä kirjoitin päiväkirjaani. Tuo sana »jo» on koko pieni runoelma. Siihen ei tosin liity mitään selityksiä, mutta selvää on, että sillä tahdoin sanoa: »Ja vielä ei ole mitään tehty kuolemattomuuttani varten.» Nuo pienet punaiset vihkokset ovat minulle nyt, kun aijon kirjoittaa muistojani, sanomattomasta arvosta. Niistä olen tilaisuudessa saamaan tietoja entisistä tapahtumista pienimpiin yksityisseikkoihin asti ja kertomaan kokonaisuudessaan kauan sitte unohdettuja ajatuksia ja keskusteluja.

Seuraavana karnevaaliaikana tuli minun astua seuraelämään. Tämä ajatus ei tarjonnut minulle, niinkuin nuorille tytöille tavallisesti, mitään erityistä iloa. Henkeni pyrki johonkin parempaan kuin tanssisalin voittoihin, mutta *mihin*, sitä en voinut sanoa.

Tänä kesänä määräsi lääkäri tätini Mariebadiin kylpemään, ja tätini näki hyväksi ottaa minut mukaansa. Vaikka pääsemiseni suureen maailmaan pitikin tapahtua vasta seuraavana talvena, sain kuitenkin luvan ottaa osaa muutamiin pieniin iltamiin kylpylaitoksessa voidakseni edeltäpäin tottua tanssiin ja keskusteluun, että en esiintyisi vallan ujona ja kömpelönä ensimmäisenä karnevaalikautena.

Mutta mitä tapahtuikaan ensimmäisessä iltamassa, jossa olin. Niin, ei mitään sen vähempää, kuin että rakastuin silmittömästi. Tietysti oli rakkauteni esine eräs husaariluutnantti! Läsnaolevat siviiliherrat näyttivät sotilasten rinnalla samanlaisilta kuin luusiivet perhosien rinnalla. Sotilaspukuihin puettujen seassa olivat husaarit komeimpia ja husarien seassa oli kreivi Arno Dotsky kaikista komein. Yli kuusi jalkaa pitkä, musta kihara tukka, ylöspäin taivutetut viikset, valkoiset hampaat ja tummat silmät — no siis, hänen kysyessään: »Onko teillä kotiljonki vapaana, kreivitär?» tunsin, että on olemassa muitakin yhtä yleviä voittoriemuja, kuin Orleansin Neitsyen miekan tai Katariina II:sen valtikkan pitely.

* * * * *

Yhdeksäntenätoista syntymäpäivänäni olivat hääni kreivi Arno Dotskyn kanssa. Sitä ennen olin jo astunut suureen maailmaan ja tullut keisarinnalle esitellyksi kreivi Dotskyn morsiamena. Häittemme jälkeen teimme matkan Italiaan, jota tarkoitusta varten Arno oli ottanut pitemmän aikaa virkalomaa. Sotapalveluksesta eroamisesta ei ollut koskaan ollut kysymystä. Olin ylpeä kauniista husariupseeristani ja toivoin ilolla sitä aikaa jolloin hän korkenisi ratsumestariksi — everstiksi — ja vihdoinkin kenraaliksi. Kukapa tiesi — kenties oli hän määrätty joksikin vielä korkeammaksi, kenties tulisi

hänen nimensä kerran loistamaan muiden suurien sotapäällikköjen nimien seassa isänmaan historiassa.

— —

Se oli onnellinen aika, sillä me rakastimme toisiamme sanomattomasti. Kuitenkaan ei minun punainen kirjani siitä mitään kerro. Suruilleni en löytänyt kylliksi sanoja ja valitusvirsiä, ne täytyi säilyttää jälkimaailmalle. Mutta minun uhkuvan nuoruuteni raitis onni ei saanut sijaa päiväkirjani punaisien kansien sisällä. Se paikka jäi pitkäksi aikaa unohduksiin.

Mutta odotas: täällähän löydän kuitenkin iloisen muistoonpanon. Tammikuun 1 päivänä 1859 (sepä oli uudenvuoden lahja, joka kelpaa!) syntyi ensimmäinen poikamme. Tämä tapaus herätti meissä ylpeyttä ja hämmästyä aivan kuin olisimme me olleet ensimmäiset, joille jotain sellaista tapahtui.

Siitä mahtoi olla seurauksena sekin, että minä taas rupesin muistamaan päiväkirjaani. Tämä merkillinen tapaushan piti kaikella muotoa saada jälkimaailman tiettäväksi. Meidän rakas, pieni Rurumme oli meidän silmissämme merkillisin kaikista maailman ihmeistä. Me ajattelimme ja toivoimme hänelle mitä suuremmoisinta tulevaisuutta. Mikä hänestä tulisi? Tämä kysymys, joka tosin ei vielä tarvinnut olla hyvin kiireellinen, lausuttiin kuitenkin usein Rurun kätkyen ääressä, ja vastaus oli aina sama: sotilas. Joskus rohkeni hänen äitinsä panna heikon vastalauseen: mutta ajatteles, jos hän kaatuisi sodassa! Tälle arvelulle ei tietysti kukaan korvaansa kallistanut.

* * * * *

Huhtikuun ensimmäisenä päivänä, siis kolme kuukautta täytettyään, yleni Ruru korpraaliksi. Mutta samana päivänä tapahtui jotain ikävää, jotain, joka teki sydämeni raskaaksi ja joka kehoitti minua uskomaan synkät ajatukseni punaisten vihkojen huostaan.

Jo kauvan aikaa oli valtiollisella taivaalla näkynyt musta pilkku, jonka johdosta keskusteltiin mitä vilkkaimmin sanomalehdissä ja seuroissa. Tähän asti en ollut siihen paljo huomiotani kääntänyt; — vaikkakin mieheni tahi isäni usein olivat minun kuulleni sanoneet: »pian tulee Italia näkemään toista», niin en kuitenkaan ollut sitä tullut erityisesti huomanneeksi. Ja olisko minulla ollut aikaa valtiollisia asioita ajattelemaan? Miten innokkaasti ympärilläni keskusteltiinkin Sardinian asemasta Itävaltaan eli Napoleon III:een, jonka avun Cavour oli hankkinut itselleen, ottamalla osaa Krimin sotaan, miten paljo puhuttiinkin siitä jännityksestä, joka täten oli syntynyt meidän ja italialaisten naapuriemme välille, — en minä kuitenkaan ollut pannut näihin keskusteluihin suurempaa arvoa. Mutta yllämainittuna huhtikuun 1 päivänä sanoi mieheni täydellä todella minulle:

— Tiedätkös, aarteeni, pian se syttyy.

— Mikä se on, joka syttyy? — kysyin minä.

— Sota Sardinian kanssa.

Minä säikähdin. — Jumalan tähden — sehän olisi hirmuista! Ja täytyykö sinunkin mukaan?

— Sitä varmasti toivon.

— Kuinka voit sellaista sanoa? — *Toivot*, että sinut otettaisiin vaimoltasi ja lapseltasi?

— Kun velvollisuus kutsuu — —

— Silloin voit sanoa, että sinun täytyy seurata velvollisuuden käskyä. Mutta *toivoa* — sehän on sama kuin haluta, että niin kova onni kohtaisi sinua.

— Kova onni? Sellainen raitis, iloinen sota täytyy olla jotain ihanaa!
Älä unohda, Martha, että olet sotilaan vaimo.

Vaivuin hänen kaulaansa.

— Ole rauhallinen, Arno, minäkin voin olla urhokas. Kuinka usein olenkaan kadehtinut historian sankareja ja sankarittaria, ja miten ihanaa mahtaneeka olla rientää taisteluun. Jos vaan sais sinua seurata ja voittaa tai kaatua sinun rinnallasi.

— Hyvin puhuttu, rakkahani, mutta lapsellisesti! Sinun paikkasi on poikamme luona, josta myös täytyy kasvaa isänmaan puolustaja. Sinun paikkasi on kotilietemme luona. Suojellaksemme tätä kotiliettä vihollisten hyökkäyksiltä, suojellaksemme kotejamme ja naisiamme, — sen vuoksi täytyy meidän miesten mennä sotimaan.

En tiedä, miksi nämät sanat, joita niin usein ennen olin kuullut ja lukenut, tällä kertaa kuuluivat turhilta korulauseilta. Eihän ollut mitään vaaran uhkaamaa liettä puolustettavana, eihän porttietimme ulkopuolella seisonut mitään barbari-joukkioita. Tässä oli vaan valtiollinen jännitys kahden hallituksen

välillä. — — Jos siis mieheni sellaisella innolla halusi sotaan, niin ei se ollut etupäässä sen vuoksi, että hän tahtoi suojella vaimoan, lapsiaan ja isänmaatansa, vaan mieluummin sen vuoksi, että hän rakasti sotilaselämää, joka on niin vaihteluista ja seikkailuista rikas, — että hän toivoi mainetta, halusi ylennystä. No niin, *kunnianhimoa* se on — lopetin ajatukseni — jaloa ja oikeutettua kunnianhimoa ja halua näyttää urhoollisuutensa ja täyttää velvollisuutensa isänmaata kohtaan.

Se oli hänelle kunniaksi, että hän voi olla iloinen, koska hänen nyt kerran täytyi lähteä sotaan, mutta vielä ei ollutkaan mitään varmasti päätetty. Kenties ei sota lainkaan syttyisi, ja jos niinkin kävisi, miksi juuri Arno tulisi sinne komennetuksi. Ei, tämä niin kokonainen ja täydellinen onni, jonka kohtalo oli minulle suonut, ei varmaankaan voinut niin täydellisesti murtua. — —

Näitä ja samankaltaisia ajatuksia sisältää päiväkirjani näiltä päiviltä.

Mutta siitä lähtien muutamia aikoja eteenpäin sisälsivät punaiset vihkoset joukon valtioviisastelua: Ludvig Napoleon on juonittelija — — Itävalta ei voi enää tyytyä päältä katsomaan — — sota tulee syttymään — — Sardinian täytyy masentua ylivoiman alle — — rauha pysytetään — —. Vaikka ihailinkin menneiden aikojen taisteluja, oli kuitenkin nyt hartain toivomukseni, että rauha pysytettäisiin, mutta mieheni toivomukset olivat selvästi päinvastaiset. Hän ei tosin sitä suoraan sanonut, mutta kaikki tiedot, joita hän sai tuon mustan pilkun kasvamisesta, kertoi hän minulle loistavin silmin, jota vastoin hän aina jonkinlaisella tyytymättömyydellä huomasi silloin ja tällöin esiintyvät rauhansanommat.

Isänikin oli tulisesti ihastuksissaan sodan syttymisestä. Piemontilaisten voittaminenhan olisi vaan lastenleikkiä, ja tätä todistaakseen antoi hän taas tulvailla Radetsky-historioita. Kuulin uhkaavasta sotaretkestä puhuttavan vaan sodan johdannolliselta eli strategiselta kannalta, nimittäin miltä näkökannalta voitto oli mahdollinen, missä ja miten vihollinen tulisi voitetuksi, ja ja mitä etuja tämä sota meille tuottaisi. Mutta inhimilliseltä kannalta, siltä, että jokainen taistelu, jos siinä saadaan voitto tai tappio, tuottaa paljon veren ja kyynelten vuodatusta, ei asiaa koskaan katseltu. Nämä kysymyksessä olevat harrastukset pantiin niin paljo ylemmäksi yksityisiä harrastuksia, että oikein häpesin ahdasmielisyyttäni, kun mieleeni tulivat tällaiset ajatukset: »voi, mitä hyödyttääkään voitto kuollut-raukkoja, leskiä ja haavoittuneita, jotka kenties koko elämäkseen jäävät vaivaisiksi». — Vastaukseksi näille arkaileville kysymyksille juolahti mieleeni sellaiset vanhat koulukirja-dityrambit kuin »kunnia palkitsee kaikki». — »Mutta kuinka silloin käy, jos vihollinen saapi voiton?» — kysyin kerran ääneen upseerituttavieni seurassa. — »Shh!» Minua kehoitettiin kiihkeästi vaikenemaan. Jo vähinkin epäily meidän aseittemme voimattomuudesta pidettiin arkuutena ja epäisänmaallisuutena. Sotamiehen velvollisuuksiin kuuluu, että täytyy aina olla vakuutettu armeijansa voitosta. Kenties se kuuluu myöskin lainkuuliaisen luutnantin rouvan velvollisuuksiin.

* * * * *

Mieheni rykmentin olopaikka oli Wienissä. Näköala kodistamme oli Praternille[1] päin, ja kun astuin avonaisen akkunan luo, hyväili poskiani lempeä, lupauksista rikas kesäinen tuuli. Kevät oli ihmeellisen ihana. Ilma oli leuto ja täynnä kukkien tuoksua, ja puut olivat tavallista aikaisemmin pukeutuneet vaaleanviheriään verhoonsa. Iloitsin sydämessäni ajatellessani kohta alkavia ajeluretkiä Praternilla. Sitä tarkoitusta varten olimme hankkineet pienet, somat ajopelit, joihin kuului sievät vaunut ja tulinen, unkarilainen nelivaljakko. Jo nytkin huhtikuulla ajelimme joskus Praternin puistossa, mutta se oli vaan esimakua niistä suurista nautinnoista, joita toukokuulla saisimme kokea. Oi, jollei vaan sota jo silloin syttynyt! — —

[1] Wienin komein puisto.

— No, Jumalan kiitos, nyt vihdoinkin tulee loppu tästä ikävästä epätiedosta, huudahti mieheni tultuaan kotia sotaharjoituksista aamusella 19 päivä huhtikuuta. — Loppuehdotus on annettu. —

— Minä säikähdin. — Mitä sinä tarkoitat — loppuehdotus?

— Niin, toisin sanoen, meidän valtiomiehemme ovat nyt vihdoinkin sanoneet viimeisen sanan niissä keskusteluissa, jotka sodan julistuksen edellä ovat tarpeelliset. Meidän loppuehdotuksessamme vaadimme, että Sardinia riisuu aseet, jota se luonnollisesti ei tee, ja sitte marssimme rajan yli.

— Suuri Jumala, mutta kenties ne sentään riisuvat.

— No, silloin peruutetaan sota, ja rauha tulee julistetuksi.

Minä lankesin polvilleni — muuta en voinut.

Sanatonna ja kuitenkin huudon kaltaisena kiiti rukoukseni: rauha! rauha! sydämestäni taivasta kohti.

Arno nosti minut ylös.

— Mitäs teet, mieletön lapsi?

Kiersin käteni hänen kaulaansa ja aloin itkeä. Se ei ollut surun itkua, sillä eihän asia vielä ollut ratkaistu, mutta hermoni olivat kauhean uutisen vuoksi niin kiihoittuneet, että niiden täytyi saada tyyntyä kyynelvirran avulla.

— Martha, Martha, sinä saatat minut suuttumaan — sanoi Arno nuhdellen. — Oletkos sinä sotilaan uljas vaimo? Unohdatko, että olet kenraalin tytär, luutnantin vaimo ja — lisäsi hän hymyillen — korpraalin äiti?

— En, Arno, en — mutta minä en käsitä itseäni — tulin vaan niin liikutetuksi, mutta se on jo ohitse. Ihailen itse niin suuresti sotilaskunniaa — mutta en tiedä, miten se tuntui niin kummalliselta — kun sinä äsken sanoit, että kaikki riippuu yhdestä sanasta, joka nyt pian lausutaan — myönnytys tahi kielto tuohon niin sanottuun loppuehdotukseen tulee ratkaisemaan tuhansien kuoleman ja verenvuodatukset, — niin tuntui minusta kuin rauhansana *täytyisi* tulla lausutuksi, ja minä en voinut muuta tehdä kuin langeta polvilleni ja rukoilla — —

— Ilmoittaaksesi hyvälle Jumalalle asioiden tilasta, sinä pieni hupakko.

Porstuvan kelloa soitettiin. Minä kuivasin nopeasti kyyneleeni. Kukahan näin aikaisin mahtoikaan tulla? Se oli isäni.

— No, lapseni — huudahti hän hengästyneenä, heittäytyen nojatuoliin.

— Oletteko jo kuulleet suuren uutisen — loppuehdotus?

— Kyllä, olen juuri kertonut kaikesta Marthalle.

— Sano, isä, luuletko sodan siten tulevan ehkäistyksi? — kysyin minä vavisten.

— En ole koskaan kuullut, että sota olisi tullut loppuehdotuksen kautta ehkäistyksi — sanoi isäni tyyntäytään. — Vaikka kyllähän kirottujen italialaisten heittiöiden puolelta olisi viisainta myöntyä, eikä antautua uudelleen Novaran — — — Voi, kunhan ei isä Radetsky olisi kuollut viime vuonna! Olen varma siitä, että hän, huolimatta yhdeksästäkymmenestä ikävuodestaan, vielä olisi asettunut armeijansa etuneehen, ja totisesti olisin minäkin lähtenyt mukaan! Mehän olemme molemmat jo kerran ennen näyttäneet miten italialaista roistoväkeä kohdellaan, mutta ne eivät näy vielä saaneen kyllyksi. Kernaasti minun puolestani. Meidän lombardilais-venetialainen kuningaskuntamme tulee saamaan sangen kauniin lisän piemontilaisesta alueesta. Jo näen ajatuksissani, miten sotajoukkomme marssivat Turiniin.

— Mutta, isä, sinä puhut aivan kuin sota olisi jo päätetty ja aivan kuin iloitsisit siitä? Mutta ajattelepas jos Arnonkin täytyy lähteä sotaan. — Ja silmäni täydyivät kyyneleillä.

— Tietysti hänen täytyy, kadehdittavan miekkosen.

— Mutta minun tuskani — vaara —?

— Loruja, vaara! Sodastakin tullaan takaisin, siitä olen minä todistuksena. Minä olen ottanut osaa useampaan kuin yhteen taisteluun ja tullut, Jumalan kiitos, haavoitetuksikin joskus, mutta tässä olen kuitenkin hengissä, koska kerran oli määrätty, että saisin elää.

— Mutta ajatteles, jos ei minun rykmenttiäni komennettaisikaan sotaan — sanoi Arno.

— Oi, todellakin — keskeytin häntä iloisesti — siinä on vielä toivoa jällellä!

— Silloin haen, jos mahdollista on, siirtoa.

— Hyvä. Hess saapi ylipäällikkyyden, ja hän on hyvä ystäväni.

Sydämeni oli epätoivoa täynnä, enkä kuitenkaan voinut olla ihailematta noita molempia miehiä. Millä ilolla he puhuivatkaan tulevasta sotarekkestä, — aivan kuin tavallisesta kävelymatkasta. Urhoollinen Arnoni tahtoi vielä, jollei velvollisuus häntä kutsuisi, lähteä sotaan vapaaehtoisena, ja minun ylevämielinen isäni piti tämän aivan luonnollisena. Koetin rohkaista mieltäni. Täytyihän minun nyt näyttäytyä rakkaitteni arvoisena eikä ajatella muuta kuin: mieheni on sankari.

Nousin reippaasti ja ojensin hänelle molemmat käteni:

— Arno, olen ylpeä sinusta!

Hän painoi käteni huulillensa, sitte kääntyi hän isään päin ja huudahti ilosilmin:

— Sen tytön olet kasvattanut hyvin, appivaari!

* * * * *

Loppuehdotus hyljätty! Se oli tapahtunut Turinissa huhtikuun 26 päivänä.
Arpa oli siis heitetty — sota julistettu.

Jo viikon ajan olin valmistautunut siihen, mitä nyt oli tapahtunut, mutta kuitenkin kohtasi sanoma minua kuin kova isku. Kun Arno ilmoitti sen minulle, heittäysin itkien sohvalle ja kätkin pääni tyynyihin.

Hän istahti vierelleni ja lohdutti minua lempeästi sekä lopetti sanoilla: — Ja ajattelepas, kuinka hauskaa, kun tulen takaisin kolmas tähti kauluksessa — ja kenties risti rinnassani.

Mutta minä itkin vaan yhäkin. Kuinka vähäpätöiseltä tuntuivat minusta sekä tähdet että ristit tällä hetkellä! Ei edes kymmenenkään ristiä, jotka peittäisivät tuota kallista rintaa, voisi palkita minulle sitä, että kuula mahdollisesti sen lävistäisi!

Arno nousi ja suuteli minua lempeästi otsalle.

— Nyt minun täytyy mennä everstini luo. Itke nyt kylliksi, lapseni, niin olet rohkea ja iloinen, kun tulen takaisin. Ei suinkaan pieni vaimoni nyt, kun vaara on silmien edessä, tahtone ottaa minulta pois kaikkea rohkeutta ja taistelunhalua. Hyvästi aarteeni! — Ja hän meni.

Koetin tyyntyä. Niin, olihan velvollisuuteni rohkaista häntä, niin hyvin kuin voin. Tämähän on ainoa keino, jolla me, naiset, voimme osoittaa isänmaanrakkauttamme, ainoa keino, jolla me voimme tulla osallisiksi siitä kunniaista, jonka miehemme voittavat taistelutantereella — eli oikeammin »tappotantereella». Sillä tapettuina jäävät tantereele sotaan pakotetut ihmisraukat — avonaisine, verisine haavoineen — — — ja niiden sekaan ehkä — — — ääneen nyhkyttäen ajattelin aatokseni loppuun.

Kamarineitsyeni, Betty, riensi sisälle säikähtyneenä. Hän oli kuullut minun huudahtavan.

— Jumalan tähden, rouva kreivitär, mitä on tapahtunut?

Katsoin tyttöön. Hänenkin silmänsä olivat itkusta punaiset, ja minä ymmärsin syyn. Hänkin oli kuullut kauhean uutisen ja hänen sulhasensa oli sotilas. Tunsin hartaan halun painaa kovan kohtalon alaista sisartani sydäntäni vastaan.

— Ei se ole niin vaarallista, lapseni, — sanoin lohduttaen. — He menevät taisteluun, mutta he tulevat jälleen takaisin.

— Eivät kaikki, kreivitär, — huudahti hän nyhkyttäen.

Nyt saapui huoneeseen tätini ja Betty poistui.

— Tulin sinua lohduttamaan, Martha, — sanoi hän syleillen minua, — ja pyytämään sinua, että kantaisit koettelemuksesi nöyryydellä.

— Sinä tiedät siis kaikki — —

— Koko kaupunki sen tietää ja kaikkialla on suuri ilo. Tämä sota on hyvin yleisesti tunnettu.

— Ilo, täti Maria?

— Tietysti, niiden seassa, joilla ei ole ketään sukulaista armeijassa. Mutta minä tiesin sinun surusi ja senvuoksi tulin tänne. Pian tulee sinun isäsikin, mutta ei lohduttamaan, vaan onnittelemaan sinua. Hänen mielestään on se suuri onni Arnolle, että hän saa seurata mukana. Ja onhan hän oikeassa. Eihän sotamiehelle ole mikään parempi kuin sota. Sinunkin täytyy ajatella asiata siltä kannalta, velvollisuushan on täytettävä ennen kaikkea! Se, minkä täytyy tapahtua — —

— Niin, sinä olet oikeassa, täti. Se, minkä täytyy tapahtua, se mikä on välttämätöntä — —

— Jonka Jumala tahtoo, — oikaisi täti.

— Täytyy kestää lujudella ja nöyryydellä.

— Oikein, Martha! Kaikkihan käy niinkuin sen on kohtalo määrännyt. Mutta meidän tulee rukoilla paljo ja hartaasti rakkaitten sotilastemme puolesta.

Niin, koko sillä ajalla kuin mieheni olisi poissa, tahdoin minä hartaasti rukoilla Jumalaa kääntämään kaikki kuulat pois rakastetustani. — — Kääntämään? Minä säpsähdin ehdottomasti. *Kehen ne

sensijaan sattuisivat?* Kentiesi johonkin toiseen, jonka hengen puolesta yhtä hartaat rukoukset olivat ylös kohonneet? Ja mitä olin fysiikkatunneillani oppinut luonnonlakien järkähtämättömistä säännöistä?

— Niin, tääti, — sanoin minä ääneen, keskeyttäen nuo vastakkaiset lausunnot, jotka ajatuksissani risteilivät, — niin, rukoilkaamme ahkerasti, ja Jumala on kuuleva rukouksemme, Arno on palaava vahingoittumatta.

— Niin, lapseni, — jatkoi tääti Maria, — onnen ja myötäkäymisen päivinä unohtaa ihminen helposti vapahtajansa, mutta kun sairaus ja kuolema uhkaavat meitä ja rakkaitamme, silloin olemme levottomia ja surullisia — — —

— Tässä keskeytti häntä isäni, joka riensi sisään, huudahtaen:

— He tahtovat selkäänsä, sen lurjukset! No, selkäänsä he saavatkin niin paljo kuin sietävät.

* * * * *

Nyt seurasi myrskyinen aika. Sota »on syttynyt». Unohdetaan, että kaksi ihmisjoukkiota rientää toisiansa vastaan tappaaksensa toisensa, ja käsitetään asia aivan kuin joku korkeampi voima pakoittaisi molempia joukkoja taisteluun. Edesvastaus jää kokonaan tuon korkeamman voiman osalle, joka jälleen puolestansa antaa ainoastaan kansoille määrätyn kohtalon tapahtua. Tällainen epäselvä, kunnioittava käsitys on useammilla sodasta, ja tällainen oli minullakin. Minulla ei ollut mitään erityistä inhon tunnetta itse *sotaa* vastaan, kärsimykseni oli vaan seurauksena siitä, että rakkaan puolisoni täytyi antautua vaaralle alttiiksi ja minun jäädä kotia epätietoon ja pelkäämään. Koetin lohduttaa itseäni ajatellen, että Arnon tuli mennä täyttämään ihmisen korkeinta ja ylevintä velvollisuutta, ja että hän siten vaan saavuttaisi kunniaa ja mainetta. — Siinä ajatuksessa, että nyt elin jonkun erinomaisemman historiallisen tapauksen aikana, oli jotain omituisen ylentävää, ja minä kuvittelin mielessäni, että tästä piti seuraaman jokin yleismaailmallinen tapaus, jota tulevaiset historian kirjoittajat käyttäisivät jonkun historiallisen kertomuksen nimikirjoituksena.

Tämä intoileva mielentila olikin tähän aikaan hyvin yleinen. Muusta ei puhuttu huoneissa eikä kaduilla, muusta ei puhuttu sanomalehdissä, muusta ei rukoiltu kirkoissa. Minne ikinä tulikin, näki aina samallaiset liikutetut kasvoniilmeet, ja kuuli samat vilkkaat keskustelut sotatoiveista. Kaikki, mikä muutoin vetää ihmisten huomiota puoleensa: teatteri, asioimiset, taide — oli nyt vaan sivuasioita. Tuntui siltä kuin ei olisi ollut oikeutta ajatella mitään muuta nyt, kun sellainen suuri maailmanhistoriallinen asia tapahtui. Voitoistansa varmat armeijan päälliköt, helkkyvän soiton mukaan pois marssivat sotajoukot, isänmaallista innostusta uhkuvat puheet, alituiset vetoamiset hyveeseen, kunniaan, velvollisuuteen, uljuuteen ja alttiuteen, moleminpuoliset vakuutukset siitä, että kuuluttiin urhokkaimpaan, voittamattomimpaan kansaan maailmassa, tämä kaikki levitti sotaan lähdön yli omituisen sankarillisen tunnelman, joka kohotti koko kansan ylpeyttä ja herätti jokaisessa yksityisessä sen tunteen, että hän oli suuri kansalainen suuressa ajassa.

Sellaiset rumat ominaisuudet kuin saaliinhimo, viha, julmuus ja petos pidettiin kyllä myöskin sodan ominaisuutena, mutta aina ainoastaan vihollisen puolella, jonka kehous oli päivän selvä. Jos jättää huomioonottamatta sen, että taistelu, jonka nyt piti alkaa, valtiolliselta kannalta olikin aivan välttämätön, niin oli vastustajan voittaminen siveellinen velvollisuus, kuritus, joka sivistyneiden tuli antaa noille italialaisille, noille kevytmielisille, petollisille, irstaille roistoille! — — — — —
— — Ja tuo Ludvig Napoleon — mikä kamalan kunnianhimoisen ja juonitteleva olento! Kun hänen huhtikuun 29 päivänä antama julistuskirjansa julkaistiin sanoilla: »*Adrian mereen asti vapaa Italia*», herätti se oikean suuttumuksen myrskyn. Uskalsin tuoda esiin sen vaatimattoman muistutuksen, että tuohan oli jalomielinen ajatus, jonka täytyy Italian isänmaanystävissä herättää ihastusta, mutta ankaruudella käskettiin minun olla vaiti. Sitä uskonkappaletta, että Ludvig Napoleon oli aika »konna», ei saanut, niin kauvan kun hän oli meidän vihollisemme, millään tavalla moittia, sillä kaikki mitä hän teki, oli jo edeltäpäin kirottua. Taas heräsi minussa hiljainen epäily. Kaikissa historiallisissa kertomuksissa, joita olin lukenut, olin aina huomannut, että kertojan ihailu ja myötätunto oli aina sen puolueen puolella, joka oli tahtonut taistella vapautensa edestä ja poistaa yltänsä vieraan ikeen. En tosin voinut itselleni oikein selvittää, mitä tarkoitettiin käsitteellä »ies» ja mitä runoilijan aina ylistämällä sanalla »vapaus», mutta sen verran toki käsitin, että vapauteen pyrkimys ja ikeen poistaminen tällä kertaa ei ollut itävaltalaisten puolella, vaan italialaisten. Mutta näittenkin arasti lausuttujen epäilysteni vuoksi tulin minä tykkänään maahan masennetuksi. Olin onnettomuudekseni taaskin koskettanut yhtä uskonsääntöä, nimittäin sitä, että meidän hallituksemme, s. t. s. se hallitus, jonka alueella on sattunut syntymään, ei koskaan voisi tehdä mitään, joka on väärin, vaan ainoastaan levittää siunausta; että ne, jotka tahtoivat erota »meistä», eivät ole vapauden sankareita, vaan kapinoitsijoita, ja että »me» kaikissa tapauksissa olemme oikeassa.

Toukokuun ensimmäisinä päivinä läksi se rykmentti liikkeelle, johon Arno oli siirtynyt. Kello kuusi aamusilla kolkutettiin meidän ovellemme, ja minä hypähdin ylös lyhyestä, levottomasta unesta, johon

olin vihdoinkin valvotun yön jälkeen vaipunut.

— Kello on kuusi, herra luutnantti, — ilmoitti palvelija, jonka oli käsketty ajoissa herättää.

Arno nousi ylös. Nyt oli siis eronhetki tullut.

— Ole nyt uljas, Martha, — sanoi hän rohkaisten, — tämä matka kestää korkeintaan kaksi kuukautta, ja sitten olen jälleen luonasi. Mitä hittoa, tuhannesta kuulasta sattuu vaan yksi, eikä suinkaan sen tarvitse juuri minua kohdata. Ovathan muutkin palanneet sodasta, katsopas esimerkiksi isääsi! Ja kerranhan sen kuitenkin täytyy tapahtua! Et suinkaan ole mennyt naimisiin husaariupseerin kanssa siinä luulossa, että hänellä olisi vaan toimena kaduilla marssiminen ja komealta näyttäminen. Kirjoitan usein sinulle ja kerron, miten raikasta ja iloista sotaelämä on. Jos jotain surullista olisi tulossa, ei varmaankaan mieleni tuntuisi niin iloiselta kuin nyt, — menen vaan hankkimaan itselleni kunniamerkin, näetkös. Hoida nyt vaan itseäsi ja Ruruamme, — — jos minä saan ylennystä, saapi hänkin pienen arvon koroituksen. Sano terveisiä pojalle minulta, en halua enää uudistaa eilistä hyvästijättöä. Ajatteles, kuinka hauskaa, kun hänen isänsä sitte saa kertoa hänelle suurista voitoista Italian sodassa vuonna 59 — — —.

Kuuntelin hartaasti hänen puhettansa. Nuo lohduttavat lauseet tekivät minulle niin hyvää. Menihän hän niin mielellään ja niin iloisena taisteluun, — eikös siis tuskani ollut itsekäs ja oikeudeton?

Taaskin kolkutettiin ovelle.

— Aika kiirehtii, herra luutnantti.

— Olen heti valmis. — Hän avasi sylinsä: — Nyt, Martha, lemmittyni, vaimoni, jää hyvästi!

En voinut puhua, sana »jää hyvästi» ei tahtonut tulla huulieni yli. Tunsin, että en voisi hillitä itseäni, jos lausuisin nuo sanat, ja minä en tahtonut häiritä hänen levollisuuttaan tällä viimeisellä hetkellä. Tahdoin antaa tuskalleni valtaa vasta sitte, kun olin yksin.

— Voi hyvin, rakkaani, voi hyvin!

Näin hänen huulensa vapisevan, näin hänen povensa kohoilevan kuin kovan tuskan käsissä, — ja painaen molemmat kätensä kasvojansa vastaan, nyhkytti hän ääneen.

Tämä oli minulle liiaksi, luulin, että kadottaisin järkeni. Kiertäen käteni hänen kaulaansa, huusin epätoivon tuskalla:

— Arno, Arno, jää kotiin, jää kotiin! — Tiesin pyytäväni mahdottomia ja kuitenkin rukoilin uudelleen ja yhä uudelleen: jää kotiin!

— Herra luutnantti, — kuului ääni etuhuoneesta, — pelkään, että myöhästytte!

Vielä suudelma, viimeinen suudelma, ja hän riensi ulos.

* * * * *

Liinan-nukan nyppiminen, molempien armeijan liikkeitten tarkastaminen kartalta, sotaa koskevien kysymysten ratkaiseminen sakkilaudalla, esimerkiksi: Itävalta koettaa ja tulee voitetuksi neljännellä liikkeellä; kirkossa käyminen ja harras rukoileminen rakastettujen ja isänmaan aseitten puolesta; keskustelu sotapaikalta tulevista tiedoista, — tämä täytti minun ja omaisteni koko elämän näihin aikoihin. Kaikki muut asiat elämässä olivat aivan arvottomia. Kaikki kysymykset paitsi: kuinka ja koska on sota loppuva? olivat aivan merkityksettä ja arvotta. Syötiin, juotiin, luettiin ja tehtiin askareita, mutta huolimatta niistä. Ainoat, joilla oli jotain arvoa, olivat Italiasta tulevat sähkösanomat.

Parhaimmat ilon lähteeni olivat luonnollisesti ne tiedot, joita sain Arnolta itseltään. Ne olivat tosin hyvin vaillinaisia; — kirjeiden kirjoittaminen ei ollut koskaan ollut hänen vahvin puolensa, — mutta ne täyttivät kuitenkin sydämeni sillä iloisella tiedolla, että hän vielä oli hengissä ja vahingoittumatta. Säännöllisesti eivät nämä kirjeet ja tiedonannot voineet tulla, sillä usein olivat kaikki liikeneuvot keskeytetyt, tahi — kun sattui taistelu — sotaposti estetty.

— Kun luettelo kaatuneista julkaistiin, ja minä en ollut muutamiin päiviin kuullut Arnosta mitään, kuinka suurella tuskalla luunkaan kaatuneitten nimet! — — Se oli yhtä jännittävä kuin arpajaislistan tarkastaminen toivossa että on voittanut, mutta päinvastaisessa tarkoituksessa. Mitä tässä listassa etsii, — on kiitollinen Jumalalle, jos ei sitä löydä.

Kun ensi kerran luin sellaista listaa, en ollut silloin saanut mitään tietoja neljääntoista päivään — ja kun huomasin, ettei nimi »Arno Dotsky» ollut luettelossa, panin käteni ristiin ja huokasin ääneen:

»Jumalani, minä kiitän sinua!» Mutta tuskin olin tämän sanonut, ennenkuin tunsin ikäänkuin vihlovan epäsoinnun kiitoksessani. Otin listan uudelleen käteeni ja luin jälleen siinä olevat nimet. Siis senvuoksi, että Adolf Schmidt ja Karl Müller sekä moni muu, — mutta *ei* Arno Dotsky, — oli jäänyt taistelutantereelle, olin minä kiittänyt Jumalaa. Sama kiitos olisi samalla oikeudella kohonnut taivasta kohden niiden sydämmistä, jotka olivat olleet levottomia Schmidtin ja Müllerin tähden, jos ne olisivat näiden nimien sijasta lukeneet nimen Dotzky. Ja miksi olisi juuri minun kiitokseni taivaalle miellyttävämpi kuin heidän? Minun ylpeilevä uskoni, että Arno olisi tullut pelastetuksi minun tähteni ja itsekkäisyyteni, että kiitin Jumalaa siitä, että en *minä*, vaan Schmidtin ja Müllerin vaimot vuodattivat katkeroita kyyneliä lukiessaan tätä listaa, — niin, juuri tuo oli se epäsointu, jonka tunsin vihlovan sydäntäni kiitosta lausuessani.

Samana päivänä sain jälleen kirjeen Arnolta.

»Eilen oli kiivas ottelu. Valitettavasti, valitettavasti jouduimme tappiolle. Mutta ole huoletta, rakas Martha, ensi taistelussa me kyllä voitamme. Tämä taistelu oli ensimmäinen suuri tulikoetukseni. Minä seisoin keskellä tiheää kuulasadetta — — omituinen tunne — — kyllä se kuitenkin on hirvittävää. Mies raukat, jotka kaatuilevat ympärillä, ja joiden täytyy antaa maata siinä huolimatta heidän valituksistaan ja voitoksistaan — — *c'est la guerre!*[1] Mutta, voi hyvin niin kauvan, lemmittyäni! Kun me kerran Turinissa teemme rauhanehtoja, silloin tulet sinä minua sieltä hakemaan. Täti Maria on varmaankin niin hyvä ja hoitaa sillä aikaa meidän pientä korpraaliamme.»

[1] Tämä on sota! Suomentaja.

Jos sellaiset kirjeet tuottivatkin valon hetkiä elämääni, niin olivat yöt elämäni mustia varjopaikkoja. Kun silloin heräsin suloisista unelmista, jotka hetken lohduttivat minua surussani, muistin taaskin kauhean todellisuuden kaikkine mahdollisuuksineen, ja minä jouduin niin hirveään epätoivoon, etten voinut uudelleen nukkua useaan tuntiin. En voinut saada mielestäni sitä ajatusta, että Arno kenties juuri tällä hetkellä lepäsi valittaen ja kuolemaisillaan jossain haudassa, haluten pisaran vettä ja kaipauksella huutaen minua. Ja ainoastaan siten, että koetin kaikin ajatuksineni mietiskellä hänen takaisin tuloansa tyynnyin vihdoinkin. Olihan paljo luultavampi, että hän tulisi takaisin, kuin että hän kuolisi, ja minä kuvittelin mielessäni pienimpiin yksityiskohtiin asti jälleennäkemisen onnen.

Isäni oli hyvin alakuloinen. Surusanoma saapui toisensa jälkeen. Ensimmäinen Montebella, sitte Magenta. Mutta ei ainoastaan hän, koko Wien oli alakuloinen. Oli toivottu niin varmasti, että saataisiin ainoastaan voitonsanomiamme, joiden johdosta vietettäisiin juhlia lippujen liehunnalla, ja laulettaisiin kirkoissa Te Deumia.[1] Ja sen sijaan olikin Turin se paikka, jossa liput liehuivat ja papit lauloivat: Herra Jumala, ylistämme sinua siitä, että olet auttanut meitä voittamaan ilkeitä *Tedeschiä*.

[1] Kiitos- ja ylistysvirsiä. Suomentaja.

— Etkö luule isä, että tehdään rauha, jos meikäläiset vielä joutuvat tappiolle? — kysyin minä. — Siinä tapauksessa minä melkein toivoisin että — —

— Etkö häpeä puhua sellaista! Mieluummin tulkoon seitsenvuotinen, niin, kolmenkymmenvuotinen sota, kunhan me vaan lopuksi voitamme ja saamme määrätä rauhan ehdot. Mitä varten sinä luulet sotaan mentävän, jos niin pian kuin mahdollista tahtoisit sieltä palata? Silloinhan voisi yhtä hyvin olla sotaan lähtemättä.

— Se olisikin paras, — sanoin minä huoaten.

— Mitä pelkurimaisia olentoja te, naiset, kumminkin olette! Ja sinäkin, joka olet kasvatettu sillä tavoin, että sinulla olisi hyvät käsitykset isänmaanrakkaudesta, ja kunniantunnosta, olet nyt aivan allapäin ja asetat yksityisen rauhasi korkeammalle, kuin maan kunnian ja menestyksen. Rakkaus puolisoon ja perheeseen on tosin hyvin hyvä, mutta sen täytyy tulla vasta toiseen sijaan.

— Täytyykö sen!?

Kaatuneitten luettelossa oli jo ollut useitten minun tuttujeni upseerien nimiä. Muiden muassa erään minulle rakkaan vanhan naisen poika — ainoa poika.

Eräänä päivänä tahdoin mennä rouva-parkaa tervehtimään, vaikka se tuntuikin kiusalliselta ja vaikealta. Lohduttaa en häntä varmaankaan voinut, mutta olihan se sentään rakkaudenvelvollisuus — ja minä menin.

Kun saavuin rouva Ulsmannin asunnolle, epäilin kauvan ennenkuin soitin ovikelloa. Kun viimeksi olin tässä paikassa, oli täällä pienet, hauskat tanssiaisat. Rakastettava, vanha emäntä oli silloin itse ilo. Illan kuluessa sanoi hän kerran minulle: »Martha, me molemmat olemme koko Wienin kadehdittavimmat naiset: sinulla on komein mies, ja minulla on ihanaisin poika!» Ja nyt? Olihan minulla tosin vielä mies —

— kuka tiesi sitäpaitsi? Lenteleehän siellä alituisesti tulipommeja ja kranaatteja, olenhan voinut juuri nyt tällä viime hetkellä jäädä leskeksi. — — Rupesin katkerasti itkemään vanhan rouvan oven takana — — nyt olin juuri oikeassa mielentilassa sinne mennäkseni. Soitin, kukaan ei avannut. Soitin uudelleen. Ei vielääkään.

Silloin pisti eräs nainen päänsä toisesta ovesta samassa porstuassa:

— Soitatte turhaan, neiti, asunto on tyhjä.

— Mitä? Onko rouva von Ullsmann matkustanut pois?

— Hänet vietiin hulluinhuoneeseen kolme päivää takaperin. — Ja samassa paukahti ovi kiinni.

Pari minuuttia seisoin siinä kuin kivettyneenä. Sisällisen silmäni edessä näin ne kohtaukset, joita täällä oli taisteltu. Kuinka äärettömästi vanhusparka on saanut kärsiä, ennenkuin hänen tuskansa muuttui hulluudeksi.

Ja isäni tahtoi, että sota kestäisi kolmekymmentä vuotta — maan hyväksi! Kuinka monta sellaista epätoivoista äitiä silloin olisikaan Itävallassa?

Kovin liikutettuna laskeusin portaita alas. Päätin samalla kertaa käydä tervehtimässä erästä ystävätärtäni, jonka mies samoin kuin minunkin oli sodassa.

Matkallani kuljin sen rakennuksen ohitse »Herrengassenilla», jossa »isänmaallisen hyväntekeväisyisyhdistyksen» huoneusto oli. Siihen aikaan ei ollut vielä olemassa »Genèver-liittoa» eikä »Punaista ristiä», mutta näiden ihmisystävällisten yhdistysten edeltäjäksi oli perustettu tämä yhdistys, jonka tehtävänä oli vastaanottaa ja sotatanterelle toimittaa kaikki ne raha-, liinavaate-, liinannukka-, ja side-lahjat, jotka haavoitetuille annettiin. Kaikilta haaroilta tulvasi sellaisia lahjoja, joita varten suuria makasiineja täytyi vuokrata. Ja tuskin olivat vanhat tavarat tulleet lähetetyiksi, ennenkuin uusia heti kokoontui makasiineihin.

Astuin sisään. Tahdoin jättää toimikunnalle sen rahasumman, joka oli kukkarossani. Kenties voisi se tuottaa jollekin sotamies-raukalle huojennusta ja apua, ja varjella hänen äitiänsä tulemasta hulluksi.

Tunsin johtajan persoonallisesti. — Onko ruhtinas C. täällä? — kysyin portinvartijalta. — Ei tällä hetkellä, mutta varapuheenjohtaja, parooni S. on tuolla ylhäällä. — Hän näytti minulle tien siihen huoneeseen, jossa rahalahjoja otettiin vastaan. Kuljin monen salin lävitse, jossa pitkät pöydät olivat tavarain peitossa; siinä oli kokoja liinavaatteita, sikaareja, tupakkaa, ja varsinkin suuria vuoria liinannukkaa. Minua värisytti. Miten paljo verta täytyikään vuotaa taistelutanterella, että kaikki tuo liinannukka tulisi käytetyksi! Ja minun isäni tahtois — ajattelin minä jälleen — että sota kestäisi kolmekymmentä vuotta. Maan hyväksi? Kuinka monen, maan parhaan pojan, onkaan silloin täytynyt kuolla haavoihinsa?

Parooni S. otti kiitollisuudella vastaan lahjani ja vastasi kysymyksiini yhdistyksen vaikutuksesta. Juuri meidän keskustellessamme tuli eräs mies sisään ilmoittaen, että maaseudulta oli juuri tulossa kaksi kuormaa lähetyksiä. Istahdin odottamaan näiden tuloa.

Samassa astui huoneeseen eräs hyvin vanha herra ja pani pöydälle sadan guldenin setelin. — Sallikaa minunkin antaa vähäinen korteni jaloon toimeenne, herra parooni. Olen itse vanha sotilas ja tiedän sen vuoksi kuinka siunausta tuottava teidän apunne on noille mies-paroille. Otin osaa sotaretkiin vuosina 9 ja 13; silloin ei ollut vielä olemassa mitään isänmaallista hyväntekeväisyisyhdistystä, silloin ei lähetetty täysiä kirstuja sidevaatetta ja liinannukkaa haavotetuille. Kuinka monen täytyikään silloin, sittekuin väliskärien varastot loppuivat, verenvuodosta kuolla! Te ette itse tiedä, miten paljo hyvää teette. — Ja kaksi suurta kyyneltä vierähti vanhuksen valkoiselle parralle.

Ääniä ja astuntaa kuului toisesta huoneesta, ovet avattiin, ja eräs kaartilainen ilmoitti: hänen majesteettinsa keisarinna.

Varapresidentti riensi ulos, tavallisten juhlamenojen mukaan vastaan ottamaan korkeata vierasta portaiden edessä. Syrjäisestä paikastani voin nähdä tuon nuorekkaan vartalon, joka yksinkertaisessa kävelypuvussaan näytti vieläkin suloisemmalta kuin loistavissa hovijuhlien puvuissa.

— Olen tullut tänne, — sanoi hän kääntyen parooni S:n päin, — koska keisari on minulle kertonut kuinka hyödyllisiä ja tervetulleita teidän yhdistyksenne lahjat ovat olleet. Tahdoin itse saada tietoja yhdistyksen toiminnasta sekä sitäpaitsi tuoda sille ilmi keisarin kiitollisuuden.

Sen jälkeen antoi hän presidentin selittää itselleen tarkoin yhdistyksen toiminta-tavan, ja katseli sitte tavaraläjiä.

— Katsokaapas vaan, kreivitär, — sanoi hän ylihovimestarinnalle, joka häntä seurasi, — miten kunnollinen ja hyvin ommeltu tämä paita on. — Hän puheli tyytyväisesti kaikesta, ja pois mennessä kuulin hänen sanovan: Se on kaunis, isänmaallinen yritys, joka sotamiespoloisiin — —

Loppua en voinut kuulla. »Sotamies-poloisiin», ne sanat kaikuivat kauan korvissani, hän oli lausunut ne niin lämpöisellä osanotolla. Niin, todellakin *poloiset*! Ja kuta enempi heidän kohtaloansa koeteltiin huojentaa, sitä parempi. Mutta — välähti päähäni ajatus — jollei noita teurastusuhri-poloisia ollenkaan lähetettäisi taisteluun, eikö *se* olisi vielä parempi?

Karkoitin tämän ajatuksen mielestäni — — senhän täytyy niin olla. Eihän ole olemassa mitään muuta puolustusta sodan kauhuja vastaan kuin tuo pieni sana »täytyy».

Sanoin jäähyväiset ja menin. Sivumennen pistäysin yhteen kirja- ja taidekauppaan ostaakseni itselleni uuden Pohjois-Italian kartan. Paitsi minua oli puodissa paljo muita ostajia, jotka kaikki halusivat karttoja ja kuvia sotakentältä ja muuta sellaista. Nyt tuli minun vuoroni.

— Kenties tekin haluatte sota-alueen karttaa?

— Olette arvannut oikein.

— Eipä se olekaan vaikeata. Ihmiset eivät osta nykyään juuri mitään muuta. — Ja kääntyen erääseen herraan päin, joka seiso minun vieressäni, sanoi hän: — Nyt on huonot ajat kaikilla kustantajilla ja kaunokirjailijoilla, ei kukaan huoli tiedollisista toiminnoista. Nyt on huonot ajat kirjailijoilla ja kirjakauppiaille.

— Ja kansalla myös, — lisäsi puhuteltu, — jolle tuollainen välinpitämättömyys tuottaa henkisen rappiotilan — — —

Ja minun isäni tahtoi, — ajattelin kolmannen kerran, että sota kestäisi kolmekymmentä vuotta maan hyväksi!

— Siis käypi liikkeenne huonosti? — kysyin minä ääneen.

— Oo, ei ainoastaan minun vaan kaikkien, melkein kaikkien, — vastasi kirjakauppias. — Poikkeuksena ovat ne kauppiaat, jotka toimittavat armeijalle tarpeelliset varat, mutta kaikille muille tuottaa sota sanomattoman vahingon. Kaikki pysähtyy: työ tehtaissa, työ vainioilla, lukematon joukko ihmisiä jää työttömäksi. Arvopaperit kadottavat arvonsa, korko kasvaa, kaikki työnhalu veltostuu, lukuisat liikemiehet tekevät vararikon — — lyhyesti, kaikkialla on kauhea kurjuus.

Ja minun isäni tahtoi — — uudistin itsekseni jättäessäni kirjakaupan.

* * * * *

Tapasin ystävättäreni kotona. Kreivitär Lori Griesbach oli enempi kuin yhdessä asiassa toverini onnettomuudessa. Kenraalin tytär, niinkuin minäkin, upseerin vaimo, niinkuin minäkin, ja nyt »elävän miehen leski», niinkuin minäkin. Yhdessä suhteessa voitti Lori minut, hänellä ei ollut sodassa ainoastaan miehensä, vaan myöskin kaksi veljeänsä. Mutta hän ei ollut niin hätäinen luonteeltaan. Hän oli täydellisesti vakuutettu, että hänen rakkaansa olivat erään, hänen hyvin kunnioittamansa pyhimyksen suojeluksen alla, ja toivoi heitä siis varmasti takaisin.

Hän otti minun vastaan avoimin sylin.

— No, Jumala siunatkoon sinua, Martha, olipa se kiltisti, että tulit minua tervehtimään! Mutta sinä näytät niin kalpealta ja riutuneelta, et suinkaan liene saanut ikäviä tietoja sodasta?

— En, Jumalan kiitos, mutta onhan kaikki niin surullista.

— Niin, minä ymmärrän, sinä tarkoitat tappioita. Mutta ei ole syytä surra sitä aivan paljo, ensi sanoma voipi tuoda tiedon voitosta.

— Voittoa taikka tappio, — onhan sota itsestensä jo niin hirvittävä. Eikös olisi parempi, jos ei sotia olisi lainkaan?

— Mitävarten olisi sitte sotilaita?

Mietin hetkisen. — Niin, silloin ei niitä varmaan olisikaan.

— Miten lapsellisesti sinä puhut? Sepäs olisi suloista elämää. Vaan siviiliä, hui, minua värisyttää, kun sitä ajattelen. Mutta se on onneksi mahdotonta!

— Mahdotonta? Niin, sinä olet varmaankin oikeassa, *tahdon* sen uskoa. Muutoin en voisi käsittää, miksi se ei olisi tapahtunut jo kauan takaperin.

— Mikä olisi tapahtunut?

— Sodan poistaminen. Mutta — — yhtä hyvin voisin puhua maanjärityksien poistamisesta.

— En ymmärrä sinua. Mutta itse puolestani olen iloinen tämän sodan syttymisestä, koska toivon Ludvigin saavan siellä tilaisuutta kunnostaa itseänsä. Ja veljilleni on se hyvä asia. Olen aivan tyyni heidän puolestaan; heillä on kaikilla kolmella siunattu lumouskalu — — äiti on itse ripustanut ne heidän kaulaansa.

— Millaiseksi sinä sitte ajattelet tuollaista sotaa, Lori? Uskotko, että, jos jokaisella miehellä on lumouskalu, kuulat, jotka molemmilta puolin ammutaan, katoavat pilviin, tekemättä mitään vahinkoa?

— En ymmärrä sinua. Sinä olet niin laimea uskossasi, sitäpä täti Mariakin valittaa — —

— Miksi et vastaa kysymykseeni?

— Siksi, että se sisältää ivaa sellaisista asioista, jotka ovat minulle pyhiä.

— Ivaa? Kaukana siitä. Tahdon vaan, että ottaisimme asian mietittäväksi järkevästi.

— Mutta sinä tiedät kyllä, että on syntyä antaa järjen tuomita sellaisissa asioissa, jotka ovat niin paljoa ylempänä meitä.

— Sinä voit olla oikeassa, Lori, ja minä vaikenen. Mitä auttaakaan tuumaileminen ja miettiminen. Joku aika sitte on epäilyksiä entisten vakaumusteni oikeudesta ruvennut tulemaan mieleeni ja ne ovat tuottaneet minulle kärsimyksiä. Jos en enää voisi uskoa sitä, että tämän sodan aloittaminen oli välttämättömän tarpeellista ja edullista, niin en voisi koskaan antaa anteeksi niille, jotka — —

— Sinä tarkoitat Ludvig Napoleonin — — niin, hän on tosiaankin aika vehkeilijä!

— Hän, taikka joku muu, sehän on aivan yhden tekevä. Mutta minä tahtoisin olla varmasti vakuutettu siitä, etteivät ylipäänsä ihmiset ole alkaneet tätä sotaa, vaan että se on puhjennut itsestään — — niinkuin lavantauti tahi tulirokko — —

— Kuinka kiihoittunut sinä olet, ystäväni. Puhelkaamme järkevästi, ja kuuntele sinä nyt tyyneästi minua. Sota on pian lopussa, ja silloin tulevat meidän miehemme takaisin ratsumestareina. Ja minä aijon houkutella Ludvigin tulemaan minun kanssani johonkin kylpylaitokseen, se tekee hänelle hyvää keitettyjen vaivojen perästä ja minulle myös pitkän ikävän ja epätoivon jälkeen. Sillä älä luulekaan, etten minä olisi levoton ja epätoivossa. Voisihan Jumala tahtoa, että joku rakkaistani kaatuisi, — ja jos se onkin ihana ja kadehdittava kuolema — kunnian tanterella — keisarin ja isänmaan edestä — —

— Sinähän puhut niinkuin paras armeijakäsäsky.

— Niin olisi se kuitenkin hirmuista. Ajatteleppas vähän äiti-raukkaa, jos Kustalle tai Kaarlille jotain tapahtuisi — — mutta älkäämme puhuko enää siitä. Siis virkistyksemme kaikista rasituksista, koetan saada toimeen hauskan kylpyretken johonkin — mieluummin Karlsbadiin — —

Tässä tulimme keskeytetyksi. Palvelija tuli sisään tuoden kirjeen.

— Kustalta! — huudahti Lori iloisena, rikkoen sinetin.

Luettuaan muutaman rivin huudahti hän tuskan murtamana, kirje putosi hänen kädestään, ja hän heittäysi itkien kaulaani.

— Lori, ystäväni, mitä on tapahtunut? — kysyin liikutettuna. — Miehesi? —

— Oi Jumalani, Oi Jumalani! — valitti hän. — Lue itse!

Otin ylös kirjeen ja aloin lukea. Voin aivan tarkalleen kertoa sen sisällön, sillä joku aika myöhemmin pyysin Lorilta kirjeen lainaksi saadakseni mukaila sen päiväkirjaani.

— Lue ääneen — pyysi Lori — minä en ole vielä lukenut loppuun.

Tein niinkuin hän käski.

Kirje kuului:

»Rakas sisar! Eilen oli tulinen ottelu, siitä tulee pitkä tappiolista. Mutta että äiti ja sinä ette vasta siitä saisi tietää, mikä vahinko meitä on kohdannut, ja että sinä vähitellen voisit valmistaa äitiä vastaan ottamaan sanomaa, tahdon heti sinulle ilmoittaa, että niiden joukossa, jotka ovat kaatuneet isänmaan puolesta, on myöskin meidän uljas veljemme Kaarle.» — Keskeytin tässä syleilläkseni Lori-parkaa.

— Siihen asti olin ehtinyt — sanoi hän hiljaa.

Minä luin eteenpäin: »Miehesi on vahingoittumatta ja minä myöskin; kadehdin Kaarlen sankarikuolemaa! Hän kaatui taistelun alussa ja ei siis onneksi saanut tietoa siitä surullisesta asiasta, että olemme jälleen joutuneet tappiolle. On se sangen katkeraa. Näin hänen kaatuvan, sillä ratsastimme vieretyksin. Laskeusin heti alas hevosen seljältä auttaakseni häntä. Yksi ainoa katse — ja hän oli kuollut. Kuula oli luultavasti lävistänyt sydämen tahi keuhkon — hän kuoli äkkiä, ilman tuskia. Kuinka monen täytyykään maata tuntikausia tuskissansa kauheassa sotamelussa, ennenkuin kuolema heidät vapauttaa! Se oli kauhea päivä; ystäviä ja vihollisia, enempi kuin tuhat ruumista lepäsi sotatanterella. Kuolleitten seassa löysin monta tuttavaani, myöskin — (tässä minun piti kääntää lehteä) — Arno Dotzkyn — —» tainnuksissa vaivuin lattialle.

* * * * *

— Nyt on kaikki ohitse, Martha. Solferino on ratkaissut kohtalomme, me olemme voitettut!

Näin sanoen riensi isäni eräänä aamuna siihen paikkaan puutarhassa, jossa istuin työskennellen varjoisten lehmusten alla.

Olin palannut pikku Ruruni kanssa nuoruuteni kotiin, ja kahdeksan päivän kuluttua siitä tapauksesta, joka oli kohdannut minua, muutti perheeni Grunitziin, Ala-Itävallassa olevalle maatilallemme, ja minä seurasin mukana. Yksinäisyydessä olisin vaipunut hirveään epätoivoon, mutta nyt olivat he kaikki ympärilläni, samalla tavoin kuin ennen naimisiin menoani, isä, tati Maria, pieni veljeni ja kaksi melkein täysikasvuista sisartani. Kaikki koettivat he tehdä mitä voivat huojentaakseen suruani, ja kaikki kohtelivat he minua jonkinlaisella kunnioituksella, joka teki minulle hyvää.

Lähempiä tietoja Arnon kuolemasta ei minulla silloin ollut. Hänet oli löydetty kuolleena, hänet oli tunnettu ja haudattu — siinä oli kaikki, mitä olin saanut tietää. Hänen viimeinen ajatuksensa lensi kyllä minun ja hänen pienen poikansa luo, ja hänen lohdutuksensa viimeisellä hetkellä oli varmaankin: olen tehnyt velvollisuuteni — *enempi* kuin velvollisuuteni.

— Me olemme voitettut — uudisti isäni synkästi, istuutuen vierelleni.

— Siis ovat ihmiset uhratut turhaan — keskeytin minä huoaten.

— Kaatuneet ovat onnellisia, koska ne eivät tiedä siitä häpeästä, joka meitä on kohdannut. Mutta me tulemme kyllä kostamaan, vaikka nyt onkin tilapäisesti tehty rauha.

— Oi, Jumalalle olkoon kiitos, — huudahdin minä. — Minulle se on liian myöhään — mutta tuleehan tuhat muuta säästetyksi.

— Sinä ajattelet ainoastaan itseäsi ja yksityisiä henkilöitä. Mutta tämä asia koskee Itävaltaa.

— Ja eikös Itävalta ole muodostunut vaan yksityisistä?

— Lapseni, katsos, valtakunnan, valtion elämä on pitempi ja merkillisempi kuin yksilön. Nämä katoavat, polvi polvelta, mutta valtakunta elää edelleen ja kehittyy, kasvaa voimassa ja arvossa, tahi kutistuu ja menee takaperin, jos toiset valtakunnat saavat siitä voiton. Siksi on valtakunnan menestys ja voima suurin ja pyhin tarkoituspäätä, mihin isänmaan ystävän tulee pyrkiä ja jonka edestä hänen milloinkin hyvänsä tulee olla valmis uhraamaan henkensä.

Minä teroitin nämät sanat muistooni voidakseni myöhemmin kirjoittaa ne päiväkirjaani. Sillä niissä tuli mielestäni niin voimakkaasti esiin juuri ne aatteet, joita oppiajallani olin historian oppikirjoista saanut, ja jotka nyt pitkällä tuskan ja surun ajalla olivat mielestäni unohtuneet. Mutta nyt tahdoin uudelleen tarttua niihin kiinni saadakseni lohdutusta siitä ajatuksesta, että puolisoni oli kaatunut taistelussa hyvän asian puolesta, ja että oma onnettomuuteni oli osa samasta suuresta asiasta.

Kuinka mieltä ylentävästi, joskin tuskallisesti, oli minuun vaikuttanut se suuremmoinen surujuhla, joka päivää ennen pois matkustamistamme vietettiin Stephanin tuomiokirkossa! Se oli sielumessu kaatuneille. Keskellä kirkkoa oli korkea katafalkki, joka oli kaunistettu sodan tunnusmerkeillä: lipuilla ja sota-aseilla. Urkulehteriltä tulvailivat ihanan »reqviemin» sävelet, jota siellä laulettiin, ja melkein kaikki läsnäolevat, suurimmaksi osaksi mustiinpuettuja naisia, itkivät ääneen. Ja jokainen niistä ei itkenyt ainoastaan sitä ainoaa, jonka oli kadottanut, vaan kaikkia muitakin, jotka olivat saaneet saman kuoleman. Nehän olivat kaikki, nuo nuoret ihmisraukat, uhranneet henkensä meidän edestämme, se

tahtoo sanoa, isänmaan kunnian ja menestyksen edestä. Eloon jääneet sotilaat, kaikki Wienissä olevat kenraalit ja upseerit, olivat läsnä ja täyttivät koko kirkon peräalan, ja kaikki olivat he valmiit seuraamaan kaatuneita tovereitansa epäilemättä, pelkäämättä. Pyhänsavunhöyryjen, pauhaavien urun sävelten, yhteisen tuskan tuottamien kyynelten mukana kohosi varmaankin mieluisa uhri taivaaseen, ja sotajoukkojen herra oli varmaankin antava siunauksensa jokaiselle niistä, joiden edestä tämä surujuhla vietettiin.

Niin ajattelin silloin, ainakin olen näillä sanoilla juhlallisuuden päiväkirjaani kirjoittanut.

Noin pari viikkoa Solferinon tappion jälkeen tuli tieto siitä, että rauhansopimus oli allekirjoitettu Villafrankassa. Isäni koetti kaikilla tavoin selittää minulle, että tämä rauhanteko oli valtiollisessa suhteessa aivan välttämätön, jonka jälkeen minä vakuutin, että minä kaikissa tapauksissa olin iloinen, että taistelu ja murhaaminen nyt oli loppunut. Mutta hyvä isäni ei tästä hämmästynyt, vaan jatkoi puolustelevia selityksiään.

— Älä luule, että me pelkäämme! — Vaikka näyttääkin nyt siltä kuin myöntyisimme, niin emme kuitenkaan unohda, mitä arvomme vaatii. Me luovumme nyt tilapäisesti Lombardiasta, mutta pidämme Venedigin ja varjelemme siten etelä-italialaiset valtiot ja pyhän istuimen. Aivan valtiollisista syistä ja eurooppalaisen tasapainon vuoksi olemme me — —

* * * * *

Neljä vuotta on kulunut. Molempien nuorten sisarteni — seitsenmääntoista ja kahdeksantoista vuoden vanhojen — oli vuoro tulla esitellyksi hovissa, ja sen johdosta päätin minä jälleen näyttäytyä seuraelämässä.

Suuri lääkäri, aika, oli tehnyt tehtävänsä ja vähitellen huojentanut tuskani ja kaipaukseni.

Epätoivo muuttui suruksi, suru vienontui, vieno suru muuttui kärsivällisyydeksi ja tämä vaihtui jälleen uudistuvaan elämänhaluun. Eräänä aamuna huomasin, että olinkin ylipäänsä hyvin kadehdittavassa asemassa: kahdenkymmenkolmen vuoden vanha, kaunis, rikas, ylhäinen, pienen soman pojan äiti, lemmeikkään perheen jäsen — eikös siinä kaikessa vielä ollut syytä iloitsemaan elämässä.

Lyhyt avioelämäni oli takanani menneisyydessä niinkuin unelma. Olin ollut hyvin onnellinen, puoliosistani eroaminen oli tuottanut minulle katkeraa surua, hänen kuolemansa raivoisaa tuskaa — mutta tämä kaikki oli nyt ohitse. Rakkauteni ei ollut niin kovin kiinni kasvanut sisällisen ihmiseni kanssa, etten olisi voinut kestää vahinkoa, joka minua oli kohdannut, sillä yhteiselämämme aika oli ollut niin lyhyt. Enkä minä myöskään ollut hänelle ollut *kaikki*, sillä jos olisin sitä ollut, ei hän olisi niin iloisella mielellä minua jättänyt ilman mitään pakkoa — hänen komppaniansa ei tullut lainkaan sotaan komennetuksi. Sitä paitsi olin minä niiden neljän vuoden kuluessa paljo muuttunut, henkinen näköpiiri oli laajentunut, olin saanut toisia mielipiteitä ja hankkinut uusia tietoja. Ja siten olisi hän — jos hän olisi voinut jälleen eloon herätä — monessa suhteessa ollut nykyiselle elämälleni vieras.

— Miten oli tämä muutos minussa tapahtunut? Niin, seuraavalla tavalla.

Vuosi oli kulunut Arnon kuolemasta. Epätoivo — ensimmäinen aste — oli muuttunut suruksi, syväksi sydäntä polttavaksi suruksi. En tahtonut kuulla puhuttavankaan siitä, että haihduttaisin suruani seuraelämässä. Ainoa, minkä tähden tahdoin elää, oli pieni poikani. Voidakseni kerran olla hänelle hyvänä opettajana tahi ainakin seurata hänen opintojansa, tahdoin hankkia itselleni tietoja niin paljo kuin mahdollista ja senvuoksi antausin taas tarkastamaan niitä aarteita, joita löytyi linnan kirjastossa. Varsinkin ikävöin saada jälleen alkaa vanhoja, rakkaita historian-opintojani. Viime aikoina, jolloin sota oli vaatinut minulta ja ystäväiltäni niin suuria uhreja, oli entinen innostukseni sangen suuressa määrässä laimentunut, ja nyt toivoin saavani sitä jälleen virkistää sopivan kirjallisuuden avulla. Ja todellakin: kun olin lukenut muutamia sivuja voittorikkaista taisteluista, urhollisuudesta ja sankarikuolemasta ja muusta sellaisesta, oli minusta monta kertaa oikein lohdullista ajatella, että Arnon kuolema ja minun oma suruni olivat osa sellaisen suuren historiallisen tapauksen sisällöstä. Sanoin »monta kertaa» — ei aina. Sillä en voinut enää koskaan kokonaan antautua sellaiseen tunnelmaan, jossa muinoin toivoin voivani olla Orleansin neitsyen asemassa. Niissä kiihkeissä, kehuvissa kirjoituksissa sodan urhotöistä oli minusta nyt paljo, paljo petollisuutta ja tyhjyyttä, varsinkin kun samalla kertaa mieleeni muistuiivat kaikki ne onnettomuudet ja kauhut, jotka sotaa seurasivat.

Pian olin lukenut kaikki kirjastossamme löytyvät historialliset teokset. Pyysin sen vuoksi kirjakauppiastamme lähettämään jotain uutta historiallista teosta katsottavaksi. Hän lähetti minulle silloin »History of Civilization in England»[1]. »Teos ei ole täydellisesti valmis», kirjoitti kirjakauppias, »mutta tähän liitetyt kaksi nidosta, jotka ovat sille johdantona, ovat itsessään kokonaisuus ja ovat koko sivistyneessä maailmassa herättäneet suurta huomiota. Sanotaan, että kirjoittaja on tässä laskenut peruskiven aivan uuteen historian ymmärtämiseen.»

Niin, todellakin, kokonaan uuteen. Kun olin lukenut ja uudestaan lukenut nämä kaksi nidosta, tuntui minusta kuin olisin ollut henkilö, joka on elänyt koko elämänsä ahtaassa laaksossa ja tulee ensi kerran viedyksi korkealle vuoren kukkulalle, josta hän voi vapaasti nähdä laajalle maiden ja merien yli. En tahdo sanoa että minä, kolmenkolmatta vuotias, joka olin ainoastaan saanut tavallisen, pintapuolisen tyttö-kasvatuksen, ymmärsin kirjan kaikessa laajuudessaan, mutta sen viehätys valtasi minut. Huomasin, että minun ahtaan laaksoni ulkopuolella oli suuri, suuri maailma, josta en tähän asti ollut mitään aavistanut. Vasta sitte kun viidentoista, kahdenkymmenen vuoden kuluttua jälleen luin tämän kirjan, ja sitte kun olin tutkinut muutamia muita samassa hengessä kirjoitettuja teoksia, voin ehken rohjeta sanoa, että olin sen ymmärtänyt. Mutta *yksi* asia selveni minulle jo silloin: ihmiskunnan historiaa eivät määrää, niinkuin ennen ajateltiin, kuninkaat ja valtiomiehet, sodat ja valtioliitot, vaan ihmisälyn vähitellen tapahtuva kehitys. Polvesta polveen kulkeva *ihailu*, jolla muut historian kirjoittajat olivat tavallisesti kuvanneet mahtavien valloittajien ja maanhävittäjien elämänvaiheita, puuttui kokonaan Bucklen historiasta, päin vastoin näyttää hän toteen, että sotilassäädyn arvo on päinvastaisessa asemassa jonkun kansan sivistyskantaan: kuta lähempänä barbari- eli raakalaistilaa ollaan, sitä useammin tavataan molemminpuolista taistelua, sitä ahtaammat ovat rauhan rajat: maakunta maakuntaa, kaupunki kaupunkia, perhe perhettä vastaan. Hän panee erityisesti painoa siihen, että ihmiskunnan edistyessä on *rakkaus* sotaan enempi, kuin itse sota, vähentymässä. Olinhan minäkin lyhyellä kehitysajallani ehtinyt huomata, miten tuo rakkaus ja ihailu yhä enempi oli alkanut muuttua vastenmielisyydeksi. Ja jos olinkin usein koettanut ehkäistä tätä vastenmielisyyttä, ajatellen että se on arkamaista ja oikeudetonta, niin huomasin nyt, että se oli vaan kaiku ajan hengestä, sekä että monella oppineella ja ajattelevalla oli sama käsitys kuin minullakin.

Siis olin minä Bucklen *History of Civilization*'issa löytänyt juuri päinvastaisia ajatuksia kuin mitä olin etsinyt, ja kuitenkin pidin tätä löytöäni voittona. Tunsin että tämä minua jalostutti ja tyynnytti. Kerran koetin isäni kanssa puhua tästä asiasta, mutta hän ei minua lainkaan ymmärtänyt. Hän ei tahtonut tulla kanssani vuorelle — se tahtoo sanoa, hän ei tahtonut lukea kirjaa, ja olihan silloin turha keskustella niistä mielipiteistä, joita siinä esille tuotiin.

Nyt seurasi toinen aste mielentilassani, jolloin suru alkoi muuttua alakuloisuudeksi. Silloin luin ja tutkin vielä hartaammin. Bucklen teoksesta olin saanut halua miettimiseen ja sitä lukiessani olin saanut oppia tuntemaan ylevämpiä ajatuksia maailmasta ja siinä olevista esineistä. Tahdoin yhäkin vielä tällaista nautintoa ja sen vuoksi annoin monen samallaista henkeä sisältävän kirjan seurata tätä ensimmäistä. Hartaus, jolla antausin lukemiseeni, ja hupi, jonka se minulle tuotti, vaikutti suuresti siihen, että alakuloisuus katosi ja neljäs aste valloitti mielentilani. Mutta samalla kuin aloin jälleen saada takaisin entisen elämänhaluni, tunsin, etteivät kirjat minua enää täysin tyydyttäneet, ja että minun tulisi elämästä, todellisesta elämästä etsiä ja löytää tukea uudelle katsantotavalleni ja saada vapaampi ala edistyväälle kehitykselleni. Katsoen minun kasvatukseeni ja suku-asemaani ei minulla ollut muuta tilaisuutta siihen kuin — seuralämä.

Siis talvella 1863 päätin minä jälleen ottaa siihen osaa ja samalla saattaa sinne molemmat nuoret sisareni.

* * * * *

Sisareni ja minä huvittelimme oikein sydämen pohjasta, minä en suinkaan vähemmin kuin he. Olihan erinomainen nautinto että, sitte kun oli viettänyt neljä vuotta mitä yksitoikkoisinta maailmasta eroitettua elämää, yhtäkkiä tulla iloisten juhlien pyörteen keskukseen, saada puhella etevien henkilöiden kanssa sekä saada vastaanottaa paljo — niin miksi en sanoisi sitä — ihailua ja hellyyttä. Minun ympäristössäni oli useamman kuin yhden kerran tehty viittauksia siihen suuntaan, että minun pitäisi mennä naimisiin, mutta kaikissa niissä nuorissa herroissa, jotka ympäröivät minua ja sisariani, ei ollut yhtäkään, joka olisi tehnyt mitään syvällisempää vaikutusta minuun. Tunsin, että niiden ja minun välillä oli aita, jonka opiskeluni ja miete-elämäni niinä neljänä yksinäisenä vuotena oli muodostanut. Kaikilla noilla loistavilla nuorilla herroilla, joiden suurin harrastus oli urheilu, peli, tanssi, kurtiisi ja kunnianhimo, ei ollut vähintäkään käsitystä niistä asioista, joihin minun ajatukseni olivat kiintyneet ja joista minun henkeni oli saanut niin runsasta ravintoa. Tunsin, että jos sydämeni vielä kerran tuntisi rakkautta, tulisi rakkauteni esineen täydellisesti vastata minun vaatimuksiani.

Mutta minä työskentelin paljo pikku Rudolfini ja omien opintojeni kanssa. Mihinkään erityisen laajoihin erikoistutkimuksiin en ryhtynyt, mutta koetin aina pitää kehitystäni ajan henkisten virtausten tasalla. Hankin itselleni etevimmät maailmankirjallisuuden tuotteet, ja luin kaikki tieteellisetkin kirjoitukset »Revue des deux mondes»issa ja muissa samanlaisissa aikakauskirjoissa. Näistä opinnoista oli tosin seurauksena, että juopa samanikäisteni ja minun välilläni yhä kasvoi ja suureni, mutta sitä ei voinut auttaa. Olisin mielelläni avannut oveni muutamille kirjallisuuden ja tieteen etevimmille edustajolle, mutta se ei voinut käydä päinsä; »porvarillisia» aineksia ei otettu vastaan Itävallan

hienoimmassa niin sanotussa »seuraelämässä». Tämä tapa on sittemmin muuttunut, mutta siihen aikaan, josta minä nyt puhun, oltiin vielä hyvin tarkkoja tässä suhteessa; se joka ei ollut tullut esitellyksi hovissa tahi voinut esiintuoda vähintään kuuttatoista sukupolvea, suljettiin ilman enempää pois seuraelämästä. Ja toiselta puolen en tahtonutkaan tuoda älyn ja tiedon miehiä näiden kreivittärien, kenraalien ja vanhojen aatelisneitien sekaan, jotka eivät puhuneet muusta, kuin siitä missä eilen tanssittiin ja missä huomenna tultaisiin tanssimaan, kuinka monta maatilaa ruhtinas Croy omistaa, josko rouva X:n äiti on syntyjään Wenkheim tahi Khevenhüller ja niin edespäin. Myöskin ajattelevat, tietorikkaat ja älykkäät miehet, joita oli sangen monta meidän piirissämme, pitivät velvollisuutenansa puhella samallaisia sisällyksettömiä ja mitättömiä puheita meidän, tanssivan nuorison kanssa. Kuinka mielelläni olisinkaan päivällisen jälestä vetäytynyt johonkin huoneen nurkkaan, jossa muutamat paljo matkustaneet tahi muuten oppineet ja etevät miehet keskustelivat vakavia kysymyksiä, mutta tämä olisi ollut rikos vallitsevaa tapaa vastaan, joka rautakourallansa piteli meitä nuoria erillään kaikesta itsenäisyydestä, ja varoitti meitä ettemme vapautuisi ennakkoluuloista. Ja jos olisinkin lähestynyt noita herroja, olisi tuo mieltäkiinnittävä keskustelu Byron'ista, Strauss'ista ja Renan'ista heti loppunut ja sen sijaan olisin heti kuullut: »Oi kreivitär, kuinka ihana te olitte eilen», tahi »te tulette kai Venäjän ministerin iltamaan?»

* * * * *

— Sallitko, Martha — sanoi serkkuni, Konrad Althaus, tanssiaisissa kreivitär L:n luona — että esittelen sinulle everstiluutnantti, parooni Tillingin.

Minä kumarsin. Serkkuni poistui, ja luullen että esitelty tahtoi tanssia kanssani, nousin tuoliltani ja laskin käteni hänen käsivarrelleen.

— Suokaa anteeksi, rouva kreivitär — sanoi parooni hiukan hymyillen — minä en osaa tanssia.

— Ahaa, sitä parempi — sanoin minä ja istahdin jälleen. — Vetäysin juuri tänne syrjään saadakseni levätä hiukkasen.

— Ja minä pyysin saada tulla esitetyksi voidakseni ilmoittaa teille tärkeän asian.

Katsoin ylös hämmästyneenä. Parooni näytti hyvin vakavalta. Hän ei ollut enää nuori, noin nelikymmenvuotias; hänellä oli muutamia hopeahivuksia ohimoilla, mutta ylipäänsä näytti hän sangen miellyttävältä.

Everstiluutnantti von Tilling ei istunut vierelleni, vaikka häntä siihen kehoitin.

— En tahdo vaivata teitä kauemmin, kreivitär. Asia, joka minulla on teille ilmoitettava, ei sovellu puheaineeksi tanssiaisissa. Pyytäisin vaan luvan tulla käymään luonanne; tahtoisitteko olla hyvä ja määrätä päivän ja hetken, milloin saisin puhua kanssanne.

— Otan vastaan joka lauantai kahden ja neljän välillä.

— Silloin on luonanne luultavasti suuri joukko vieraita. Minun täytyy saada puhua teidän kanssanne kahden kesken.

— Te kiihoitate uteliaisuuttani. Määrätkäämme huomenna, tiistaina, samaan aikaan. Olen kotona teitä enkä ketään muita varten.

Hän kiitti kumartaen ja poistui.

Seuraavana päivänä annoin käskyn, että ei ketään muuta otettaisi vastaan kuin parooni Tilling. Sisareni eivät olleet kotona, ja täti Maria, heidän väsymätön *garde dame*^[1], oli seurannut heitä luistinradalle.

[1] Vanhempi seuralaisnainen. Suomentaja.

Kun määrähetki lähestyi, otin erään kirjan ja istuin odottamaan pieneen salonkiini. En tarvinnut odottaa kauvan. Kello kymmenen minuuttia yli kaksi saapui parooni Tilling.

— Kuten näette, kreivitär, olen minä täsmällinen — sanoi hän tervehtien kunnioittavasti.

— Onneksi — sanoin minä hymyillen — sillä muutoin olisin menehtynyt uteliaisuudesta.

— Siis sanon teille heti ilman pitkiä esipuheita sanottavani. Eilen en sitä tehnyt, syystä, että en tahtonut synkentää iloista mielialaanne.

— Te peljästyätte minua.

— No niin: minä otin osaa Magentan taisteluun.

— Ja te näitte Arnon kuolevan! — huudahdin minä kiivaasti.

— Se on totta. Voin kertoa teille hänen elämänsä viimeisistä silmänräpäyksistä.

— Puhukaa! — sanoin minä vavisten.

— Älkää peljätkö, kreivitär. Jos teidän puolisonne viimeiset silmänräpäykset olisivat olleet niin hirmuiset, kuin monen muun toverini, en olisi niistä koskaan teille kertonut; ei ole mitään katkerampaa, kuin tietää jonkun meille rakkaan kuolleen tuskaisen kuoleman.

— Nostatte kiven sydämeltäni. Kertokaa.

— En tahdo uudistaa tuota sisällyksetöntä lausetta, jolla koetetaan lohduttaa niitä, jotka ovat taistelussa kadottaneet jonkun rakkaan sukulaisen: »hän kuoli kuin sankari», sillä minä en oikein käsitä mitä sillä tarkoitetaan — mutta todellisen lohdutuksen voin teille tarjota: hän kuoli, ajattelematta kuolemaa. Hän oli alusta pitäen vakuutettu siitä, ettei hänelle mitään pahaa tapahtuisi. Me olimme paljo yhdessä, ja hän puhui usein minulle kodistansa ja rakkaistansa, näytti minulle nuoren, kauniin vaimonsa ja lapsensa valokuvat, sekä pyysi minua sodan loputtua käymään hänen kodissaan. Magentan taistelussa satuin sattumalta olemaan hänen vierellään. Jätän kertomatta, mitä sitä ennen tapahtui — sitä on mahdoton kertoa. Miehet, jotka jo luonteeltaan ovat sotaisia, tulevat taistelun pauhinassa ja kuulasateessa sellaiseen kiihkoon, etteivät he oikein tiedä mitä heidän ympärillensä tapahtuu. Sellainen mies oli Dotzky. Hänen silmänsä leimusivat, hän tähtäsi varmasti, hän oli aivan kun juopunut sotainnosta, sen voin minä, joka olin selvä, nähdä. Silloin tuli pommi suhisten ja putosi maahan vähän matkan päähän meistä. Kun kummitus räjähti kaatui kymmenen miestä maahan, niiden joukossa myöskin Dotzky. Kauhea epätoivon huuto kuului haavoitettujen suusta, mutta Dotzky ei huutanut: hän oli kuollut. Minä ja pari toveria koetimme auttaa haavoitettuja, mutta se oli mahdotonta, ne taistelivat kaikki kuoleman kanssa, olivat hirveimmällä tavalla haavoittuneet ja kärsivät kauheita tuskia — — —. Ainoastaan Dotzky, jonka vierelle laskeusin polvilleni, oli jo herennyt hengittämästä; hänen sydämensä ei sykkinyt ja hänen rikkiammutusta kyljestänsä pulppusi veri esiin sellaisella voimalla, että jos hän olisikin ollut vaan tunnotonna ja ei kuolleen, ei olisi tarvinnut peljätä, että hän virkoaisi —

— Peljätä? — keskeytin minä häntä itkien.

— Niin, sillä meidän täytyi antaa heidän levätä siinä auttamatta: edessämme kaikui taas murhaan käskevät »hurraa»-huudot ja meidän takanamme riensi ratsuväki, joka armahtamatta kulkisi noitten kuolevien ylitse — onnellinen se joka jo oli kuollut! Hänen kasvoillansa lepäsi tyyni, levollinen ilme, ja kun me taistelun jälkeen etsimme meidän kuolleitamme ja haavoitettujamme, löysin minä hänen samasta paikasta sama rauhallinen ilme kasvoillaan. Tämän asian olen tahtonut teille ilmoittaa, kreivitär. Tosin olisin voinut tehdä sen jo monta vuotta sitte — ainakin kirjeellisesti — mutta tulin ajatelleeksi sitä vasta eilen, kun serkkuni sanoi, että hän muiden muassa odotti vieraakseen Arno Dotzkyn leskeä. Suokaa anteeksi, jos olen mieleenne tuonut surullisia muistoja, luulen kuitenkin täyttäneeni velvollisuuteni, koska olen vapauttanut teidät kiusallisesta epätiedosta.

Hän nousi ja minä ojensin hänelle käteni.

— Kiitän teitä, parooni Tilling — sanoin minä vapisevin, huulin — te olette todellakin antanut minulle arvokkaan lahjan: tiedon, että mieheni kuolema oli tuskaton ja kivuton. Mutta jääkää vielä hetkeksi — tahtoisin kuulla teidän puhuvan enempi — puhuessanne äsken lausuite sanasen, joka sai tunteen sielussani värisemään. Sanokaa minulle kiertelemättä: inhoatteko sotaa?

Tillingin kasvot muuttuivat synkiksi.

— Suokaa minulle anteeksi, rouva kreivitär, jos en voi lausua mielipidettäni tässä asiassa. Sitäpaitsi en voi pysähtyä kauvemmin, minua odotetaan toisaalla.

— Silloin en tahdo pidättää teitä, parooni Tilling — vastasin minä, jonka jälkeen hän, pyytämättä saada uudistaa käyntiänsä, kumarsi ja poistui.

* * * * *

Karnevaali oli ohitse. Molemmilla nuorilla sisarillani oli ollut tavattoman hauskaa, ja he olivatkin rientäneet huvista huviin nuoruuden väsymättömällä huvitteluhalulla. Mitä minuun tulee, olin tehnyt päiväkirjaani seuraavan muistoonpanon:

»Olen iloinen, että ikuinen tanssiminen on ohitse. Se alkoikin jo tulla kovin sisällyksettömäksi. Ei yhtä ainoata hauskaa ihmistä koko tuossa joukkiossa, aina samat kasvot, samat keskusteluaineet, samat imartelut ja joutavat »kurtiisit». Ainoa, joka olisi voinut tehdä nämä seurat vähän hausemmiksi — no

niin, hänestä emme huoli puhua, hän ei tule kenties koskaan enää tielleni —»

Laskiaisen aikaan pysyin poissa melkein kaikista iltamista ja seurusteluista, sillä olin aivan äkkiä kadottanut halun niihin. Mieluummin jäin montakin kertaa kotia Rudolfin kanssa, ja kun hän oli pannut maata, otin minä jonkun kirjan ja rupesin lukemaan. Joskus tuli isäni luokseni vieraaksi ja me puhelimme jonkun tunnin. Luonnollisesti oli puheaineenamme parhaastaan sotaiset muistot. Olin kertonut hänelle Tillingin kertomuksen Arnon kuolemasta, mutta se ei näyttänyt tekevän häneen mitään vaikutusta. Jos joku oli kuollut tuskallisesti tai ilman tuskia, oli hänelle aivan yhdentekevä. Hänen mielipiteensä mukaan oli kuolema sotatantereella niin suuri kunnia, ettei siihen kuuluvia tuskia saanut ollenkaan ottaa lukuun.

Se tapa, millä hän puhui ylpeydellä itsestään ja kunnioituksella muista, jotka olivat siinä tahi siinä taistelussa haavoittuneet, saattoi kuuntelijan unhoittamaan, että tuollainen kuolema ja sattumus saattaisikaan tuottaa tuskaa. Kuinka toisenlaisen vaikutuksen Tillingin kertomus oli tehnyt; kuinka syvää osanottoa osottikaan hänen kertomuksensa niistä kymmenestä onnettomasta, jotka räjähtäneen pommin runtelemina päästivät sydäntäsärkeviä valitushuutoja. En kertonut Tillingin sanoja isälleni, sillä tunsin vaistomaisesti, että ne olisivat hänen mielestään olleet sotilaille sopimattomia ja vähentäneet hänen kunnioitustansa niiden lausujaa kohtaan, ja se olisi minusta ollut ikävätä. Sillä juuri se vastenmielisyyttä, jolla Tilling oli nähnyt ja kertonut sotatoveriensä kuoleman ja joka kenties ei juuri sotilaille soveltunut, mutta aivan varmaan oli todistus siitä, että kertojalla oli jalo ja ihmisrakas luonne — juuri se oli tunkenut sydämeeni ja herättänyt minussa mieltymystä häneen.

Kuinka mielelläni olisinkaan tahtonut puhua Tillingin kanssa enempi tästä asiasta, mutta hän ei näkynyt olevan halukas tuttavuutemme jatkamiseen. Hänen viimeisestä käynnistään oli kulunut neljätoista päivää, jolla ajalla olin ainoastaan nähnyt häntä pari kertaa, etäällä teatterissa ja kadulla. Miksi oli sydämeni sykkinyt niin kiivaasti silloin, miksi oli minun sitte niin vaikea saada ajatukseni hänestä erilleen?

Eräänä päivänä tuli isäni luokseni.

— Rakas lapsi, minulla on sinulle yksi pyyntö. — Hän piti kädessään erästä kääröä.

— Tässä on minulla sinulle jotain, — sanoi hän laskien käärön pöydälle.

— Pyyntö ja lahja! Sitähän voi sanoa lahjomiskoetukseksi! — sanoin minä nauraen.

— Kuule nyt pyyntöni, ennenkuin avaat käärön, ja lahjan komeus sinut häikäisee. Minulla on tänään hyvin ikävät päivälliset — — —

— Tiedän, kolme vanhaa kenraalia rouvineen.

— Ja kaksi ministeriä rouvineen, lyhyesti, juhllallinen, jäykkä, unta-antava tilaisuus.

— Sinä et suinkaan halunne, että — — —

— Niin, sitä minä juuri haluan. Sillä koska naiset vielä kunnioittavat minua käynnillään, täytyy minulla olla myös joku nainen, joka pitää emännän virkaa.

— Mutta tati Mariahan on luvannut tehdä sen.

— Hänellä on tänään tavallinen, kova päänsärkynsä; minulla ei ole siis muuta neuvoa — — —

— Kuin uhrata tyttäresi, niinkuin monet muut isät muinais-aikaan tekivät — — — esimerkiksi Agamemnon Iphigenian. Olkoon menneeksi, minä suostun kohtalooni.

— Sitä paitsi on vierasten joukossa pari nuorempaakin: tohtori Bresser, joka viimeisen sairauteni aikana hoiti minua niin mainiosti ja jolle tahtoisin mielelläni olla vähän kohtelias. Vielä on everstiluutnantti Tilling — — — mutta sinähän tulet aivan punaiseksi, mikä sinua vaivaa?

— Minua? Oi, varmaankin vaan uteliaisuus, sillä nyt en voi enää pidättää itseäni, nyt minun täytyy katsoa mitä olet tuonut minulle. — Ja minä aloin avata kääröä.

— Ei se ole sinulle — — — älä odotakaan mitään helmikoristetta — — — se on Rudille.

— Vai niin, kyllä näen, leikkikaluja. Tinasotamiehiä! Mutta, isä, ei suinkaan nelivuotias lapsi — — —

— Minä aloin jo kolmivuotisena leikkiä sotamiehenä. Sitä ei voi kyllin aikaisin alottaa. Ensimmäiset havaintoni olivat rumpuja, sapeleja, äkseeraus- ja komentosanoja. Sillä tavoin herää rakkaus sotilastoimeen — — —

— Minun Rudolfistani ei tulekaan sotilasta — keskeytin minä häntä kiivaasti.

— Martha! Minä tiedän, että hänen isänsä toivoi — — —

— Hänellä ei ole enää isää. Rudolf on yksin minun omani, ja minä en tahdo — — —

— Että hän antautuu ihanimpaan ja kunnialliseen kaikista toimista?

— Ainoan lapseni henkeä en pane sodalle alttiiksi, — sanoin minä päättäväisesti.

— Minäkin olin vanhempieni ainoa lapsi, ja minusta on sentään tullut sotilas. Arnolla ei ollut, ainakaan minun tietääkseni, sisaruksia, ja veljesi Otto on samoin minun ainoa poikani. Ja siitä huolimatta olen hänen pannut sotakouluun. Meidän sukujemme perintötapa vaatii, että Dotzkyn ja Althausin perilliset antautuvat isänmaan palvelukseen.

— Isänmaa tarvitsee häntä vähempi kuin minä.

— Jos kaikki äidit ajattelisivat niin!

— Silloinpa ei olisi mitään paraadeja ja sotakatselmuksia, eikä mitään alas ammuttavia ihmismuureja. Ei mitään »kanuunanruokaa», niinkuin sattuvasti sanotaan. Eikä se olisikaan mikään onnettomuus.

Isäni kasvot saivat hyvin tyytymättömän leiman.

— Voi, teitä naisia! — sanoi hän halveksien. — Kaikeksi onneksi ei pojan tarvitse pyytää sinulta lupaa saada tulla sotilaaksi, sillä sotilaan verta virtailee hänen suonissaan. Ja sitäpaitsi ei hän varmaankaan tule olemaan ainoa poikasi. Sinä menet kai uusiin naimisiin, Martha?

— Mihin aikaan ovat päivälliset, milloin pitää minun tulla? — kysyin minä vaihtaakseni keskusteluinetta.

— Kello viisi. Mutta tule puoli tuntia aikaisemmin. Nyt minun täytyy mennä, tervetultua jälestä. Ja tervehdi Rurua, Itävallan armeijan tulevaa päällikköä!

Juhlallinen, jäykkä, unta-antava tilaisuus, — niin oli isäni nimittänyt tulevaa päivällistään. Ja sellainen olisi se varmaankin ollut minunkin mielestäni, jollei vierasten joukossa olisi ollut eräs henkilö, joka suuressa määrässä herätti mielenkiintoani.

Parooni Tilling tuli juuri ennen päivällisen alkua, ja minä olin siis ollut tilaisuudessa vaihtamaan hänen kanssaan vaan pari välinpitämätöntä sanaa, silloin kun hän tervehti minua. Ja pöydässä, jossa minut oli asetettu kahden vanhan, harmaapäisen kenraalin väliin, istui Tilling niin kaukana minusta, että minun oli mahdoton saada hänet ottamaan osaa siihen keskusteluun, jota meidän pöydän päässämme pidettiin. Lohdutin itseäni, ajatellen sitä hetkeä, jolloin jälleen palaisimme salonkiin. Siellä pyytäisin Tillingin viereeni istumaan ja koettaisin saada hänet vielä tarkemmin kertomaan tuosta tapauksesta taistelutanterella. Halusin jälleen kuulla sitä äänenvärettä, joka ensi kerran oli minua niin myötätuntoisesti liikuttanut.

Mutta, alussa en ollut lainkaan tilaisuudessa panna toimeen aikeitani. Molemmat harmaapäät olivat ympärilläni, vielä päivällisenkin jälkeen, ja asettuivat vierelleni istumaan, kun rupesin kahvia (»café noir») tarjoamaan. Seurueesemme yhtyi pian isäni, ministeri X., tohtori Bresser — ja myöskin Tilling, mutta keskustelu, joka nyt syntyi, oli yleinen. Muut vieraat, muun muassa kaikki naiset, istuivat huoneen toiseen nurkkaan, jossa ei poltettu, kuin sitävastoin meidän nurkassamme polttaminen oli sallittu.

— Saas nähdä, eiköpäs taaskin pian syttyne sota, sanoi eräs kenraaleista.

— Hm, — arveli toinen, — tuleva sota tulee olemaan Venäjää vastaan, luullakseni.

— Täytyykö sitte aina olla »tuleva sota?» — keskeytin minä, mutta kukaan ei sitä huomannut.

— Mieluummin Italiata vastaan, — arveli isäni. — Meidän täytyy kai saada Lombardia takaisin — — — Sellaisen tulon Milanoon kuin oli vuonna 49, vanha Radetzky etunenässä, — sellaisen tahtoisin vielä elämässäni nähdä. Oli kirkas aamupäivä — — —

— Oi, kertomuksen Milanoon tulosta tunnemme kaikki, — keskeytin minä häntä.

— Myöskin kertomuksen uljaasta Hupfaufista?

— Tietysti, ja se on minun mielestäni hyvin inhoittava.

— Mitä sinä siitä ymmärrät?

— Kerro, Althaus, sitä historiaa emme ole kuulleet, — kehoittivat molemmat harmaapäiset.

Isäni ei antanut pyytää itseänsä kahdesti.

— No niin, Hupfauf oli tyrorilainen ja mainio pyssymies. Jokaisessa maaliin-ammunnassa satutti hän pilkkuun joka ainoa kerta. Mitä teki mies nyt, kun milanolaiset nostivat kapinan. Niin, hän pyysi luvan saada mennä neljän toverin kanssa tuomiokirkon katolle ja sieltä ampuu kapinoitsijoita. Hän sai luvan. Ne neljä toveria, joilla kullakin oli pyssy muassaan, saivat koko ajan ladata kiväärejänsä ja ojentaa ne Hupfaufille, ettei häneltä menisi yhtään aikaa hukkaan. Ja tällä tavalla ampui hän yhdeksänkymmentä italialaista, toisen toisensa jälkeen.

— Inhoittavaa! — huudahdin minä. — Jokaisella noilla italialais-raukoilla oli kotona äiti tahi joku muu, jota hän rakasti ja joka nyt kenties oli kadottanut ainoan tukensa.

— Jokainen heistä oli vihollinen, lapseni, ja se muuttaa koko asian.

— Aivan oikein, — sanoi tohtori Bresser, — niinkauvan kuin käsite vihollinen hyväksytään ihmisten kesken, eivät ihmisrakkauden käskyt voi saada suurempaa valtaa.

— Mitä te sanotte, parooni Tilling? — kysyin minä.

— Olisin tahtonut antaa miehelle kunnian merkin, jolla hän olisi saanut koristaa urhoollista rintaansa, mutta samalla olisin tahtonut ampuu kuulan hänen kovan sydämensä läpi. Molemmat oli hän yhtä hyvin ansainnut.

Minä loin kiitollisen katseen puhujaan, mutta toiset, lukuun ottamatta tohtoria, näyttivät tulevan lausutuista sanoista vastenmielisesti liikutetuiksi. Siitä seurasi pieni, kylmä äänettömyys, jonka jälkeen keskustelu siirtyi kirjallisille ja tieteellisille aloille.

Noin kello kahdeksan läksivät kaikki vieraat pois. Isäni ei tahtonut heitä vielä päästää, ja minäkin mutisin pari vieraanvaraista lausetta, että »eikö vielä joku kuppi teetä», mutta turhaan. Jokaisella oli jotain syytä poistua.

Tilling ja tohtori Bresser, jotka olivat nousseet samalla kuin toisetkin, jättivät viimeiseksi hyvästi.

— Ja mitä tärkeää tehtävätä teillä molemmilla on? — kysyi isäni.

— Minulla ei suinkaan ole juuri mitään, — vastasi Tilling hymyillen, — mutta kun kaikki muutkin lähtevät, niin olisi ehkä vähemmin sopivaa — — —

— Samaa minäkin tahdoin sanoa, — keskeytti tohtori.

— No, silloin en päästä teitä kumpaakaan.

Vähän ajan kuluttua oli isäni ja tohtori asettuneet peli-pöydän ääreen ja antautuivat siinä pelaamaan, mutta parooni Tilling istui minun vierelleni kamiinin kupeelle. »Juhlallinen, jäykkä, unta-antava tilaisuus?» Ei, miellyttävämpää ja hauskeempaa iltaa olin tuskin voinut mielessäni kuvitella, tuli äkkiä mieleeni. Ääneen sanoin:

— Oikeastaan pitäisi minun torua teitä, parooni Tilling, että olette ensimmäisen käyntinne jälkeen unohtanut tien minun luokseni.

— Te ette kehoittanut minua tulemaan jälleen.

— Kyllä varmaan, sanoinhan, että lauvantaisin —

— Kahden ja neljän välillä! *Sitä* ei teidän pidä vaatia minulta, kreivitär. En tiedä mitään ikävämpää kuin nuo yleiset vastaanotot. Tulla huoneeseen, joka on täynnä aivan tuntemattomia henkilöitä, kumartaa emännälle, istahtaa viideksi minuutiksi, kuulla syvämielisiä lausuntoja ilmasta ja, jos sattumalta sattuu istumaan jonkun tuttavan vieressä, saada itsekkin sanoa sanan tai pari tästä huvittavasta asiasta; — olla vihdoinkin niin onnellinen, että saada yksi kysymys emännältä, jota vastaamaan heti rientää toivossa, että vihdoinkin saapi keskustelun alkuun sen kanssa, jonka luokse on oikeastaan tullut, — turhaan, — juuri samassa silmänräpäyksessä astuu sisälle uusi vieras, jota tervehditään ja joka istuu alas seuraavalle tyhjälle paikalle puoliympyrässä, tehden jälleen uuden huomautuksen ilmanlaadusta. Ja niin yhä uudelleen ja uudelleen. Ei, rouva kreivitär, tämä käy kokonansa muutoinkin ei liian loistavien seurustelulahjojeni ylitse.

— Te ette näy olevan huvitettu seuraelämästä, — hymyilin minä. — Teitähän ei näe juuri koskaan. Oletteko kenties ihmisvihaaja? Mutta ei, sen kysymyksen otan takaisin. Kaikesta, mitä olen nähnyt ja kuullut teistä, luulen huomaavani, että rakastatte kaikkia ihmisiä.

— Rakastan *ihmiskuntaa* — mutta kaikkia ihmisiä? En. Löytyy niin monta mitätöntä, itsekästä, sydämetöntä, julmaa ihmistä — niitä en voi rakastaa, mutta minusta on valitettavaa, että huono kasvatusta ja epäsuotuisat olosuhteet ovat tehneet heidät sellaisiksi, ja ettei heistä ole tullut hyviä ja rakastettavia ihmisiä.

Vähäisen äänettömyyden jälkeen sanoin minä:

— Olen kiitollinen siitä, mitä äsken sanoitte Hupfaufista.

— Oletteko? Te olette siis ainoa, joka mielipiteeni hyväksytte. Heidän ylhäisyyksiänsä, herroja, tietysti sitävastoin loukkasin keisarilliselle everstiluutnantille sopimattomalla puhutavallani. Sanoa sillä olevan kovan sydämen, joka kylmäverisesti ampuu vihollisia — mikä herjaus! Kuta sydämettömämpi sotilas on, sitä »hyväntahtoisempana veitikkana» häntä pidetään. Ei löydy mitään kummallisempaa olentoa sotanäyttämöllä, kuin taisteluissa harmaantunut, helläsydäminen sotilas, jolla ei ole rohkeutta loukata kärpäistäkään.

— Miksi on teistä tullut sotilas?

— Tämä kysymys osoittaa, että olette katsonut sydämeeni. En minä, ei tämä kolmikymmenvuotias Fredrik Tilling, joka on ottanut osaa kolmeen sotaretkeen, ole valinnut tätä tointa, vaan yhdeksän — tai kahdentoistavuotias pieni Fritz, joka oli kasvatettu tinasotilasten, rumpujen, pajunettien ja muiden sotaisten lelujen seassa. Kun hänen isänsä, tähdillä koristettu kenraali, ja hänen setänsä, uljas luutnantti, häneltä kehoittavasti kysyivät: No, pikkuinen, miksikä *sinä* aijot? vastasi hän tietysti yllytetyllä itseluottamuksella: Oikeaksi sotilaaksi, jolla on oikea sapeli ja elävä hevonen.

— Tänään sain minäkin laatikollisen tinasotamiehiä pientä poikaani varten, mutta minä en aijo antaa niitä hänelle. Mutta — minä kysyn vieläkin — kun pojasta oli tullut mies, miksi ette jättänyt tointa, joka oli teille inhoittava?

— Inhoittava on liiaksi sanottu. Minä inhoon olojen laatua, joka tuottaa meille ihmisille niin julman velvollisuuden, kuin sodan käynti on. Mutta kun nyt kerran olosuhteet ovat sellaiset, en voi vihata niitä, jotka ottavat tehtäväkseen nämä olojen tuottamat velvollisuudet ja koettavat niin tunnollisesti kuin mahdollista on ja parhaimpien voimiensa mukaan niitä täyttää. Ja luuletteko, että sodat vähenisivät senvuoksi, että minä jättäisin sotapalveluksen? Valitettavasti eivät. Mutta kenties voin tällä paikalla vaikuttaa hiukan siihen suuntaan, että sydämettömän päällikkökunnan julmuudet vähän lieventyvät.

— Ettekö voisi enempi hyödyttää kanssaihmiäni, jos kuuluisitte johonkin muuhun säätyyn?

— En tiedä. Olen saanut sellaisen kasvatuksen, joka tarkoittaa yksinomaan sotapalvelusta, enkä ole oppinut mitään muuta perin pohjin. Mutta mitä ikinä ihminen onkin, voipi hän aina tehdä jotain hyvää, ja minä koetan keventää niiden taakkaa, joiden päällikkö olen. Mitä minuun itseeni tulee, niin saan sen arvonannon, jonka asemani sotilaana minulle tuottaa, olen sangen nopeasti ylentynyt virkaurallani, toverini pitävät minusta, — ja minulla ei sitäpaitsi ole yksityisomaisuutta, jolla voisin kanssaihmiäni hyödyttää. Miksi siis vaihtaisin elämäntoimintani?

— Siksi, että teistä on vastenmielistä ampua ja lyödä kuoliaaksi ihmisiä.

— Kun minun täytyy puolustaa henkeäni toista vastaan, joka ampuu ja lyö kuoliaaksi, katoaa persoonallisen vastuunalaisuuden tunne. Sotaa on usein sattuvasti sanottu joukkomurhaksi, mutta yksityinen ei pidä senvuoksi itseään murhaajana. Että sota kumminkin on minulle vastenmielinen, että taistelutantereen kauheat näytelmät tuottavat minulle tuskaa ja vaikuttavat minussa inhoa, on kyllä totta. Minä kärsin siitä, kärsin syvästi. Mutta samalla tavoin voipi myöskin merimies kärsiä meritautista; kuitenkin täytyy hänen, jos hän on jotakuinkin rohkea mies, uskaltaa olla kannella ja vielä, jos niin täytyy, uudelleen lähteä merelle.

— Niin, jos niin täytyy! Mutta *täytyykö* sitte olla sotia?

— Se on toinen kysymys. Mutta sotaan *täytyy* yksityisen mennä, jollei hän pane omaa persoonaansa isänmaan edelle.

Tällä tavoin keskustelimme hyvän aikaa hiljaisella äänellä, etteivät pelaajat keskusteluamme kuulisi. Tilling kertoi vielä muutamia tapauksia sotatantereelta ja kuvasi inhoa, jota hän oli niitä nähdessään tuntenut. Ja minä kerroin hänelle Bucklen opista; tämä ei sopinut sotaisten kenraalien kuultavaksi. Ymmärsin, että Tilling osoitti suurta luottamusta minulle, kun hän näin avonaisesti minulle kertoi mielipiteistään, — se oli myötätuntoisuuden virta, joka kävi sielusta toiseen.

— Teidän keskustelunne näyttää vilkkaalta, — huusi isä kerran meille. — Mitä vehkeitä teillä oikeastaan on?

— Minä kerron kreivittärelle juttuja sotaretkiltä.

— Vai niin. Niihin hän on lapsuudesta asti tottunut. Joskus kerron minäkin niitä — — —

Isäni ja tohtori lopettivat pelinsä, ja me sanoimme kaikki hyvästi. Tilling seurasi minua vaunuuni. Hän oli kääriyt takin huolellisesti ympärilleni ja puristi kättäni hyvästiksi erityisellä sydämellisyydellä, joka kohotti veren poskilleni. Koska saan tulla luoksesse? — kysyi hän.

— Olen kotona joka lauantai —

— Kotona? Ymmärrän, te ette siis lainkaan tahdo ottaa vastaan minua.

Hän kumarsi ja meni.

Olisin tahtonut huutaa hänelle vielä jonkun sanan, mutta palvelija paiskasi samassa vaunun oven kiinni, ja me ajoimme pois.

Nojasin vaunun nurkkaan ja olisin mieluummin tahtonut itkeä. Kuinka olin voinut olla niin tyly ja ajattelematon sellaista ihmistä kohtaan, joka herätti minussa niin suurta myötätuntoisuutta? Olikohan se vaan myötätuntoisuutta? Eiköhän joku lämpimämpi tunne vetänyt minua tuon miehen luo, joka oli niin jalo, niin ylevä, niin erilainen kuin *kaikki*, joita tähän asti olin tavannut?

* * * * *

Seuraavana päivänä kirjoitin nämä sanat punaisiin vihkoihini:

»Se, mitä vaununpyörät ja kaasulyhdyt eilen illalla minulle sanoivat, ei ole totta, tahi ainakin on se hyvin liioiteltua. Myötätuntoisuutta jaloa ja etevää henkilöä kohtaan — kyllä! Mutta rakkautta? ei! Hänkin tuntee myötätuntoisuutta, me ymmärrämme toisiamme monessa asiassa. Kenties olen minä ainoa, jolle hän on ilmaissut mielipiteensä sodasta, mutta siitä ei suinkaan tarvitse olla seurauksena, että hän minua rakastaisi. Olin varmaankin hänen mielestään hyvin ynseä, kun en kutsunut häntä luokseni jonakin muuna päivänä kuin yleisinä lauantaina — mutta ehkenpä oli parasta, että kävi kuten kävi. Kun muutamia viikkoja on kulunut, kohtaamme kenties taas toisemme ja minä saan jälleen nautinnon keskustella hänen kanssaan. Sillä onhan tosiaankin hyvin hauska olla hänen seurassaan, hän on niin toisenlainen kuin kaikki muut. Olen todellakin oikein iloinen, että tänä päivänä niin tyyneästi ja kiihkotta voin kaiken tämän tunnustaa; — eilen pelkäsin melkein, että rauhani olisi mennyt.»

Useita päiviä kului enkä Tillingiä kohdannut. Joka päivä menin ulos tavatakseni häntä, kävin teatterissa ja tanssiaisissa, mutta turhaan. Luonnollisesti ei hän myöskään tullut vastaanottopäivinä luokseni; eihän olisi ollut hänen kaltaistaan, että varmasti sanottuaan: *sitä* ei teidän pidä odottaa minulta, kreivitär, — kuitenkin tulla luokseni sellaisena päivänä. Olin loukannut häntä, se oli varma, ja hän vältti tavata minua. Mutta mitä minä sille voin? Minua kalvasi polttava kaipaus saada häntä jälleen nähdä, saada palkita tylyyteni häntä kohtaan ja saada taaskin viettää niin viehättävä hetki hänen seurassaan, kuin äskettäin isäni luona.

Eräänä lauantaina tapasin hänen serkkunsa, saman naisen, jonka luona olin tullut tutuksi Tillingin kanssa. Kun hän astui huoneeseeni, rupesi sydämeni kiivaasti sykkimään. Nyt voin ainakin saada kuulla jotain siitä, joka niin yhä oli ajatuksissani. En voinut kuitenkaan suoralla kysymyksellä johtaa puhetta häneen, sillä tunsin, että en voisi lausua hänen nimeänsä punastumatta, ja senvuoksi puhuin sadasta eri asiasta, toivossa, että ystävättäreni mahdollisesti itsestään antaisi minulle tietoja serkustansa.

Tämä tapahtuikin. Kerran keskustelun pysähtyessä sanoi hän vilkkaasti:

— Se on totta, Martha, minulla on asiaa sinulle, tervehdys serkultani Fredrikiltä. Hän matkusti toispäivänä.

Tunsin kuinka veri poistui poskiltani.

— Matkusti? Minne sitte? Onko hänen rykmenttinsä muutettu täältä?

— Ei, hän on vaan pyytänyt lyhyen virkavapauden matkustaakseen Berliiniin, jossa hänen äitinsä lepää kuolinvuoteellaan. Fredrik-parka, minulla on sääli häntä, sillä tiedän kuinka hän jumaloipi äitiänsä.

Kaksi päivää myöhemmin sain kirjeen, jonka kuorella oli tuntematonta käsialaa ja Berlinin postileima. Jo ennen avaamistani tiesin, että kirje oli Tillingiltä. Sen sisältö oli seuraava:

Berlinissä 30 p. Maaliskuuta 1863.
Kello 1 yöllä.

Kallis kreivitär!

Minun täytyy avata sydämeni jollekin. — Miksi juuri teille? Onko minulla mitään oikeutta siihen? Ei — mutta tunnen vastustamattoman tarpeen puhua teidän kanssanne. Te olette ymmärtävä minua, sen tiedän.

Jos olisitte tuntenut kuolevan, niin olisitte rakastanut häntä. Tuo hellä sydän, tuo selvä äly, tuo tyyni, iloinen luonto, tuo jalo ja hieno mielenlaatu. Ja kaiken tuon täytyy nyt hautaan — mitään pelastusta ei löydy.

Olen viettänyt koko päivän hänen sänkynsä vieressä ja jään tänne yöksikin — hänen viimeiseksi yökseen.

Hän on kärsinyt uskomattomasti, äiti raukkani, nyt on hän sangen tyyni — — — voimat loppuvat, suoni on melkein herennyt sykkimästä. — — — Paitsi minua, valvoo hänen sisarensa ja yksi lääkäri sairashuoneessa!

Voi, tuota kauheata eroa, kuolemaa! Tiedämmehän, että se odottaa kaikkia, ja kumminkaan emme koskaan voi oikein käsittää, että se irroittaa meistä nekin, jotka ovat meille rakkaat. Mitä äitini on minulle ollut, sitä en koskaan voi sanoin ilmoittaa.

Hän tietää, että kuolema on lähellä. Kun tulin tänä aamuna, otti hän minut vastaan ilohuudolla:

— Siis saan nähdä sinua vielä kerran, Fredrikini, rakas poikani!
Pelkäsin, että tulisit liian myöhään.

— Tulethan jälleen terveeksi, äiti! — huudahdin minä liikutettuna.

— Ei, ei, älä puhu enää siitä, rakas poikani. Älä riistä tältä viimeiseltä yhdessä-olon hetkeltä sen pyhyttä puhumalla tavallisia sairashuoneeseen ääressä käytettyjä lohdutussanoja. Sanokaamme jäähyväiset toisillemme.

Lankesin itkien polvilleni vuoteen viereen.

— Itketkö, Fredrik? Niin, minäkään en tahdo sanoa sinulle tavallista: älä itke. Se on minulle rakasta, että ero parhaasta vanhasta ystävästäsi surettaa sinua. Tiedän, että olen kauan pysyvä muistossasi — —

— Niin kauan kuin elän, äiti!

— Muista myös silloin, että minulla on ollut paljon iloa sinusta. Lukuun ottamatta sitä levottomuutta, jota lapsuutesi aikaiset sairaudet minulle tuottivat ja sitä epätoivoa, jossa olin, kun olit sodassa, olet sinä tuottanut minulle ainoastaan iloa ja auttanut minua niitä koettelemuksia kantamaan, joita kohtalo on pannut hartioilleni. Minä siunaan sinua siitä, rakas lapseni!

Nyt sai hän taas yhden vaikeista kohtauksistaan. Oli sydäntäsärkevää nähdä hänen kärsivän niin. Niin, kuolema on hirvittävä vihollinen, ja kuolintaistelu muistutti mieleeni kaikki, mitä sellaista olin taistelutantereella ja sairashuoneissa nähnyt. — — Kun ajattelen, että me ihmiset joskus itsekkäästi ja kevytmielisesti kiihoitamme toisiamme kuolemaan, että me kehoitamme elinvoimaista nuorisoa antautumaan vapaasti surman suuhun, tuon vihollisen, jota vastaan heikoin ja väsynein vanhuskin vielä epätoivoisesti taistelee — niin — niin se on — kurjaa!

— Tämä yö on kauhean pitkä! Jos vaan rakastettu saisi nukkua, mutta hän makaa tuossa avoimin silmin. Puoli tuntia kerrallaan istun hänen sänkynsä vieressä, sitte hiivin kirjoituspöydän luo kirjoittaakseni muutamia rivejä tähän kirjeeseen — ja sitte taas jälleen hänen luokseen takaisin. Näin on kello vihdoinkin joutunut neljään. Olen juuri kuullut nuo neljä kellonlyöntiä läheisistä kirkoista.

Tuntuu niin kylmältä ja tunteettomalta, kuin ajattelee, miten väsähtymättä aika rientää ijankaikkisesti edelleen, juuri samalla kuin jonkun rakastetun olennon aika on pysähtymäisillään. Mutta kuta kylmemmältä ja tunteettomammalta kaikki tuntuu tuskassamme, sitä hartaammin pakenemme jonkun toisen ihmissydämen luo, jonka uskomme sykkivän meille osanottavasti. Sen vuoksi olenkin käyttänyt sen paperiarkin, jonka tohtori on unohtanut pöydälle ja lähetän teille nämä rivit —

Kello on seitsemän. Se on ohitse.

»Voi hyvin, rakas poikani!» Ne olivat hänen viimeiset sanansa. Sitte sulki hän silmänsä ja nukkui. Nuku suloisesti, rakas vanha äitini!

Itkien suutelen teidän käsiänne. Teidän syvästi surullinen

Fredrik Tilling.

Tämä kirje on minulla vielä tallella. Miten rutistunut ja muuttunut se nyt onkaan! Tätä eivät ole

ainoastaan 25 vuotta tehneet, vaan myöskin ne kyyneleet ja suudelmat, joilla silloin tämän rakkaan käsialan peitin. »Syvästi surullinen» — niin, mutta äärettömän onnelliseksi tunsin minä itseni, kun olin kirjeen lukenut, vaikka siinä ei ollut sanaakaan rakkaudesta, en voinut kuitenkaan ajatella mitään parempaa todistusta siitä, että hän rakasti minua eikä ketään muuta. Että hän tuollaisena hetkenä, äitinsä kuolinvuoteen vieressä, tahtoi itkeä tuskansa minulle, siitä sain varman ja suloisen tiedon, että minä olin hänelle enempi kuin kaikki muut.

Lähetin samana päivänä seppeleen, joka oli sidottu sadasta suuresta valkoisesta kameeliasta ja niiden seassa oli yksi puoleksi puhjennut punainen ruusu. Käsittäisikö hän, että valkoiset, tuoksuttomat kukkaset olivat poismenneelle surun vertauskuvana, mutta että punainen ruusu oli häntä varten? —

* * * * *

Kolme viikkoa oli kulunut.

Konrad Althaus oli kosinut sisartani Lilliä, mutta oli saanut rukkaset. Hän ei kuitenkaan ottanut asiaa raskaammin, vaan kävi yhäkin meillä samoin kuin ennen.

Lausuin kerran hänelle ihmettelyni hänen horjumattomasta vasalli-uskollisuudesta.

— Minusta on hyvin hauska, — sanoin minä, — ettet tunne itseäsi loukatuksi, mutta samalla osoittaa se, että tunteesi Lilliä kohtaan ei ole ollut niin syvä, kuin olet vakuuttanut, sillä hyljätty rakkaus on tavallisesti vihaava ja kostonhaluinen.

— Sinä erehdyt, rouva serkku, minä pidän äärettömästi Lillistä. Ensin luulin pitäväni sinusta, sitte haaveksin jonkun aikaa Rosasta, mutta sitte huomasin lopuksi, että Lilli se olikin, jolle olin antanut sydämeni. Ja hänelle olen oleva uskollinen kuolemaan asti.

— Mutta kun hän nyt ei huoli sinusta, Konrad-parka?

— Luuletko kenties, että minä olen ensimmäinen, joka on kosinut kolme kertaa samaa tyttöä ja saanut neljännellä kerralla myöntävän vastauksen; — jollei muun tähden, niin sen, että tunkeilevaisuus loppuisi? Lilli ei tosin rakasta minua, — ja se on minusta aivan selittämätöntä, mutta vähitellen tulee rakkauteni liikuttamaan häntä ja herättää hänessä vastarakkautta, ja silloin sinusta kerran tulee minun kälyni, suloinen Martha. Ethän vaan aijo vastustaa oikeitani?

— Minäkö? En, ole rauhallinen. Panen päinvastoin suurta arvoa kärsivällisyydellesi ja toivon sinulle kaikkea menestystä, sinä rehellinen veijari!

Olin kuullut kerrottavan, että Tilling oli palannut Wieniin jo neljätoista päivää sitte, mutta minun luonani hän ei ollut vielä käynyt. Seuraelämässä en häntä tietysti voinut tavata, mutta olin toivonut, että hän tulisi käymään minun kodissani tahi ainakin kirjoittaisi minulle.

— Oletko saanut pääsylippuja jalkojenpesemisjuhlaan? — kysyi täti Maria minulta eräänä päivänä.

— Kyllä, isä hankki minulle muutamia, mutta en minä todellakaan tiedä, jos menen.

— Voi, kyllä sinun täytyy välttämättömästi mennä! Ei ole mitään ihanampaa ja mieltä ylentävämpää kuin tämä seremonia.[1] Nähdä keisarin ja keisarinnan lattialla ryömien pesevän köyhäinkodin ukkojen ja akkojen jalkoja, — eikös se ole kaunis vertauskuva maallisen majesteetin pienuudesta ja vähäpätöisyydestä jumalallisen edessä.

[1] Meno, tapa.

— Voidakseen ihmisten eteen polvistumalla tahtoa näyttää nöyryyttä, täytyy tuntea itsensä jokseenkin ylennetyksi. Minun mielestäni ei ajatus tässä juhlamenossa ole erittäin nöyrä.

— Sinulla on kummallisia mielipiteitä, Martha. Niinä kolmena vuotena, jotka olet viettänyt yksinäisyydessä kirjojesi seassa, olet saanut joukon ikäviä aatteita.

— Niinkö? — hymyilin minä. — Mutta mitä me niistä asioista puhumme, rakas pieni täti, salli minun mieluummin kertoa mitä pikku Rudolf teki eilen. — —

Ja siten olin johtanut puhelun onnellisesti kiitollisempaan keskusteluaineeseen, jossa ei meillä ollut eroavia mielipiteitä. Sillä että pikku Rudolf oli somin, omituisin ja ikäisekseen kehittynein lapsi maailmassa — siitä olimme molemmat yhtä mieltä.

Päätin kuitenkin seuraavana päivänä mennä jalkojenpesemis-juhlaan. Heti kello kymmenen jälkeen menimme me, sisareni Rosa ja minä, mustiin puettuina, linnan suureen juhlasaliin.

Yhdellä juhlahavalla oli paikkoja ylimyksille ja lähettiläskunnalle. Myöskin gallerialla[1] oli paljo väkeä, mutta yleisö oli siellä »sekavampaa», ei kuulunut aivan hienoimpaan »kermaan», niinkuin me alhaalla estraadillamme. Tässä nöyryyden juhlassa oli säätyeroitus ja sukuedut yhtä tarkasti huomioonotetut kuin muutoinkin.

[1] Yläparveke.

En tiedä, josko muut olivat uskonnollisessa mielentilassa, mutta minä ainakin odotin mitä tuleman piti, yhtä uteliaasti, kuin teatterissa odotetaan esiripun alhaalla ollessa. Katsoin yhä sinne päin, mistä esiintyvien henkilöiden piti tulla; kaikki teatteri-koristukset olivat jo kunnossa, s. t. s. se pitkä pöytä, jonka ääressä niiden kahdentoista ukon ja akan tuli istua.

Olin melkein iloinen, että olin tullut tänne, sillä tämän näytöksen odottaminen käänsi ajatukseni tavallisesta surullisesta kiertokulustaan, ja minä istuin nyt ja odotin suurella jännityksellä keisariparin ja köyhän tuloa. Mutta juuri sillä hetkellä, jolloin en yhtään ajatellut Tillingiä, huomasin hänet äkkiä. Hän oli juuri tullut sisään hovinvirkamiesten ja kenraalikulunnan mukana — annoin katseeni kulkea välinpitämättömästi noiden loistaviin pukuihin puettujen vartalojen yli — eihän näiden pitänyt näytellä pääosia, vaan olla ainoastaan äänetönnä jäsenenä eli statistina, — kun yhtäkkiä huomasin Tillingin, joka oli asettunut vastapäätä meidän parveamme. Tunsin omituisen piston, aivan kuin sähkötäräyksen. Hän ei katsonut sinne päin, missä me olimme. Hänen kasvoissaan näkyi jälkiä siitä murheesta, joka häntä oli kohdannut; hänen kauniilla otsallaan oli syvän surun leima. Kuinka mielelläni olisinkaan äänettömästi, hellästi puristanut hänen kättään osoittaakseni hänelle osanottoani!

— Ne tulevat, ne tulevat! — huudahti Rosa nykäisten minua. — Ei, katsos miten kauniita — aivan kuin joku taulu!

Ukot ja akat, puettuina muinais-saksalaisiin pukuihin, tuotiin nyt sisälle. Sanottiin, että nuorin noista naisista oli kahdeksankymmentä kahdeksan vuotta, ja nuorin miehistä kahdeksankymmentä viisi. Ryppyisiä, hampaattomia, kumaroita, — en tosiaankaan voinut pitää Rosan huudahdusta: miten kaunista! oikeutettuna. Mutta hänestä olivat varmaankin näyttäneet kauniilta puvut, jotka täydellisesti sopivat koko tämän keskiajan-hengen mukaisen juhlallisen menon kanssa yhteen. Anakronismia eli vääräaikaista olimme täällä vaan me muodikkaine pukuinemme ja käsityksinemme, — me emme soveltuneet tähän kuvaan.

Sitte kun nuo kaksikymmentäneljä vanhusta olivat istuneet paikoilleen pöydän ääreen, astui saliin joukko kullalla ja kunniamerkeillä koristettuja vanhoja herroja. Ne olivat salaneuvokset ja kamariherrat; niiden seassa näin monet tutut kasvot. Viimeiseksi tulivat hengellisen säädyn jäsenet, joiden piti tehdä virantoimitusta juhlatilaisuudessa. Nyt olivat siis statistit tulleet kaikki sisään, ja yleisön odotus oli hyvin kiihkeä.

Katseeni irtausivat sentään alituisesti tästä näytelmästä hiipiäksensä Tillingin luo. Nyt oli hänkin huomannut minut ja tervehti.

Rosa pani jälleen kätensä käsivarrelleni.

— Martha, voitko pahoin, koska olet niin kalpea? Katsos nyt, katsos. —

Ja todellakin. Ylimäinen juhlamenojen-ohjaaja antoi merkin, että keisarilliset lähestyivät. Tästä näytti tulevan jotakin oikein kaunista, sillä sekä keisari että keisarinna olivat kauniimpia ihmisiä, mitä nähdä voi. Samalla astui myöskin sisään muutamia arkkiherttuaita ja herttuattaria, ja nyt voi juhla alkaa. Juomanlaskijat ja hovipassarit kantoivat esiin täysinäisiä lautasia, jotka keisaripari asetti vanhuksien eteen. Mutta tuskin oli tämä tehty, ennenkuin pöytä jälleen tyhjennettiin, jonka työn — myöskin nöyryyden osoitukseksi — tekivät arkkiherttuat. Sitte kannettiin pöytä ulos, ja varsinainen jalkojenpesemis-juhlallisuus alkoi. Tämä oli, samoin kuin ruoka-ateriakin ainoastaan ilveilyä. Polvistuen lattialle kosketti keisari yhdellä pyyhliniinalla aivan kevyesti ukkojen jalkoja, sitte kun apuna oleva pappi oli ollut ensin kaatavinaan vettä niiden päälle. Ja tällä tavalla teki hän kaikille kahdelletoista ukolle samalla kuin keisarinna samanlaisessa nöyrässä asennossa, mutta jättämättä hituakaan arvostansa, teki samat temput kahdelletoista muorille. Säestyksenä kaikelle tälle oli päivän evankeliumi, jonka hovisaarnaaja luki juhlamenojen aikana.

Olisin mielelläni tahtonut olla muutamia silmänräpäyksiä noiden vanhojen sijassa, saadakseni tietää, mitä he ajattelivat istuessaan harvinaisissa puvuissansa, majesteettien palvelemina ja loistavan seurueen katselemina. Varmaankin tuntui se heistä ihmeelliseltä unelta, samalla kuin se teki heihin kiusallisen ujouden vaikutuksen ja vaikutti täydellisen seisauksen heidän muutoinkin jäykässä ja vanhuudenheikossa ajatuskoneistossaan. Ainoa, minkä he selvästi käsittivät oli varmaankin se pieni kolmekymmentä hopearahaa sisältävä silkkikukkaro, jonka jokainen heistä sai heidän armollisten majesteettiensä kädestä vastaanottaa, sekä se ruokatavaroilla täytetty kori, jonka he saivat ottaa

mukaansa kotia.

Koko juhlallisuus oli pian ohitse, ja heti sen jälkeen tyhjjeni sali. Ensin läksi sieltä hovi, sitte poistuivat muut osanottajat ja vihdoin yleisö lavoilta ja parvekkeilta.

— Kaunista se oli! — kuiskasi Rosa ihastuneena.

Minä en vastannut mitään. Ajatukseni olivat jo kaukana poissa juhlallisuudesta ja miettivät yksinomaan kysymystä: odottaakohan hän minua ovelle?

Mutta me emme ehtineet ovelle niin nopeasti kuin olisin toivonut. Joukko tuttavia tunki luoksemme tervehtimään, ja kysymyksiä ja kohteliaisuuksia sateli ympärillämme. Ei kukaan olisi voinut luulla, että me palasimme uskonnollisesta juhlasta.

Vihdoin tulimme kuitenkin portille, jossa meidän vaunumme odottivat. Paikan ympärillä seisoi joukko ihmisiä, jotka muun puutteessa tahtoivat ainakin nähdä muutamia niistä onnellisista, jotka olivat saaneet olla läsnä itse juhlallisuudessa.

Tuskin olimme ehtineet portista ulos, ennenkuin Tilling lähestyi meitä. Hän kumarsi.

— Pyydän saada kiittää teitä, kreivitär, siitä kauniista seppeleestä.

Ojensin hänelle käteni, mutta en saanut sanaakaan lausutuksi.

Vaunumme odottivat jo meitä, ja Rosa kiirehti minua, että joutuisimme lähtemään.

Tilling nosti kätensä lakkiin ja aikoi poistua. Suurella ponnistuksella sain lausutuksi äänellä, joka itsestänikin tuntui oudolle:

— Olen kotona kahden ja kolmen välillä sunnuntaina.

Hän kumarsi ääneti ja me nousimme vaunuun.

— Ethän vaan ole vilustanut itseäsi, Martha, — arveli Rosa kotiin ajaessamme; — äänesi kuuluu niin omituisen käheältä. Ja miksi et esitellyt minua tuolle surumieliselle upseerille? Olen harvoin nähnyt jäykempiä kasvoja.

* * * * *

Määrätyllä ajalla ilmoittautui Tilling luonani.

Kodissani, jossa hän viipyi noin puoli tuntia, oli hän koko ajan kylmä ja vierastava. Hän pyysi minulta anteeksi, että oli kirjoittanut minulle. Minun pitäisi lukea tuo tapaus niihin ajattelemattomuuksiin, joita sellainen henkilö voi tehdä, joka juuri on kadottanut yhden rakkaimmistaan. Sitte kertoi hän minulle yhtä ja toista äidistänsä ja hänen viimeisistä hetkistään, mutta siitä, jota olin odottanut, ei hän maininnut sanaakaan. Ja niin tulin minäkin kylmäksi ja jäykäksi. Kun hän nousi pois lähteäkseen, en koettanutkaan häntä pidättää enkä pyytänyt häntä tulemaan takaisin.

Ja kun hän oli mennyt, pakenin taas punaisten vihkojeni luo, jotka olivat auki pöydällä, ja kirjoitin seuraavaa:

»Tunnen, että kaikki nyt on lopussa, että olen katkerasti pettynyt, että hän ei rakasta minua ja luulee nyt vuorostaan, että minä en hänestä välitä. Olen ollut melkein kylmäkiskoinen. Tunnen, ettei hän koskaan enää palaja. Eikä kuitenkaan löydy koko maailmassa yhtään ihmistä, joka on minulle niin kallis kuin hän. Eikä ketään niin hyvää, niin jaloa, niin lempeätä kuin hän.

Tämän jälkeen en tahdo enää rakastaa yhtään miestä, ainoastaan äidinrakkaus täyttäköön sydämeni. Rudolfini on oleva ainoa lohdutukseni ja iloni. Jos minun onnistuu kerran kasvattaa hänestä niin jalo mies, kuin Fredrik Tilling — silloin olen saavuttanut elämäni päämäärän.»

Oikeastaan on hyvin hullua pitää päiväkirjaa. Tahtoa ikuistuttaa noita vaihtelevia vaikutuksia, mielialoja, toivomuksia, jotka sieluelämässä liikkuvat, on väärästä päästä alkamista, ja sellaisten muistiinpanojen johdosta saapi myöhemmällä iällään hävetä omaa epävakaisuuttaan.

* * * * *

Muutamia päiviä myöhemmin saapui Tilling luokseni puolenpäivän aikana. Hän ei tavannut minua kuitenkaan yksin kotona. Isäni ja tati Maria olivat tulleet luokseni vieraaksi, samoin Rosa ja Lilli, Konrad-serkku ja yksi isän vanhoista ystäväistä, ministeri »Totisesti», joksi häntä nimitimme sen vuoksi,

että hän aina käytti tuota sanaa.

Sain ponnistaa kaikki voimani hillitäkseni iloista huudahdusta, hän tuli niin odottamatta ja se seikka herätti minussa raivoisan riemun. Mutta iloni katosi pian, kun Tilling tervehdittyään läsnäolevia ja istuttuaan, sanoi:

— Olen tullut luoksenne hyvästijätölle, rouva kreivitär. — Jätän Wienin muutamien päivien kuluttua.

— Kuinka kauaksi? — Minne matkustatte? — Ja miksi? — kysyivät kaikki vilkkaasti ja yhtä aikaa, mutta minä olin vaiti.

— Kenties ainoa. Unkariin. Tullakseni siirretyksi toiseen rykmenttiin. Siksi, että minulla on erityinen rakkaus unkarilaisia kohtaan — vastaili Tilling eri kysymyksiin.

Sillä välin olin minä ehtinyt tointua.

— Sepä oli nopea päätös, — sanoin minä niin tynesti kuin mahdollisesta. — Mitä on pääkaupunki teitä vastaan rikkonut, koska niin äkkiä aijotte sen jättää?

— Täällä on aivan liian iloista ja eloisaa minulle, ja minä olen sellaisessa mielentilassa, että haluan tulla yksinäisille Unkarin aroille.

— Mitä joutavia! — sanoi Konrad. — Kuta synkemmäksi tuntee mielensä, sitä enempi täytyy koettaa huvitella. Yksi ainoa ilta Casinoteatterissa on virkistävämpi kuin koko viikon mietiskelevä yksinäisyys.

— Parhain keino alakuloisuuttanne poistamaan, paras Tillingini, — sanoi isäni — olisi varmaankin raikas ja iloinen sota. Mutta valitettavasti ei nykyään ole sellaista toivottavissa. Rauha uhkaa vielä kestää kauan.

— Sellaisia omituisia ristiriitaisuuksia! — täytyi minun muistuttaa: sota ja »iloinen», rauha ja »uhkaa».

— Totisesti — vakuutti ministeri — valtiollisella taivaalla ei näy nykyään yhtään mustaa pilkkua. Mutta myrsky voipi siitä huolimatta äkkiä nousta raivoamaan, ja ainahan voi löytyä mahdollisuuksia sodan syttymiseen. Sen sanon lohduttaakseni teitä, everstiluutnantti.

— Sallikaa minun, teidän ylhäisyytenne, — keskeytti Tilling häntä, puolestani panna vastalause sitä käsitystä vastaan, että toivoisin sotaa. Me, sotilaat, olemme olemassa puolustaaksemme isänmaata, kun vihollinen sitä uhkaa, samoin kuin palokunta on tulipalon sammuttamista varten. Molemmat tapaukset ovat onnettomuuksia, suuria onnettomuuksia, eikä kukaan ihminen saa iloita lähimmäisensä onnettomuudesta.

— Sinä ylevä mies! — ajattelin minä itsekseni. Tilling jatkoi:

— Tosin tiedän, että tilaisuutta persoonallisen maineen saavuttamiseen harvoin muuten tarjoutuu kuin sodissa ja tulipaloissa. Mutta miten itsekäs ja ahdasmielinen sellaisen ihmisen täytyy olla, joka toivoo persoonallista kunniaa tuhansien ihmisten surun ja kurjuuden kustannuksella! Rauha on suurin onni, mitä maa voi toivoa, tahi, niinkuin äsken sanoitte, ainoa tila, jolloin asukasten hyötyä katsotaan, ja kuitenkin tahdotte antaa vähäiselle osalle näitä asukkaita, armeijalle, oikeuden toivoa, että tämä onnellinen tila pian loppuisi, ja kaikki sodan onnettomuudet tulisivat sijaan. Saada toimeen sota sitä varten, että armeija saisi työtä ja tulisi tyydytetyksi, olisi mielestäni aivan sama kuin sytyttää tuleen joku talo, että palokunta saisi työtä.

— Teidän vertauksenne ontuu, paras everstiluutnanttini — keskeytti isäni, käyttäen vastoin tavallista tapaansa Tillingin arvonimitystä, kenties siten huomauttaaksensa, etteivät hänen mielipiteensä soveltuneet hänen asemansa kanssa yhteen. — Tulipalot tuottavat ainoastansa onnettomuutta, kuin sitä vastoin sota voipi tuottaa maalle suurta voimaa ja suuria etuja. Miten ovat valtakunnat muodostuneet ja kasvaneet, jolleivät voittorikkaitten taistelujen kautta? Persoonallinen kunnianhimo ei suinkaan ole ainoa, joka herättää sotilaan halua sotaan; se on ennen kaikkea isänmaallinen ylpeys eli toisilla sanoilla patriotismi.

— Se tahtoo sanoa: kodin rakkaus, — keskeytti Tilling. — En ymmärrä, miksi me sotilaat alituisesti tuomme esiin, että meissä, ennen muita, on vallalla tuo tunne, joka kuitenkin on hyvin luonnollinen useimmille ihmisille. Jokainen rakastaa sitä turvetta, jossa on kasvanut, jokainen toivoo maallensa edistystä ja onnea, mutta sen voi saavuttaa aivan toisella tavalla kuin sodan kautta. Muistakin asioista voi ylpeillä, ei ainoastaan aseteoista. Minä esimerkiksi tunnen itseni paljoa ylpeämmäksi Anastasius Grünin, kuin yhdenkään kenraalin tähden.

— Kuinka voipi runoilijaa ja sotapäällikköä verrata toisiinsa? — huudahti isäni harmistuneena.

— Saman kysymyksen tahtoisin minäkin tehdä — vastasi auttamaton Tilling. — Onhan veretön laakeri kaikista ihanin.

— Mutta, paras parooni, — keskeytti nyt täti Maria — en ole koskaan kuullut kenenkään sotilaan puhuvan teidän tavallanne, jos kaikki ajattelisivat niinkuin te, kuinka sotilasinnon ja urhoollisuuden silloin kävisi?

— Ne eivät ole minulle outoja tunteita, teidän armonne. Niiden hurmaamana riensin yhdeksäntoista vuotiaana nuorukaisena ensi kerran taisteluun. Mutta kun omin silmin sain katsella verikylvyn kaikkia kauhuja, kun sain nähdä siellä vapaasti raivoavan eläimellisen raakuuden, silloin intoni loppui, ja seuraaviin taisteluihin en enää mennyt halulla vaan alamaisuudella.

— Kuulkaapas, Tilling, minä olen ottanut osaa useampaan taisteluun kuin te ja myöskin nähnyt tarpeeksi monta hirmutapausta, mutta intoni ei ole kuitenkaan laimennut. Kun minä vuonna 49 jo vanhempana miehenä marssin Radetzkyyn kanssa, tunsin samaa iloa kuin ensi kerrallakin.

— Suokaa minulle anteeksi, teidän ylhäisyytenne, mutta te kuulutte vanhempaan sukupolveen, sukupolveen, jossa sotaisa henki oli voimakkaampi ja enemmän kehittynyt kuin meissä, ja jolle yleinen ihmisyydentunne, joka vaatii kaiken muinaisen julmuuden, kaiken kurjuuden poistamista, ja joka nyt yhä enempi saavuttaa alaa, on melkein vieras.

— Mitä varten sellaista vaaditaan? Kurjuutta tulee kaikkina aikoina löytymään, sitä ei voi poistaa, enempi kuin sotaakaan.

— Katsokaa, kreivi Althaus, noilla sanoilla tuotte te ilmi entisen, nykyään paljo muuttuneen katsantotavan, jota aina ennen maailmassa käytettiin kaikkia sosiaalisia epäkohtia vastaan, nimittäin altistumisen katsantotavan, jonka kannalta tuota välttämätöntä, pakollista katsellaan. Mutta jos jotain ääretöntä kurjuutta katsellessa tunkee mieleen tuo epäilevä kysymys: täytyykö se niin olla? — silloin ei voi jäädä välinpitämättömäksi, vaan tuntee kummallista vaikutusta, jota tahtoisin nimittää ajan omantunnon ääneksi.

— Tuo on liian korkeaoppista minulle — sanoi isäni ja nosti olkapäitään. — Voin vakuuttaa teille, että emme ainoastaan me vanhat ajattele ylpeydellä ja ilolla niitä sotaretkiä, joihin olemme osaa ottaneet, vaan että useimmat nuoremmista ja nuorimmistakin, jos heiltä kysyisi tahtovatko lähteä sotaan, vastaisivat iloisesti: kyllä mielellämme, mielellämme!

— Niin, nuorimmat aivan varmaan, sillä niillä on vielä tallella niihin istutettu innostus. Ja muilla on se käsitys, että se osoittaisi arkuutta, jos vastaisi toisella tavalla, joskin ei tämä »mielellämme» ole niin todenperäisesti tarkoitettu.

— Huu, — sanoi Lilli vähän vavahtaen — minuakin pelottaisi. — Kyllä mahtaa olla hirveätä, kun kuulat suhisevat ympärillä, eikä tiedä, jos on seuraavalla hetkellä enää hengissä.

— Tuo tuntuu sangen luonnolliselta naisen suusta vastasi Tilling — mutta meidän miesten täytyy hillitä itseylläpidon-vaisto, — sotamies ei saa näyttää mitään myötätuntoisuutta kaikelle tuolle kauhealle kurjuudelle, jota sekä ystävät että viholliset saavat runsaasti tuntea, sillä lähinnä pelkoa ei ole mitään, jota meissä niin paljo moititaan, kuin juuri tunteellisuutta.

— Sodassa, rakas Tilling, sodassa — sanoi isäni. — Rauhan aikana voimme mekin olla helläsydämiisiä.

— Niin, sen tiedän. Mutta sodanjulistuksen jälkeen sanotaan kaikesta julmuudesta: olkoon menneeksi kunnian tähden! Murhaaminen ei silloin ole murha, ryöstö ei ole ryöstö, palavat kylät eivät ole murhapolttoja. Mutta kun sotainto hetkiseksi laimentuu, kun sovinnainen käsitys joskus katoaa mielestä ja tulee näkemään ja huomaamaan nuo hirveät tapaukset täydellisessä todellisuudessaan, silloin löytyy ainoastaan yksi keino, jonka avulla voi päästä siitä hirvittävästä tuskasta ja niistä kalvaavista omantunnon vaivoista, joita tämä näkö tuottaa, ja se keino on — kuolema.

— Se on totta — sanoi täti Maria miettien, — sellaiset käskyt kuin: ei sinun pidä tappaman — ei sinun pidä varastaman — sinun pitää rakastaman lähimmäistäsi, — kaikilla näillä käskyillä —

— Ei ole mitään merkitystä sodassa — keskeytti häntä Tilling. — Ja ne, joiden velvollisuus on näiden käskyjen opettaminen ja valvominen, että niiden mukaan eletään, ne ovat ensimmäisinä siunaamassa meidän aseitamme ja anovat taivaan siunausta meidän tappotyöllemme.

— Ja siinä tekevät he oikein — sanoi isäni. — Jo raamatun Jumala oli sodan Jumala, sotajoukkojen herra. — Se on hän, joka käskee meidät taisteluun, se on hän —

— Jonka tahtoa ihmiset aina koettavat selittää omien toivomustensa mukaan, — keskeytti Tilling. — Aivan yhtä raaka, epäjohdonmukainen ja lapsellinen, kuin ihminenkin, on se Jumala, jonka ihminen on asianhaarojen mukaan itselleen muodostanut. Ja nyt, kreivitär, — sanoi hän nousten ylös, suokaa anteeksi, että olen tuhlannut aikaa niin vähän miellyttävään aineeseen, ja sallikaa minun sanoa jäähyväiset.

Sisälläni liikkui myrskyisiä tunteita. Kaikki, mitä hän nyt oli sanonut, oli tehnyt hänet vielä kalliimmaksi sydämelleni. — Ja nyt piti minun erota hänestä kenties ikuisesti. Se ei ollut mahdollista; kun ovi hänen jälkeensä olisi sulkeutunut, olisin minä puhjennut itkemään. Se ei saanut tapahtua. Minä nousin, koettaen näyttää tyneltä.

— Vielä hetkinen, parooni Tilling — sanoin minä niin tynesti kuin mahdollista. — Minulla on pari sanaa sanottava teille »entre nous».[1] Tahdotteko olla hyvä ja seurata minua.

[1] Meidän kesken. Suom.

Hän katsoi minuun hämmästyneenä, mutta seurasi minua sitte salin toiseen nurkkaan, josta eivät muut voineet meitä kuulla.

— Parooni Tilling — sanoin minä kiirehtien ja vapisevin huulin — tällä tavoin en voi antaa teidän matkustaa, minun täytyy saada vielä puhua teidän kanssanne. Teidän täytyy tulla vielä luokseni — huomenna tähän aikaan.

Hän näytti epäilevän.

— Pyydän teitä tulemaan, äitinne muiston tähden jonka vuoksi olen teidän kanssanne itkenyt.

— Oi, Martha!

Kuullessani tämän nimen, joka oli tahtomatta tullut hänen huuliensa välistä, tunsin raivoisan, selittämättömän ilon täyttävän sydämeni. Mutta minun täytyi hillitä itseni ja sanoin sen vuoksi tynesti: — siis huomenna.

— Tähän aikaan, niin.

Olimme yhtä mieltä. Minä palasin toisten luo, ja Tilling meni.

— Kummallinen ihminen — sanoi isäni, puistaen päätään. — Mitä hän täällä sanoi, sitä ei korkeammassa paikoin hyväksyttäisi.

* * * * *

Kun määrätty hetki lähestyi seuraavana päivänä, annoin, samoin kuin edelliselläkin kerralla käskyn, ettei ketään muuta päästettäisi sisään kuin Tilling.

Mitä sanoisin hänelle? Oi, sitä en tiennyt, tiesin vaan, etten olisi voinut nähdä hänen matkustavan sanomatta hänelle vielä yhtä sydämellistä sanaa, saamatta vielä häiritsemättä jättää toisillemme jäähyväiset. Kun vaan ajattelinkin hyvästijättöä, täytyivät silmäni kyynelillä.

Juuri silloin astui odotettu sisään.

— Kuuliaisena teidän toivomuksellenne, kreivitär, ja — mutta mikä teidän on — keskeytti hän puheensa. — Te olette itkenyt? Te itkette vieläkin?

— Minäkö? Oi en — sanoin hämilläni. — Mutta olkaa hyvä ja istukaa, parooni; olen iloinen, että tulitte.

— Ja minä olen onnellinen, että olette käsenyt minun tulla, muistatteko, käsenyt minut äitini muiston tähden. Tällä perusteella olen minäkin nyt päättänyt sanoa teille kaikki, mitä minulla on sydämelläni.

— No, miksi ette jatka?

— Minun on vaikeampi sitä sanoa, kuin luulinkaan.

— Te osotte kumminkin niin suurta luottamusta minua kohtaan — tuona epätoivon yönä, kun valvoitte äitinne kuolinvuoteen ääressä. Miksi olette nyt kadottanut kaiken luottamuksen?

— Tuona juhlallisena hetkenä kuoleman läheisyydessä en ollut kaltaiseni, mutta sitte olen jälleen tullut luontaiseen ujouden tilaani. Huomasin, että olin silloin mennyt yli oikeuksieni, ja voidakseni karttaa toiste samallaista tapahtumasta, olen teitä välttänyt —

— Olen huomannut sen ja kummeksintu sitä.

— Oletteko? Niin, minä olen välttänyt teitä, siksi että — minä rakastan teitä.

En vastannut mitään ja salatakseni liikutuksen käänsin pois pääni.
Myöskin Tilling oli ääneti.

Vihdoinkin toinnuin ja sanoin:

— Ja miksi tahdotte jättää Wienin?

— Samasta syystä.

— Ja päätöksenne on peräytymätön?

— Ei, siirtoni ei ole vielä ratkaistu.

— Silloin jäätte.

Hän tarttui käteeni. — Martha! Toisen kerran lausui hän nyt nimeni, ja se äänen väre, jolla hän tuon ainoan sanan sanoi, hyväili korvaani ja sydäntäni ihanammin kuin mikään, mitä ennen olin kuullut. Ilman että ajattelinkaan, tuli hänen nimensä huulilleni värähtäen ja hellästi.

Samassa aukeni ovi ja isäni astui sisään.

— Kas, täällähän sinä olet: palvelija vastasi juuri, ettet sinä ole kotona, mutta minä sanoin, että odottaisin sinua. Hyvää päivää, Tilling. Eilisen hyvästijättönnne jälkeen hämmästyn nähdessäni teidät täällä.

— Matkani on peruutettu ja siksi —

— Tahdoitte ilmoittaa tyttärelleni tuon ilosanoman. Hyvä. Ja nyt saat sinä, Martha, tietää miksi minä olen tullut. Käyntini koskee perheasioita.

— Silloin ehkä minä häiritsen — sanoi Tilling ja nousi.

— Oi, minun uutisellani ei ole niin kiirettä.

Toivoin, että isä olisi ollut perheasioineen toisella puolen maanpalloa, sillä sopimattomampaan aikaan hän ei olisi voinut tulla. Tillingillä ei ollut muuta neuvoa kuin poistua. Mutta sen jälkeen, mitä äsken oli meidän välillämme sanottu, ei hänen lähtönsä merkinnyt eroamista. Ajatuksemme, sydämemme olivat toistemme luona.

— Koska saan nähdä teitä jälleen? — kysyi hän hiljaa, kun hän puristi kättäni hyvästiksi.

— Praternilla huomisaamuna kello yhdeksän, — vastasin minä yhtä nopeasti.

Isäni sanoi sangen kylmäkiskoisesti jäähyväiset Tillingille.

Kun ovi oli suljettu hänen mentyään, kysyi hän ankaralla äänellä: — Mitä tämä merkitsee, Martha? Sinä annat ilmoittaa, ettet ole kotona, ja sitte löydän sinut kahden kesken tuon miehen kanssa.

Punastuin sekä harmista että ujoudesta.

— Mikä perheasia se on, jota sinä...

— Se on juuri tämä. Tahdoin vaan karkoittaa ihailijasi voidakseni sanoa sinulle ajatukseni. Minun mielestäni on se hyvin tärkeä asia meidän perheellemme, että sinä, kreivitär Dotzky, syntyisin Althaus, et pane mainettasi alttiiksi.

— Rakas isä, parhaimman kunniani ja maineeni vartijan olen saanut pienessä Rudolf Dotzkyssä, ja mitä kreivi Althausin isälliseen valtaan tulee, niin rohkenen kaikella kunnioituksella huomauttaa sinulle, että olen jo kauan sitte siitä asemasta vapautunut. Tarkoitukseni ei ole ollenkaan panna mainettani alttiiksi, mutta jos päättäisin mennä naimisiin, niin tahdon vapaasti seurata sydämeni valintaa.

— Mennä naimisiin Tillingin kanssa! Mitä ajattelet? Sehän olisi oikea perheonnettomuus. Silloin tahtoisin melkein mieluummin — mutta, totisesti puhuen, ei suinkaan sinulla ole sellaisia aikeita?

— Mitä sinulla olisi sitä vastaan? Sinähän olet juuri ehdotellut minulle yhtä luutnanttia, yhtä kapteenia ja yhtä majuria, Tilling on everstiluutnantti.

— Niin, sepä juuri pahin. Jos hän olisi muu virkamies, niin voisi hänelle kenties antaa anteeksi

sellaiset mielipiteet, joita hän eilen täällä esille toi, ja jotka sotilaan suussa ovat melkein kuin petos. Hän ottaisi kyllä kernaasti eron virastaan päästäkseen sotaretken vaaroista, jonka rasituksia ja vastahakoisuuksia hän nähtävästi pelkää. Ja kun hänellä ei ole mitään omaisuutta, niin onhan sangen viisaasti hänen puoleltaan tehdä rikas naimiskauppa. Mutta minä toivon Jumalaan, ettei vanhan sotamiehen tytär, sotamiehen, joka on taistellut neljässä sodassa, ja joka vielä tänäänkin olisi valmis ilolla antamaan henkensä isänmaansa puolesta, ja uljaan nuoren upseerin leski, upseerin, joka sotatanterella on saanut kunnialla kuolla, ettei hän, sanon minä, antaudu tuollaisiin kurjiin vehkeisiin.

Isäni oli tulipunainen mielenliikutuksesta, kävellessään suurin askelin edes ja takaisin huoneessa. Minäkin olin hyvin kiihoittunut. Nuo ontot sanat, nuo tyhjät lauseet olivat minulle vastenmielisiä, mutta en voinut niihin vastata; tunsin, ettei minun puolustukseni millään tavoin voisi puhdistaa Tillingiä tästä väärästä ja halventavasta syytöksestä, joka juuri oli häntä vastaan lausuttu. Mutta seisooessani tuossa niin äänetönnä, että isäni varmaan luuli saaneensa minut katumaan aikomuksiani, tunsin vielä varmemmasti rakastavani tuota väärintunnettua miestä ja lujemmaksi kehityin päätöksessäni tulla hänen omakseen. Olinhan onneksi vapaa ja itsenäinen. Isäni tyytymättömyys voi tosin osaksi surettaa minua, mutta se ei voisi koskaan estää minua noudattamasta sydämeni kehoitusta. Enkä ollutkaan juuri todellisesti surullinen: tuo onnen voimakas virta, joka oli vallannut sydämeni, oli liian vuolas salliakseen vierellään sijaa vähäisellekään surumielisyydelle.

* * * * *

Seuraavana aamuna yhdyimme Tilling ja minä ratsastaen ihanassa Pratern-puistossa. Oli tyyni, vieno pilvinen kevätaamu; ilma oli raitis ja tuoksuva niinkuin tunteet ja toiveet, jotka nyt elpyivät onnellisissa sydämässämme. Puisto oli täynnä ratsastavia ja käveleviä, niin ettei meillä ollut tilaisuutta puheluun. Mutta ne harvat sanat, joita vaihdoimme, ja katseittemme äänetön puhelu, oli kyllin luotettava osoite siitä, että nyt olimme toistemme omat.

— Mutta miksi rakastat minua oikeastaan? — kysyi Fredrik leikillisesti — sinähän tunnet minut vasta niin pintapuolisesti.

— Niin, miksi? Siksi, ettet sinä rakasta sotaa, ja siksi, että sinä rohkenet sen vapaasti tunnustaa, ja siksi, että sinulla on niin ylevä sydän ja että olet niin paljon jalompi kuin muut sinun säädyskäsi. Ja siksi, että sinulla on niin rehelliset silmät ja niin miellyttävä ulkomuoto, niin tunteikas ja miehekäs ääni ja niin — mutta, miksi sinä sitte rakastat minua? — keskeytin itseäni.

— Tuhansista syistä.

— No, kerropas.

— Sinun jalo sydämesi — ihanat silmäsi — lahjakas henkesi — suloinen hymysi — selvä ymmärryksesi — vastenmielisyytesi sotaan — ylevä, arvokas käytöksesi —

— Ei, pysähdy jo! Pian voit saada tuhannen täyteen. Sano minulle mieluummin paras, todellinen syy.

— Se on hyvin yksinkertainen, sillä se sisältää kaikki toiset. Rakastan sinua, Martha, siksi että ... rakastan sinua — niin, juuri sen vuoksi.

* * * * *

— Praternilta menin suoraan isäni luo. Se uutinen, jonka hänelle toisin, antaisi luonnollisesti aihetta ikävään keskusteluun, sen tiesin kyllä. Mutta minä tahdoin niin pian kuin mahdollista saada tuon ikävän ohitse ja antausin siihen sen vuoksi mieluummin nyt, kun olin vielä juuri voitettun onneni hurmauksessa.

Isäni istui vielä aamiaispöydässä lukien sanomalehtiään kun astuin sisään. Täti Maria oli myös läsnä ja luki sanomalehtiään.

— Martha? Näin varhain ulkona! Ja ratsastuspuvussa; mistä sinä tulet?

— Tulen Praternilta, jossa on tapahtunut jotakin, jonka tahdoin heti teille ilmoittaa, ja sen vuoksi en malttanut mennä kotia pukeutumaan.

— Soo, — onko se niin tärkeätä? — kysyi isäni sytyttäen sikaarin. — Kerro kaikella mokomin, me kuulemme hartaasti.

En huolinut käydä kiertoteitä, vaan heittäysin suoraapäätä asiaan, niinkuin ponnauslaudalta hypätään veteen.

— Olen kihlautunut.

Täti Maria löi kätensä yhteen hämmästyksestä, ja isäni rypisti otsaansa.

— Tahdon kuitenkin toivoa, alkoi hän.

Mutta minä en antanut hänen puhua loppuun. — Olen mennyt kihloihin sellaisen miehen kanssa, jota rakastan ja ihailen koko sydämestäni ja jonka tiedän tekevän minut täysin onnelliseksi — olen mennyt kihloihin parooni Fredrik von Tillingin kanssa.

Isäni hyppäsi ylös tuoliltaan.

— Enkösin sitä luullutkin! Ja senkin jälkeen, mitä minä sinulle eilen sanoin —

Täti Maria puisti päätänsä.

— Olisin mieluummin tahtonut kuulla jonkun toisen nimen, Martha. Ensiksi ei Tilling ole sinulle sovelias; hänellähän ei ole niin mitään, ja toiseksi ovat minusta hänen ajatuksensa ja mielipiteensä —

— Hänen ajatuksensa ja mielipiteensä soveltuvat aivan minun ajatuksieni kanssa yhteen, ja varallisuuden tähden en ole koskaan aikonut naimisiin mennä. Isä, rakas isä, älä näytä niin suuttuneelta, älä katkeroita sitä onnea ja iloa, jota tällä hetkellä tunnen! — Rakas, hyvä, vanha isäni! —

— Mutta, lapsi — sanoi hän vähän lauhtuneemmin, sillä vähäinen hellyys tyynnytti hänet heti — sinun onneasihan juuri ajattelen. Minä en voisi tulla onnelliseksi sellaisen sotamiehen kanssa, joka ei sekä ruumiiltaan että sielultaan *ole* sotamies.

— Sinunhan ei tarvitsekaan mennä naimisiin Tillingin kanssa, — muistutti täti Maria sattuvasti. — Jos hän on sotilas tahi ei, on vähäpätöisempää, mutta minä en voisi koskaan olla onnellinen sellaisen miehen kanssa, joka puhuu korkeimmista asioista niin arvottomalla tavalla, kuin hän tuonnoin — —

— Salli minun, paras täti, muistuttaa sinua, ettei sinunkaan tarvitse mennä naimisiin Tillingin kanssa.

Isäni huokasi istuen jälleen alas. — Luonnollisesti tulee Tilling ottamaan virkaeron, — sanoi hän.

— Sitä en tiedä, siitä emme vielä ole puhuneet. Kyllähän minä siitä enemmän pitäisin, mutta pelkään, ettei hän aijo sitä tehdä.

— Kun ajattelen, että olet antanut yhdelle ruhtinaalle rukkaset! — — huokasi täti Maria. — Ja että sinä nyt, sen sijaan, että pääsisit ylöspäin sosiaalisella portaalla, laskeudut alaspäin. —

— Miten kylmiä te molemmat olette! Ja kuitenkin vakuutatte te pitävänne minusta. Ensimmäisen kerran Arnon kuoleman jälkeen tulen minä nyt luoksenne ja kerron olevani täydellisesti ja sydämen pohjasta onnellinen, ja sen sijaan, että iloitsisitte siitä, koetatte hakea kaikenlaisia syitä katkeroittaaksenne onneani. — Ja millaisia syitä? Halpoja, pintapuolisia.

Noin puolen tunnin keskustelun perästä olin kuitenkin onnistunut saamaan nuo molemmat vanhukset vähän lauhkeammalle tuulelle. Olin todellakin luullut, että vastustus isäni puolelta tulisi olemaan kiivaampi kuin se olikaan. Hän huomasi varmaankin, että se ei olisi mitään auttanut, koska asia jo oli päätetty. Tahi mahtoiko se olla minun loistavien silmiäni ja minun onnesta väräjävästä ääneni vuoksi kuin hänen tyytymättömyytensä hälveni ja hän rupesi ottamaan osaa ilooni. Kuinka lienee ollutkaan, mutta kun nousin lähteäkseni, suuteli hän minua sydämellisesti otsalle ja lupasi jo samana iltana tulla luokseni tervehtiäkseen siellä tulevaa vävyänsä.

Miten loppupuoli tästä päivästä ja sitä seuraava ilta kului — vahinko, etteivät punaiset vihkonni siitä mitään kerro. Yksitysisseikat ovat pitkän ajan kuluessa kadonneet muistostani, muistan vaan, että ne olivat suloisia hetkiä.

Teenjuonnin aikaan olin koonnut ympärilleni koko perhepiirin ja esittelin omaisilleni Fredrik von Tillingin sulhaseni.

Rosa ja Lilli olivat ihastuksissaan. Konrad Althaus huudahti: »Hyvä, Martha! — ja sinä Lilli, ota tästä hyvä esimerkki!» Isäni oli voittanut vastenmielisyytensä, tahi onnistui hänen peittää se, ettei loukkaisi minua. Täti Maria oli hellä ja hiukan liikutettu. Rudolfkin esiteltiin tulevalle uudelle isälleen, ja minut valtasi omituinen, juhlallinen ilon tunne, kun rakastettu mies otti poikani syliinsä ja sanoi: »Sinusta, pienokainen, kasvatamme me molemmat kunnan miehen!»

Illan kuluessa sanoi isäni: — Nyt kai jätätte virkanne, Tilling? Tehän ette ole mikään sodan ystävä.

Fredrik katsahti äkkiä ylös hämmästyneenä näköisenä.

— Jätänkö virkani? Eihän minulla ole mitään muuta. Ja eihän tarvitse olla sodan ystävä tehdäkseen sotapalvelusta, yhtä vähän kuin — —

— Niin, niin — keskeytti isäni häntä, — senhän sanoitte jo, yhtä vähän kuin tarvitsee rakastaa tulipaloja tullakseen palosotilaaksi.

— Mutta minun mielestäni voisitte säästää vaimonne kasarmielämän ikävyydestä — ja tuskasta, jonka uuden sodan syttyminen tuottaisi.

— Esitetyt syyt ovat tosin hyvin painavia, ja tahtoisin mielelläni pitää rakkaan vaimoni niin etäällä kuin mahdollista kaikista elämän ikävyyksistä, mutta hänelle itselleen olisi vielä ikävämpi, jos hänellä olisi viraton, toimeton mies, kuin että hän elää kasarmielämää. Ja paljoka vaikeampi kuin sotaretki, olisi epäily, että olisin raukkamaisuudesta tahi mukavuuden vuoksi ottanut eron virastani. Sellaista en tosiaankaan ole koskaan ajatellut. Ja toivon ettette tekään, Martha.

— Mutta jos asettaisin sen ehdon?

— Älkää sitä tehkö. Siinä tapauksessa täytyisi minun luopua korkeimmasta onnestani. Te olette rikas — minulla ei ole mitään muuta kuin sotilas-toimeni ja toivo ylentyä, ja tätä omaisuutta en tahdo jättää. Se sotisi kunnian ja velvollisuuden käsitteitäni vastaan.

— Hyvin puhuttu, poikani! — huudahti isä ihastuneena. — Nyt olen sovitettu. Olisi suuri vahinko, jos jättäisitte uranne, koska teillä ei ole enää pitkältä everstin arvoon päästäksenne ja varmaankin tulette ylennetyksi kenraaliksi. Lopuksi voi teistä tulla kuvernööri tahi sotaministeri, ja silloin tulee vaimollenne sangen miellyttävä asema.

Minä pysyin vaiti. Kuvernöörin vaimoksi pääseminen ei minua yhtään miellyttänyt. Mieluimmin olisin tahtonut elää Fredrikin kanssa yksinäisyydessä maalla, ja kuitenkin olin iloinen hänen päätöksestään. Sillä tämä poistaisi ainakin epäilykset, joita isälläni ja monella muulla oli häneen nähden.

— Niin, — jatkoi isäni, — olen todellakin iloinen päätöksestänne, sillä minä luulin totta puhuen, että tahdoitte erota virastanne vaan sen — — että — — että — — no niin, ei teidän tarvitse sentään näyttää niin vihaiselta — tarkoitan vaan, että aijotte tehdä sen vetäytyäksenne takaisin yksityiselämään, mutta siinä olisitte tehnyt väärin. Väärin Marthaakin kohtaan, joka nyt kerran on sotilaan lapsi, sotilaan leski. Luulenpa tuskin, ettei hän voisi rakastaakaan edelleen siviili-pukuista miestä.

Nyt täytyi Tillingin nauraa. Hän loi minuun katseen, joka selvästi sanoi: tunnen sinut paremmin, ja vastasi ääneen:

— Sen uskon minäkin; hän on varmaankin rakastunut ainoastaan minun sotilaspukuuni!

* * * * *

Samana vuonna syyskuussa vietettiin meidän häämme.

Fredrik oli ottanut kahden kuukauden virkavapauden hääretkeämme varten. Ensin kävi tiemme Berliiniin, jossa tahdoin laskea seppeleen Fredrikin äidin haudalle. Ja sitte oli meillä siellä kuolleen sisar, Kornelia von Tessow, lahjakas ja rakastettava nainen, jonka suosion olin onnellinen saavuttamaan heti ensi tuttavuutemme ajalla. Hänen ja hänen nuoren, yhdenkolmatta vuotisen, kauniin poikansa välillä, oli mitä parhain myötätuntoisuus, jonka voi verrata ainoastaan siihen suhteeseen, mikä oli ollut olemassa Fredrikin ja hänen äitinsä välillä. Minä en vaan voinut ymmärtää, kuinka äiti, jolla oli vaan yksi ainoa, jumaloitu poika, koskaan voi antaa hänen valita niin vaarallisen toimen kuin sotilaan.

Berlinistä matkustimme saksalaisiin kylpylaitoksiin. Minä, joka en juuri koskaan ollut ollut poissa kotoa, nautin äärettömästi kaikesta uudesta mitä näin ja sain kokea, kaikki uudet tuttavat olivat minusta miellyttäviä ja hauskoja, kaikki luonnon- ja taiteen kauneudet olivat minusta kaksinkerroin kauniita, kuin sain nauttia niistä Fredrikin seurassa, joka erittäin valppaalla kauneudenaistillaan oli kaikesta tuollaisesta suuresti huvitettu.

Nuo kaksi kuukautta kuluivat siis aivan liian nopeasti. Fredrik anoi pidennettyä virkavapautta, mutta ei saanut. Kun tuo ikävä, virallinen kirje tuli ja määräsi meidät kääntymään takaisin, tunsin itseni ensi kerran vähän tyytymättömäksi.

— Tuota sanovat ihmiset *vapaudeksi*! — huudahdin minä harmistuneena, heittäen tuon katalan paperin pöydälle.

Kotia tultuamme asetuimme asumaan yhteen pieneen mähriläiseen kaupunkiin — Olmütsin linnoitukseen, jonne Fredrikin rykmentti oli sijoitettu. Mistään seurustelusta ei voinut tulla kysymystäkään tässä pesässä, ja siten elimme me parhaastaan vaan kodissamme kahden kesken. Rykmentin upseerien rouvien luona kävin kuitenkin tavallisilla velvollisuuden kyläilyillä, mutta lähempään tuttavuuteen en heidän kanssansa tullut. Minulla ei ollut vähääkään halua ruveta heidän kahvikekkereissään kuuntelemaan tavallista pienenkaupungin juoruilemista, ja Fredrik pysyi yhtä

etäällä upseerien peli- ja juomaseuroista. Se maailma, jossa me elimme, kun iltaisin istuimme kiehuvan teekeittiön ääressä, oli äärettömän kaukana Olmützin asukasten maailmasta, todellakin, niin »äärettömän kaukana», sillä me luimme joukon tieteellisiä teoksia, kuljeksimme maanpallon ja tähtikartan halki, tutkimme avaruuden ääretöntä syvyyttä, tunkeusimme mikroskoopin salaisuuksiin ja opiskelimme fyysillisiä ja kemiallisia lakia, jotka luonnon kulkua ohjaavat. Ja kuta suurempi se maailma oli, joka leveni ihastuneitten silmiemme eteen, sitä vähäpätöisemmältä näytti meistä vähäisen linnoituskaupunkimme henkinen aatepiiri. Tutkimuksemme eivät ainoastaan koskeneet luonnontietoa, vaan myöskin muita ajatusten ja tutkimuksen haaroja. Minä tein Fredrikin tutuksi rakkaan Buckleni kanssa, jota hän sitte ihaili yhtä paljo kuin minäkin. Sitä paitsi luimme muidenkin kirjailijain ja runoilijain teoksia, ja siten muuttuivat yksinäiset iltamme puhtaan onnen todellisiksi juhlahetkiksi.

Fredrikistä ja Rudolfista tuli minun suureksi ilokseni parhaimmat ystävykset maailmassa. Heidän leikkiessään oli Fredrik kenties lapsellisin heistä molemmista, ja usein saivat he minutkin leikkeihinsä. Tosin sanoi Fredrik, ettei hän luonnostaan ollut erityisesti lapsirakas, mutta ensiksikin oli Rudolf hänen rakkaan Marthansa poika, ja toiseksi oli poika itse niin soma ja kiltti, ja piti äärettömästi isintimästään.

Puhuimme usein siitä, mikä Rudolfista tulisi. Sotilas? Ei. Siihen hän ei kelpaisi, sillä meidän kasvatustavassamme ei tuo vanha uskonkappale sotilassäädyn kunniaista saisi sijaa. Valtiomies? Kenties. Mutta luultavasti maanviljelijä. Dotzkyjen mautilojen tulevana perillisenä, jotka kerran lankeaisivat hänen omakseen, kun Arnon enemmän kuin kuudenkymmenenkuuden vuoden vanha setä kuolisi, olisi hänellä kylliksi tehtävää, jos aikoi kunnollisesti näitä hoitaa. Sitte saisi hän omakseen pienen vaimon ja tulisi onnelliseksi ihmiseksi.

Joulun aikaan kävimme Wienissä viettääksemme juhlapäivät sukulaisten luona. Isäni oli nyt kokonaan sopinut Fredrikin kanssa, kun hän huomasi, että hänen entiset epäilyksensä olivat turhia; mutta sekä hänen että täti Marian mielestä olin vielä yhäkin »huonoissa» naimisissa. Kuitenkin huomasivat he, että mieheni teki minut täydellisesti onnelliseksi, ja eivät siis voineet olla lukematta sitä hänen hyväkseen.

* * * * *

Joulupäivänä kokoontui koko perhe isäni luo päivälliselle. Ainoat vieraat, joita oli pyydetty, olivat hänen ylhäisyytensä »Totisesti» ja tohtori Bresser. Kun nyt jälleen istuimme pöytään tuossa vanhassa tutussa ruokasalissa, muistin niin elävästi ne päivälliset, jolloin me molemmat ensi kerran tulimme selville molemminpuolisesta rakkaudestamme. Tohtori Bresserin mieleen tulivat samat muistot.

— Muistatteko vielä sitä kertaa, kun minä pelasin »pikettiä» isänne kanssa, ja te istuite ja puhelite Tillingin kanssa uunin luona? — kysyi hän minulta. — Eikös silloin näyttänyt aivan siltä, kuin minä olisin ollut innostunut pelaamiseen, ja kuitenkin pidin teitä silmällä ja kuulin äänenne soinnun — sanoja en voinut eroittaa. Ja jo silloin sain sen käsityksen että: noista kahdesta tulee pari. Kun nyt näen teidät yhdessä, tulen uudelleen vakuutetuksi yhdestä asiasta: nuo molemmat ovat ja tulevat olemaan onnellinen pari.

— Ihmettelen teidän tarkkanäköisyyttänne, tohtori. Niin, me *olemme* onnelliset. Tulemmeko myös sitä olemaan? Se ei valitettavasti riipu meistä, vaan kohtalosta. Jokaisen onnen ajalla on aina vaara tarjona, ja kuta suurempi edellinen on, sitä kauheampi on jälkimäinen.

— Mitä teidän sitte tarvitsee peljätä?

— Kuolemaa.

— Oi, se ajatus ei juolahtanut mieleenikään. Lääkärinä olen tosin sangen usein tilaisuudessa tekemään tuttavuutta tuon vihollisemme kanssa, mutta minä en sitä koskaan ajattele. Onhan hän vielä niin kovin kaukana noin nuorten ja terveiden ihmisten luota, kuin te olette.

— Mitä nuoruus ja terveys hyödyttävät sotilasta?

— Antakaa tuollaisten synkkien ajatusten haihtua mielestänne, paroonitar, eihän nyt ole sotaa kuuluviin. Eikö totta, teidän ylhäisyytenne, — kääntyi hän ministerin puoleen, eihän valtiollisella taivaalla nykyään näy mitään mustaa pilkkua.

— Pilkku on liian vähän sanottu, vastasi hän. — Siellä on suuri, musta pilvi!

Minä säpsähdin. — Mitä tarkoitatte? — kysyin pelolla.

— Tanska alkaa mennä liian pitkälle —

— Vai niin, Tanska! — huudahdin minä, mieli keventyneenä. — Pilvi ei siis uhkaa meitä. Kaikissa tapauksissa on minusta hyvin surullista kun jossain kuulen sodan alkavan, mutta koska ne nyt ovat tanskalaiset eivätkä itävaltalaiset, niin herättää se minussa osanottoa, mutta ei pelkoa.

— Ei sinun tarvitse peljätä, jos Itävaltakin ottaisi osaa sellaiseen sotaan — sanoi isäni vilkkaasti. — Jos puolustamme Schlesvig-Holsteinin oikeuksia Tanskan ylivoimaa vastaan, niin emmehän pane mitään vaaralle alttiiksi. Eihän se silloin koske mitään Itävallan aluetta, jonka kadottaminen voisi tuottaa onnettoman sotaretken — —

— Isä, luuletko, että minä, jos meidän joukkojemme täytyisi lähteä taisteluun, ajattelisin sellaisia vähäpätöisyyksiä kuin Itävallan alueita, Schlesvig-Holsteinin oikeuksia ja tanskalaista ylivoimaa! Minä ajattelen silloin vaan yhtä asiaa: sitä hengen vaaraa, jossa meidän rakkaamme olisivat. Ja tuo vaara on yhtä suuri, alettiinpa sota siitä tahi siitä syystä.

— Yksityisen kohtaloa ei voi ottaa lukuun, lapseni, kun on kysymys maailmanhistoriallisista tapauksista. Kun sota syttyy, niin katoaa kysymys yksityisen elämästä tuon paljoa tärkeämmän kysymyksen vuoksi: voittaako meidän maamme tahi joutuuko tappiolle. Ja niinkuin sanoin, jos joudummekin riitaan tanskalaisten kanssa, niin emmehän kadota mitään, mutta saamme vaan tilaisuuden laajentaa valtiovoimaamme saksalaisliitossa. Minun lempiunelmani on, että Habsburgilaiset kerran saisivat takaisin saksalaisen keisariarvon, joka oikeastaan kuuluu heille. Minun mielestäni ei sota Tanskan kanssa ole ainoastaan sopiva tilaisuus poistaa vuoden 1859 häpeää, vaan myöskin vahvistaa meidän asemaamme saksalaisliitossa ja saattaa meitä tilaisuuteen saavuttaa korvausta Lombardian menettämisestä — ja — kuka tietää, antaa meille sellaisen vallan, että on pieni asia valloittaa jälleen takaisin tuo alusmaa. —

Fredrik ei ollut ottanut osaa tähän keskusteluun, vaan puheli iloisesti Lillin kanssa. Katsoin häneen, ja hirveä tuska vihloi sydäntäni. Sota! — Ja hänen, joka oli minulle kaikki, täytyi myös mennä mukaan. Ajattelin hänet haavoitettuna, rikki-ammuttuna — ja meidän lyhyen onnemme raunioina, ennenkuin se oli ehtinyt kukoistaa. — Pieni lapsemme, joka pian tulisi maailmaan, — syntyisikö se isätönnä? — Ja kaikki tuo vaan voidakseen vahvistaa »Itävallan asemaa saksalaisliitossa», puolustaa »Schlesvig-Holsteinin oikeuksia», ja saada »tuores laakeri Itävallan sotajoukon kunniaseppeleeseen». Asia joka ei ollut ollenkaan varma, sillä mehän voisimme yhtä hyvin joutua tappiolle kuin voittoa. Eikä ainoastaan minulle toisi tuo isänmaan luuloiteltu kunnia kauheata kärsimystä, vaan tuhannet ja jälleen tuhannet niin hyvin meidän omassa, kuin vihollisenkin maassa saisivat kärsiä samaa tuskaa mikä nyt vapisutti minua. Eikö olisi sitte mahdollista estää tahi poistaa tätä sotaa? Jos kaikki yhtyisivät, kaikki hyvät, oikein ajattelevat, ymmärtäväiset ihmiset — ja koettaisivat estää tuota uhkaavaa onnettomuutta —

— Sanokaa minulle — lausuin, kääntyen ministeri »totisesti'n» puoleen, — ollaanko jo niin pitkällä, että sodan syttymistä ei enää voisi estää? Oletteko te, valtiomiehet ja valtioviisaat, tehneet mitä olette voineet estääksenne levottomuutta tuottavia ristiriitoja?

— Luuletteko te, paroonitar, että meidän tehtävämme on ihmisten rauhan ylläpitäminen? Se olisi totisesti ihana tehtävä, mutta aivan mahdoton täyttää. Meidän tehtävämme on valtioittemme ja hallitsijasukujemme hyödyn valvominen, maan kunnian suojeleminen, jokaisen häpeän kostaminen, joka sitä kohtaa —

— Lyhyesti — keskeytin minä häntä, — niiden sotaisten periaatteitten toteuttaminen, että, niin paljo kuin mahdollista, vahingoittaa vihollistansa sekä kivenkovaan väittää olevansa oikeassa, vaikka huomaisikin olevansa väärässä?

— Totisesti. —

— Ja tuolla tavoin viekoitella kaksi kansaa sotimaan toisiansa vastaan?
Se on inhoittavaa.

— Se on kuitenkin ainoa keino.

— No, mutta kuinka ratkaistaan kahden yksityisen, säädylisen ihmisen riidat?

— Antamalla ne tuomioistuimen ratkaistavaksi. Mutta tähän eivät valtiot alistu.

— Enempi kuin raakalaisetkaan, — keskeytti tohtori Bresser. — Kestää varmaankin vielä kauan, ennenkuin kansat tulevat niin sivistyneiksi, että muodostavat kansainvälisen sovinto-oikeuden.

— Se ei tule koskaan tapahtumaani — huudahti isäni. — On olemassa eräänlaisia riitoja, jotka täytyy miekoin ratkaista. Jos tahdottaisiinkin saada toimeen tuollainen tuomioistuin, eivät voimakkaammat valtiot alistuisi sen alle, enempi kuin kaksi aatelismiestäkään antaisi välillään tapahtunutta kunnianloukkausta minkään tuomioistuimen ratkaistavaksi. He valitsevat aivan yksinkertaisesti varamiehet ja taistelevat sitte urhokkaasti.

— Mutta kaksintaistelukin on raaka, sivistymätön tapa.

— Niin, vaan te ette voi muuttaa sitä, tohtori.

— Minä en ainakaan koskaan sitä *hyväksy*, teidän ylhäisyytenne.

* * * * *

Jäimme vielä Wieniin neljäksitoista päiväksi, mutta se ei ollut minulle hauska aika. Uhkaavat sotahuhut, jotka täyttivät kaikki sanomalehdet ja olivat kaikkialla keskustelun aineena, poistivat minulta melkein kaiken elämän ilon. Joka kerta kun tulin ajatelleeksi, miten onnellinen olin, oli minun myöskin pakko muistaa, kuinka hauras tämä onni oli. Mitä liikutti meitä Schlesvig-Holstein ja tanskalaiset asetukset? Mitä se koski meitä, jos »protokolla-prinssi» peräytti tahi vahvasti vuoden 1863 perustuslain? Ainoa, mikä minusta oli järjellistä koko tässä syiden ja todisteitten sekasorrossa oli, että meidän tuli taistella ahdistettujen saksalaisten »veljemme» oikeuksien puolesta. Jos olisin voinut aavistaa miten tuo »veljellisyys» kaksi vuotta myöhemmin muuttuisi katkerimmaksi vihollisuudeksi, miten viha Preussia vastaan silloin olisi vielä kiivaampi kuin nyt Tanskaa vastaan, silloin olisin huomannut, että kaikki syyt, joilla sodan syttymistä koetettiin selittää oikeutetuiksi, eivät olleet muuta kuin turhia juttuja, verukkeita ja juttuja.

Uudenvuoden iltana olimme taas isäni luona. Kun illallista syödessä kello löi kaksitoista, kohotti isä lasinsa aseitemme kunniakkaalle menestykselle. Laskin lasini pöydälle koskematta.

— Ja säilyköön rakkaittemme henki! — lopetti hän.

Nyt vasta kilistin lasiani.

— Miksi et kilistänyt lasiasi puheeni ensi puoliskolle, Martha? — kysyi hän.

— Siksi, ettei minulla ole muuta toivomusta sotaretken suhteen, kuin ettei siitä mitään tulisi.

Kun olimme myöhemmin kahden kesken hotellissa, kiedoin käteni Fredrikin kaulaan ja puhkesin itkuun.

— Mitä nyt, Martha, miksi itket? Älä aloita uutta vuotta 1864 kyneleillä, armaani! Etkö ole onnellinen? Olenko jollain tavoin pahoittanut mielesi?

— Sinäkö? Oi, ei, ei! Sinä teet minut vaan liian onnelliseksi, liian onnelliseksi — ja juuri siksi olenkin niin levoton.

— Oletko taikauskoinen, Martha? Kuvitteletko mielessäsi, että on olemassa kadehtivia jumalia, jotka haluavat hävittää kovin suuren ihmisonnen?

— Ei, jumalat eivät sitä tee, vaan ajattelemattomat ihmiset tuottavat itse onnettomuutensa.

— Sinä ajattelet uhkaavaa sotaa. Eihän ole vielä mitään päätetty, ja onhan turha liian aikaisin huolehtia. Kuka tietää, tuleeko sotaa ollenkaan, ja tarvitseeko minun lainkaan mennä mukaan. Tule tänne, ystäväni, istukaamme tähän, — hän veti minut viereensä sohvalle, — älä tuhlaa kyneleitäsi ainoastaan mahdollisuuden vuoksi.

— Jo mahdollisuus minua peloittaa, Fredrik. Jos se olisikin varmaa, en itkisi näin tynesti ja hiljaa vaan huutaisin epätoivosta. Mutta jo tuo mahdollisuus, että sinut tulevana vuonna riistetään minun sylistäni ja viedään mitä suurimpiin vaaroihin, herättää minussa surua ja epätoivoa.

— Mutta ajatteles, Martha, sinähän käyt itsekin vaaraa kohden, emmekä kumminkaan ajattele sitä hirveätä »mahdollisuutta», joka siten meitä uhkaa. Iloitkaamme elämästä, ja älkäämme ajatelko kaikkien päiden yli väijyvää kuolemaa.

— Sinähän puhut kuin täti Maria — hymyilin minä läpi kyynelten. — Aivan kuin ei kohtalomme riippuisi omasta tyhmyydestämme, lyhytnäköisyydestämme, varomattomuudestamme ja julmuudestamme. Miksi on nyt tämä sota Tanskan kanssa niin välttämättömän tärkeä?

— Sehän ei ole vielä päätetty, vielähän...

— Niin, minä tiedän, — vielähän voi joku sattumus estää onnettomuuden. Tuollaisessa kauheassa kysymyksessä ei minun mielestäni pitäisi sattuman saada ratkaista, vaan ihmisten lujan, todellisen *tahdon*. Mutta mitä auttaa puhua »pitämisestä» ja »ei pitämisestä» — minähän en kuitenkaan voi mitään muuttaa, ainoastaan surra olojen järjestystä. Auta minua sinä, Fredrik! Älä koetakaan lohduttaa minua noilla tavallisilla turhilla lauseilla! Sinä et itsekään niitä usko — sinä itsekin vapiset jalosta harmista. Ainoa lohdutukseni on, että sinäkin kanssani tuomitset tuon pahan, joka on tekevä minut ja tuhannet muut niin sanomattoman onnettomiksi.

— Niin, ystäväni, jos tuo onnettomuus todellakin tapahtuu, en ole salaava sitä inhoa ja vastenmielisyyttä, jonka tunnen tuollaista joukkomurhaa vastaan. Mutta siihen asti iloitkaamme elämästä, onhan meillä toisemme — mikään ei meitä eroita, ei ole pienintäkään juopaa sielujemme välillä. Nauttikaamme onneamme, niin kauan kuin voimme, älkäämme ajatelko niitä mahdollisuuksia, jotka voivat sen turmella. Vielä ei voi ikuinen rauha maailmassa olla vallalla. Sadan vuoden kuluttua on aivan sama, olemmeko eläneet kauan tahi emme. Älkäämme panko niin suurta arvoa onnellisten päivien lukuun, kuin niiden sulouden äärettömyyteen. Kätkeköön tulevaisuus helmassaan mitä hyvänsä, rakas vaimoni, — nykyisyys on niin ihana ja onnellinen, etten voi tuntea muuta kuin ääretöntä kiittolisuutta.

Puhuessaan veti hän minut hellästi luoksensa ja suuteli päätäni, joka lepäsi hänen rintaansa vasten. Ja hetkeksi katosivat mielestäni tulevaisuuden ajatukset, ja minä antausin kokonaan kestävän hetken suureen ja syvään onnellisuuteen.

* * * * *

Sen ajan kuluessa, joka nyt seurasi, elin alituudessa epätoivossa. Tammikuun 16 päivänä asettivat liittovalvat sen vaatimuksen, että Tanskan tuli kahdenkymmenen neljän tunnin kuluessa poistaa eräs asetus, jota vastaan Holsteinin säätykokous ja ritaristo pyysi saksalais-liitolta suojelusta. Tanska kieltäysi. Ja kuka antaisikaan *käskeä* itseään sellaiseen? Tämä kieltäminen oli tietysti edeltäpäin aavistettu, sillä preussiläisiä ja itävaltalaisia sotajoukkoja oli edeltäpäin asetettu rajan luo, ja Helmikuun 1 päivänä menivät ne Eiderin ylitse.

Verinen arpa oli siis heitetty ja sota alkanut. Tämän johdosta sai isämme syytä lähettää meille onnittelukirjeen. Mutta hänen ja koko upseerikunnan suureksi pettymykseksi ei sitä rykmenttiä, johon Fredrik kuului, vielä komennettu taisteluun. Tämä taaskin tuotti kohta sen jälkeen valittavan kirjeen isältäni.

— Onko sinusta, Fredrik, niin kovaa jäädä tänne kotia minun luokseni? — kysyin, luettuamme kirjeen. Hän painoi minut sydäntään vastaan, ja tuo äänetön vastaus oli kylliksi.

Mutta rauhani oli kuitenkin lopussa. Tehdäkseni jotakin, rupesin tutkimaan Holsteinin historiaa, voidakseni mahdollisesti muodostaa itselleni mielipiteen siitä »historiallisesta oikeudesta», jonka hyödyksi nykyinen sota oli julistettu.

Huomasin silloin, että kysymyksessä oleva maa-alue jo vuonna 1027 luovutettiin Tanskalle. Siis on oikeus tanskalaisten puolella, he ovat maan laillisia herroja.

Mutta kaksisataa vuotta myöhemmin jätetään maa eräälle kuningassuvun nuoremmalle haaralle ja sitä pidetään silloin Tanskan vasallivaltana. Vuonna 1326 luovutetaan Schlesvig kreivi Gerhard af Holsteinille ja juhlallinen asiakirja vahvistaa »ettei sitä koskaan enää sillä tavoin yhdistetä Tanskaan, että sama mies hallitsee molempia valtioita». Vai niin, silloinhan on oikeus saksalaisten liittovaltioitten puolella!

Vuonna 1448 vahvistaa luovuttamisen vielä kerran kuningas Kristian I.

Kaksitoista vuotta myöhemmin kuolee Schlesvigin hallitsija lapsetonna, ja maansäädyt julistavat Tanskan kuninkaan Schlesvigin herttuaksi, ja hän lupaa heille, että molemmat maat tulevat olemaan ikuisesti yhdistetyt ja jakamattomat. Tästä tulen minä jälleen pyörälle. Ainoa, josta nyt voin kiinni pitää on, että »ne tulevat olemaan ikuisesti yhdistetyt».

Mutta kuta pitemmälle luen, sitä sekavamaksi muuttuu tietoni näistä historiallisista asioista. Sillä vaikka oli sanottu »ikuisesti yhdistetyt», alkaa nyt maan ikuinen hajoitus ja jakaminen kuninkaan poikien välillä. Seuraava kuningas yhdistää jälleen eroitettut osat, ja lopuksi tulee uusia haaroja: Holstein—Gottorp ja Schlesvig—Sonderburg, jotka uusien lahjoitusten ja luovutusten kautta jälleen jakautuvat haaroihin: Sonderburg—Augustenburg, Beck—Glücksburg, Sonderburg—Glücksburg, Holstein—Glückstadt. Se siinä vaan on, etten voi tulla selville kaikista noista »burgeista».

Mutta minä jatkan. Kenties löydän tuonnempana sen »historiallisen oikeuden», jonka tähden meidän maamme poikien nyt täytyy verensä vuodattaa.

Tanskan kuningas Kristian IV:s sekoitettiin kolmekymmenvuotiseen sotaan, jonka jälkeen ruotsalaiset ja keisarilliset syökseivät herttuakuntiin. Nyt tehdään jälleen liitto Köpenhaminassa 1658, jonka mukaan Schlesvigin herruus annetaan Holstein—Gottorpin suvulle, ja nyt on vihdoinkin Tanskalaisten herruus, Jumalan kiitos, loppunut.

Mutta mitä tapahtuu jälleen elokuun 22 päivänä 1721? Niin, gottorpilainen Schlesvigin osa yhdistetään jälleen Tanskan kuningaskuntaan. Ja kesäkuun 1 päivänä 1773 jätetään myöskin Holstein Tanskan kuninkaan hallittavaksi — kokonaisuudessaan pidetään nyt maita Tanskan maakuntina.

Tämä muuttaa asian. Nyt näen, että tanskalaiset ovat oikeassa.

Mutta eivät täydellisesti. Sillä Wienin kongressissa vuonna 1815 julistetaan Holstein yhdeksi saksalais-liiton osaksi. Tämä suututtaa tanskalaisia. He keksivät lauseen: »Tanska Eideriin asti» ja koettavat saada Schlesvigin omakseen, jota he nimittävät »Söndergyllanniksi». Kaksi vuotta myöhemmin julistaa Tanska, että tämä yhdistys on saatu toimeen, ja nyt on saksalaisten vuoro vihastua. Nyt alkaa taistelu todellisesti; joskus voittavat tanskalaiset, joskus saksalaiset. Preussilaiset voittavat Dybbölin kukkulat, mutta sota ei tästä lopu. Preussi ja Tanska tekevät rauhan; Schlesvig-Holsteinin täytyy nyt yksin taistella Tanskaa vastaan ja tulee voitetuksi Istedissä.

Saksalais-liitto vaatii nyt kapinallisia sotaa lopettamaan, jonka he tekevätkin. Itävallan sotajoukot miehittävät Holsteinin, ja molemmat herttuakunnat eroitetaan. Kuinka on nyt käynyt tuon »ikuista yhteyttä» lupaavan kirjallisen vakuutuksen?

Mutta vieläkään ei asia ole ratkaistu. Eräässä Lontoolaisessa toukokuun 8 päivänä 1852 tehdyssä pöytäkirjassa määrätään Schlesvig perinnölliseksi ruhtinas Kristianille Glücksburgista. Nyt tiedän myöskin, mistä nimitys »protokollaprinssi» tulee.

Vuonna 1854 saavat molemmat herttuakunnat omat asetuksensa ja tulevat »tanskalaistutetuiksi». Mutta jo vuonna 1858 täytyy Holsteinin tanskalaistuttaminen lopettaa.

Nyt olen tullut sangen lähelle nykyistä aikaa, mutta vieläkään en ole saanut selville kumpaisellekko nuo molemmat maat oikeastaan kuuluvat, ja mistä parhaallaan kestävä sota oikeastaan on seurauksena.

1863 hyväksyy valtioneuvosto kuuluisan »perustuslain Tanskan ja Schlesvigin yhteisiä asioita varten». Kaksi päivää myöhemmin kuolee kuningas. Hänen kanssansa loppuu jälleen yksi suku, Holstein-Glückstadttilainen, jonka jälkeen Fredrik Augustenburgilainen esiintyy valtioistuimen tavoittelijana ja pyytää saksalaisliitolta apua.

Tämä antaa heti miehittää Holsteinin saksalaisilla ja hannoverilaisilla ja julistaa augustenburgilaisen herttuaksi. Miksi?

Mutta Preussi ja Itävalta eivät siihen suostu. Miksi? Sitä en vielä tänäänkään käsitä.

Sanotaan, että Lontoolaista pöytäkirjaa tulee pitää arvossa. Miksikä niin? Ovatko sellaisia asioita koskevat pöytäkirjat, jotka eivät ollenkaan liikuta meitä, niin pyhiä, että niitä täytyy puolustaa omien poikiemme verellä? — Uskonsäätönä täytyy pitää että: mitä herrat viheriän diplomaattipöydän ääressä päättävät, on korkeinta viisautta, ja että sen päämääränä on vaan isänmaan kunnia ja menestys. Lontoolainen pöytäkirja täytyy pitää voimassa, mutta tanskalainen perustuslaki vuodelta 1863 täytyy lakkauttaa, ja sen tulee tapahtua kahdessakymmenessä neljässä tunnissa. Siitä riippui Itävallan menestys ja kunnia! Ja kun miekka kerran on paljastettu, ei ole muuta tehtävää kuin pyytää Jumalan siunausta taistelulle. Sillä täytyyhän sen epäilemättä olla hyvälle Jumalalle hyvin tärkeää, että toukokuun 8:n päivän pöytäkirja pidetään voimassa ja marraskuun 18:n päivän laki lakkautetaan. Hänen tulee pitää huolta siitä, että juuri niin ja niin moni henkilö vuodattaa verensä, ja niin ja niin moni kylä poltetaan, — joka tarvitaan siihen, että Glückstadtin suku tahi Augustenburgin suku saa hallita jotain määrättyä maapalukkaa.

— Oi, sinä mieletön, nuorasta talutettava, ajattelematon maailma! —

Se oli historiallisten tutkimusteni tulos.

* * * * *

Sotatantereelta tuli hyviä tietoja, meikäläiset voittivat kerta kerran perästä. Jo ensimmäisen kohtaamisen jälkeen täytyi tanskalaisten jättää koko Dannevirke; Schlesvigin ja Juutinmaan miehittivät meikäläiset aina Limvuonoon asti, ja tanskalaiset voivat pysytellä vaan Dybbölin ja Alsin kukkuloiden ympäristöllä.

Tästä oli minulla hyvä selko, sillä minä olin jälleen hankkinut itselleni karttoja, joihin nuppineuloilla merkitsin sotajoukkojen liikuntoja ja asentoja tulevien tietojen mukaan.

Korkein toivoni oli, että meikäläiset niin pian kuin mahdollista ryntäisivät Dybböliin ja siten lopettaisivat surmaamisen, ennenkuin Fredrikin rykmentti ehdittäisiin taisteluun käskeä.

Oi, tuota Damokleenmiekkää! Joka aamu kun heräsin, odotin saavani kuulla: tänään täytyy meidän lähteä marssimaan. Fredrik oli siihen valmistautunut, hän luuli, että niin tulisi käymään.

— Totuta itseäsi niin ajattelemaan, lapseni, — sanoi hän, — eihän vastustaminen auta. Enkä luule sodan loppuvan, vaikka Dybböl valloitettaisiinkin. Sinne lähetetty armeija on liian pieni voidakseen pakoittaa tanskalaiset ratkaisevaan päätökseen. Me tulemme lähettämään sinne useita joukkoja, eikä

minunkaan rykmenttiäni siinä tapauksessa säästetä.

Sotaretki oli jo kestänyt yli kaksi kuukautta, ilman mitään tulosta. Vihdoinkin huhtikuun 14 päivänä valloitettiin Dybbölin linnoitus.

Tämä tieto otettiin vastaan sellaisella riemulla, kuin jos itse paratiisi olisi valloitettu. Ihmiset syleilivät toisiansa kadulla: »Tiedättehän jo, Dybböl?» Kirkoissa laulettiin tedeumia, ja musiikin harrastajat sävelsivät Dybbölin marsseja ja Dybbölin galopaadeja. Enempi kuin itse voitosta, iloitsin minä aselevosta, joka vähän aikaa sen jälkeen Lontoossa välitettiin. Kuinka vapaasti minä hengitin, kuinka vapaasti mahtoi koko maailma hengittää, ajattelin kirjoittaessani punaisiin vihkoihini nämä iloiset toiveet. Mutta myöhemmin olen siihen vierelle sulkumerkkien väliin kirjoittanut: »Tuulentupia!»

En epäillyt hetkeäkään, ettei Lontoon rauhankongressi tekisi loppua sodasta. Sitä kauheampi oli pettymykseni, kun kahden kuukauden keskustelujen jälkeen tuli se tieto, ettei kongressi ole saanut mitään toimeen, vaan on jälleen hajonnut.

Ja kaksi päivää myöhemmin sai Fredrik käskyn lähteä sotaan!

Hän sai kaksikymmentäneljä tuntia valmistuakseen ja jättääkseen jäähyväisiä.

Syvin sydämen suru täytti nämä kaksikymmentäneljä tuntia. En tiedä, kumpiko meistä molemmista enempi kärsi, mutta molemmat ansaitsimme yhtä suurta sääliä. Tiesin, että puolisoni meni veriseen työhönsä inholla, ja että mahdollinen arvonkorotus oli hänelle hyvin vähäpätöinen palkinto siitä tuskasta, että hänen *nyt* täytyi minut jättää. Ja hän tiesi että olisin antanut vuosia elämästäni voidakseni saada onnen pitää hänet luonani sinä vaikeana aikana, joka nyt oli minulle tulossa — ja hän ei voinut jäädä. Oi, miksi, miksi pakoitetaan sotamiestä, paitsi oman maan puolustukseen, — sillä sehän olisi vielä oikeutettua ja luonnollista, — vielä hyökkäämään toiseen maahan ja panemaan *kaikki* alttiiksi, elämän, terveyden, kodin, vaimon ja lapset vaan muutamien ulkovaltojen välillä olevien riitojen tähden? Miksi täytyi nyt esimerkiksi Itävallan sotajoukon mennä otteluun asettaakseen augustenburgilaisen vieraalle hallitusistuimelle? Niin, miksi, miksi — siinäpä kysymys, jota yhdeltä puolelta pidetään synnyinmaan kavalluksena ja toiselta puolelta Jumalan pilkkaamisena, ja johon ei senvuoksi koskaan tarvitse vastata...

Kello kymmenen aamulla piti rykmentin lähteä. Me olimme valvoneet koko yön. Emme olleet tahtoneet kadottaa minuuttiakaan siitä lyhyestä ajasta, joka meillä oli jälellä. Meillä oli niin paljo toisillemme sanottavaa, ja kuitenkin puhuimme tuskin ollenkaan. Oli niinkuin varma aavistus siitä, ettemme koskaan tulisi enää näkemään toisiamme, olisi vastustamattomasti hiipinyt meidän mielimme ja estänyt meitä puhumasta sanaakaan uudelleen näkemisestä. Useimmin puhui Fredrik siitä, mitä silloin pitäisi tehdä, jos ei hän tulisi takaisin.

— Pieni lapseni, jota en kenties koskaan saa sydäntäni vasten painaa, minkä nimen se on saava?

— Fredrik tahi Fredrika. —

— Ei, Martha on kauniimpi. Jos se on tyttö, niin anna hänelle se nimi, joka oli hänen kuolevan isänsä huulilla viimeisellä — —

— Fredrik, miksi puhut aina kuolemastasi? Kun tulet takaisin —

— Niin, *kun* — kertoi hän hiljaa.

* * * * *

Monta viikkoa sairastin elämän ja kuoleman vaiheella. Lapseni oli kuollut heti synnyttyään. Tuska, jonka ero rakkaasta puoliosistani tuotti minulle juuri siihen aikaan, kun olisin tarvinnut kaiken voimani kestääkseen taistelussa ruumiillista kipua vastaan, oli tykkänään heikontanut minut ja melkein ottanut hengen minulta. Lääkärin oli täytynyt luvata miehelleni antaa hänelle tietoja tapauksesta, ja hänen täytyi nyt lähettää tuo ikävä sähkösanoma, että lapsi oli kuollut heti synnyttyään ja että äiti oli hengenvaarassa.

Minä sitävastoin en saanut pitkään aikaan mitään tietää Fredrikistä. En tuntenut ketään ja hourailin yöt ja päivät. Olin keskellä tulisinta taistelua, näin luotien lennon ja tunsin pajunetin pistot rinnassani. Näin sotamiesten kaatuvan ympärilläni, näin heidän ruumiinsa tulevan silvotuksi ja kuulin heidän kauheat valitushuutonsa. Heidän kohtalonsa sääliitti minua sanomattomasti, ja niidenkin kohtalo, joiden täytyi heidän tähtensä kärsiä ja surra. — Varmaankin löytynee joku, joka voisi auttaa ja tehdä lopun tästä kaikesta, joku, joka voimallisella sanallaan voisi vierittää tuon painon minun ja koko ihmiskunnan sydämeltä, ja minä halasin hartaasti heittäytyä tuon tuntemattoman jalkoihin ja rukoilla: Auta tästä kurjuudesta — armollinen, vanhurskas, auta! Aseet pois, — aseet pois!

Tuo huuto huulillani heräsin eräänä päivänä tiedottomuudesta. Isäni ja täti Maria seisivat sänkyäni vieressä, ja edellinen sanoi minulle tyynnyttäen:

— Niin, lapseni, ole rauhallinen, pian pannaan kaikki aseet pois.

Tunsin kummallisen tunteen herätessäni tuosta kauan aikaa kestäneestä tiedottomuudesta. Ensin tuo iloinen, omituinen havainto, että on vielä elossa, ja sitte tuo jännittävä kysymys: kuka minä sitte oikeastaan olen?

Vastaus tähän kysymykseen, joka äkkiä selvästi tuli mieleeni, muutti tuon juuri heränneen elämän ilon katkerimmaksi tuskaksi. Oi, minähän olin sairas Martha Tilling, jonka pieni lapsi oli äsken kuollut, ja jonka mies oli sodassa. — Kuinka kauan oli hän ollut poissa? Sitä en tiennyt.

— Elääkö hän? Onko häneltä tullut kirjeitä ja sähkösanomia? — olivat ensimmäiset kysymykseni.

Kyllä. Kirjoituspöydälläni oli kokonainen pieni kasa molempia, jotka olivat tulleet sairauteni aikana. Suurimmaksi osaksi vaan kysymyksiä *minun* voinnistani, pyyntöjä, että joka päivä, ja jos mahdollista joka tunti saada tietoja terveyteni tilasta. Tätä luonnollisesti ainoastaan niin kauan kuin Fredrik oli sellaisissa paikoin, jossa hän voi saada sähkösanomat.

En saanut heti lukea Fredrikin kirjeitä, koska ne olisivat voineet liaksi liikuttaa mieltäni. Mutta niin paljo sain tietää, että hän vielä oli vahingoittumatta ja oli ottanut osaa useihin onnellisiin taisteluihin. Sota loppuisi varmaankin pian. Vihollinen pysytteli Als'in ympäristöllä, ja jos se vaan voitaisiin valloittaa, niin palajaisivat sotajoukkomme voittoisina.

Nämät tyynnyttävät tiedot sain isältäni, ja täti Maria kertoi minulle sairaudestani. Hän oli nyt ollut luonani useita viikkoja, aina siitä päivästä, jolloin lapseni syntyi ja kuoli. Tämän voin vielä muistaa, mutta mitä sitte seurasi, isäni tulo, tiedot Fredrikiltä, sairauteni eri tilat, — kaikesta tuosta en mitään tiennyt. Nyt vasta sain tietää, että tilani oli ollut niin arveluttava, että lääkäri oli jo jättänyt kaiken toivon ja isäni oli kutsuttu »näkemään minua viimeisen kerran». Fredrikille oli tarkasti lähetetty kaikki nuo surulliset tiedot, mutta myöskin hyvät. Muutamia päiviä takaperin oli lääkäri jälleen ruvennut toivomaan, ja otaksuttiin Fredrikin jo saaneen tuon iloisen uutisen.

— Lieneeköhän hän itse vielä elossa — sanoin minä huoaten.

— Älä epäile, Martha, kehoitti täti Maria. — Hyvä Jumala ja hänen pyhänsä eivät olisi säästäneet häntä tähän asti meidän esirukoustemme vuoksi, sitte heti koetellaksensa sinua niin ankarasti. Miehesi pelastuu kyllä sinulle, sillä minä olen rukoillut yhtä lämpimästi hänen kuin sinunkin puolestasi — olenpa vielä lähettänyt hänelle siunatun lumouskalun. — Niin, niin, puista sinä vaan päätäsi, — sinä et yhtään luota tuollaisiin, mutta ne nyt eivät ainakaan vahingoita. Ja kuinka usein on nähtykään, että ne todellakin ovat auttaneet. Sinä itsekin olet todisteena siitä, mitä pyhien esirukoukset vaikuttavat, sillä sinä olit jo kuolemaisillasi, kun minä käännyin sinun suojelijasi, pyhän Marthan puoleen...

— Ja minä — keskeytti häntä isäni, joka ei juuri ollut yhtä mieltä sisarensa kanssa, minä annoin kutsua tänne tohtori Braunin Wienistä ja hän pelasti sinut.

Seuraavana päivänä sain hartaasta pyynnöstäni lukea Fredrikin kirjeet, jotka suurimmaksi osaksi olivat ainoastaan lyhyitä kysymyksiä tahi lakoonisia tietoja, niinkuin: »Eilen taistelu, vahingoittumatta». — »Marssimme tänään eteenpäin. Lähettäkää sähkösanomat ***n.» Yhdellä kirjekuorella, joka sisälsi pitemmän kirjeen, seiso: »Ei saa antaa, ennenkuin kaikki vaara on ohitse.» Tämän kirjeen luin ensiksi.

»Marthani. Saanetko koskaan lukea näitä rivejä? Viimeinen tieto, jonka sinusta sain, kuului: »Sairaalla kova kuume, tila arveluttava.» *Jos* tämä kirje tulee käsiisi, niin tiedät tosin, että olen pelastunut vaarasta, mutta tiedä myös minun tilani, kun minä — taistelun edellisenä iltana — kuvittelin mielessäni, että rakastettu vaimoni lepäsi kuolemaisillaan. Että hän huusi minua, ojensi käsivartensa kaivaten puoleeni! — Emmehän olleet edes oikein saaneet sanoa hyvästiä toisillemme. Ja lapsemme kuollut, ja minä itse kenties kuollut huomenna — jos joku luoti minuun sattuu. Jos tietäisin edeltäpäin, ettei sinua enää ole, olisi kuolettava luoti minulle onnellisin sattuma. Mutta jos sinä olet pelastunut — ei, silloin en vielä tahdo ajatella kuolemaa.

»Tänään on meillä ensimmäinen taistelu. Tähän asti oli tiemme kulkenut voitettujen alueitten läpi, joista tanskalaiset olivat vetäytyneet pois. Palavia kyliä, tallattuja vainioita, ympäri heiteltyjä aseita ja päähineitä, kranaatinpalaisten repimiä maakokoja, verilätäköitä, kuolleita hevosia, joukkohautoja; sellaisilta näyttivät ne maisemat, joiden läpi riensimme voittajien jäljessä, saavuttamaan, jos mahdollista, yhä uusia voittoja, se tahtoo sanoa, syyttämään uusia kyliä ja niin edelleen. Niin olemme tehneet tänäänkin. Asema on meidän. Takanamme seisoo yksi kylä tulessa, mutta kaikeksi onneksi olivat asukkaat siitä paenneet. Erääseen talliin oli kuitenkin unohdettu yksi hevonen. Kuulin miten hevosraukka hyppi ja hirnui. Tiedätkö, mitä minä tein — siitä en varmaankaan saisi kunniamerkkiä, jos

se tulisi asianomaisten korviin — niin, sen sijaan, että olisin tappanut pari tanskalaista, tunkeusin talliin päästääkseen hevosraukan irti. Mahdotonta! Tuli oli tarttunut jo seimeen, kavioiden alla oleviin olkiin, hevosen harjaan. — Silloin ammuin kaksi revolverin laukausta sen päähän; se kaatui heti ja pelastui siten tuskallisesta kuolemasta liekkeihin. Sen jälkeen takaisin taisteluun, ruudin ja veren murhanhajuun, räiskyvien kanuunain hirveään meteliin, kaatuneihin hirsikasoihin, raivokkaisiin sotahuutoihin. Useimmat minun ympärilläni, sekä ystävät että viholliset, näyttivät olevan raivoisassa sotainnossa, minä yksin olin tavattoman tyyni. Minä en voinut kiihoittaa itseäni minkäänlaiseen tanskalaisvihaan — mitä ihmettä tekivätkään urhokkaat tanskalaiset, kun he taistelivat meitä vastaan? Ei mitään muuta kuin velvollisuutensa. Ajatukseni olivat sinun luonasi, Martha. — Näin sinut kuolinvuoteellasi, ja ainoa toivoni oli, että luoti minua kohtaisi. Mutta näitten synkkien ajatusten väliltä pilkoitti kuitenkin joskus esiin toivon ja kaipauksen säde: Ajatteles, jos hän elää! Ajatteles, jos minä tulisin takaisin!

»Ottelu kesti kaksi tuntia, ja me tulimme voittajiksi. Vihollinen pakeni ja me emme häntä seuranneet, meillä oli kylliksi työtä taistelutanterella. — Muutamia satoja askeleita kylästä ja tulipalon säästämänä on eräs suuri talonpoikaistalo, jossa on suuri joukko tyhjiä asuinhuoneita ja talleja. Täällä tulemme viettämään yönne ja tänne olemme tuoneet haavoitettumme. Huomisaamuna hautaamme kuolleet. Varmaankin silloin tavallisuuden mukaan pannaan hautaan useita eläviäkin, sillä harvinaista ei suinkaan ole, että haavakuume muuttuu jäykistäväksi suonenvedoksi. Monet, jotka ovat unohtuneet taistelutanterelle, kuolleina, haavoitettuina, jopa haavoittumattominakin, täytyi meidän jättää oman onnensa nojaan, nimittäin sellaiset, jotka ovat tulleet haudatuiksi kaatuneitten huoneiden raunioihin. Siellä voivat ne, jotka ovat kuolleet, hitaasti maata; haavoitetut voivat vähitellen vuotaa kuiviin ja haavoittumattomat hitaasti kuolla nälkään. Ja me voimme — hurrata! — rientää eteenpäin »raittiissa, iloisessa sodassa».

»Kun ensi kerran vihollisten kanssa yhdytään, syntyy varmaankin oikea taistelu. Kaikesta päättäen tulee silloin kaksi suurta armeijaa seisomaan toisiansa vastaan, ja kuolleitten ja haavoitettujen luku saattaa kohota kymmeneentuhanteen ja enempäänkin. Sillä kun kanuunat alkavat hävittävän työnsä, silloin katoavat ensimmäiset rivit molemmilta puolin niinkuin akanat. Eikö se ole suurenmoinen keksintö! Mutta vielä paremmin tulee käymään, kun on tultu niin pitkälle ampumatekniikissä, että kumpaisenkin armeijan tarvitsee ampua vaan yksi laukaus, joka heti kukistaa koko vihollisen armeijan. Kenties silloin kokonaan heretään sodan käynnistä, kun ei sodan voitto enää riipu ylivallassa, vaan edut ovat taistelevien välillä tasan jaetut. Miksi kirjoitan kaiken tämän sinulle? Miksi en, niinkuin sotilaan tulee, puhkea ylistysvirsiin verisen toimeni ihanuudesta? Siksi, että janoan totuutta, että peittelemättä haluan lausua minkä pidän totena. Siksi, että aina olen vihannut valheellisia korupuheita, ja varsinkin nyt, kun seison kasvot kasvoja vastaan kuoleman kanssa. Ja kun puhun sinulle, joka kenties myöskin olet kuolemaisillasi, tunnen vielä syvempää tarvetta puhua avonaisesti kaikki, joka on sydämelläni. Muut ajatelkoot toisella tavalla ja puhukoot toisella tavalla kuin ajattelevat, mutta minun täytyy, minä *tahdon* sanoa vielä kerran, ennenkuin joudun sodan uhriksi: *minä vihaan sotaa!* Jos jokainen, joka tuntee samoin kuin minä, uskaltaisi lausua sen ääneen — mikä kauhea vastalause kaikuisikaan taivasta kohden! Kaikki ne hurraahuudot, jotka nyt kaikuvat taistelutanterilla, ja kaikki se kanuunanjyrinä, joka säästää noita huutoja, tulisi voitetuksi, kun armoa janoava ihmiskunta huutaisi: »*Aseet pois!*»

»Kello puoli neljä aamulla.»

»Yllä olevan kirjoitin viime yönä ja sitte heittäysin heinäpäälle ja nukuin pari tuntia. Puolen tunnin perästä lähdemme jälleen liikkeelle, ja tämä kirje täytyy minun sitä ennen jättää sotapostiin. Kaikki ovat jo valveilla ja varustautuvat lähtemään. Mies raukat! Hyvin vähä ovat he saaneet levätä eilisen kovan työn jälkeen. Kuinka he voinevat jaksaa tänään.»

»Äsken kävin katselemassa tilapäistä sairaalaamme, jonka jätämme tänne jälkeemme. Haavoitettujen ja kuolevien joukossa näin pari, joille olisin tahtonut tehdä saman ystävytyöni, kuin olin tehnyt hevosraukalle: antaa heille kumpaisellekin vapauttavan luodin. Siellä lepää yksi, jonka koko alaleuka on pois ammuttu, ja toinen, joka — mutta kylliksi jo... Minä en voi heitä auttaa, kukaan muu kuin kuolema ei voi heitä auttaa. Mutta kuolema tulee valitettavasti usein niin hitaasti. Kun joku epätoivossa huutaa häntä, on hän tavallisesti kuuro. Hänellä on niin paljo työtä toisaalla. Hän poimii pois niitä, jotka niin hartaasti haluaisivat parantua, jotka rukoillen häneltä anovat: »Oi, säästä minua, säästä minua!»

»Hevoseni on satuloitu, minun täytyy lopettaa nämä rivit. Elä terveenä, Martha! — *Jos* vielä elät.»

* * * * *

Kirjeiden seassa löytyi myöhäisempiäkin kuin tämä edellinen. Tuon suuren taistelun jälkeen, johon Fredrik edellisessä kirjeessään viittasi, kirjoitti hän seuraavaa:

»Päivä on meidän. Olen vahingoittumatta. Siinä kaksi hyvää uutista, ensimmäinen isällesi, toinen

sinulle. Että sama päivä on tuottanut tuhannelle muulle sanomatonta surua ja tuskaa, sitä en *minä* voi olla ajattelematta.»

Eräässä toisessa kirjeessä kertoi Fredrik, että hän oli kohdannut serkkunsa Gottfriedin.

»Kuvittelepas, millainen hämmästys! Kenen näen ratsastavan ohitseni yhden osaston etunenässä? Täti Cornelian ainoan pojan. Ajatteles, missä epätoivossa hänen äitiraukkansa lienee. Reipas poika itse oli sangen iloinen ja ihastunut saadessaan olla mukana. Hän sanoi minulle: Kuinka suloista on taistella saman asian puolesta, serkku, ja rinnatuksin. Eikö sitä voi kutsua onneksi, että sattuu olemaan sota samana vuonna, kuin minä saan luutnantti-valtakirjani? Olen nyt tilaisuudessa hankkimaan itselleni kunniamerkin urhoollisuudesta. — Ja äitisi, — kysyin minä, — miltä hänestä tuntui sotaan lähtösi? — Samalta kuin kaikista muistakin äideistä; hänkin vuodatti katkeria kyyneleitä, joita hän kuitenkin koetti peittää, ettei häiritsisi minun iloani. — Ja miltä sinusta itsestäsi tuntui, kun ensi kerran otit osaa tappeluun? — Oi ihanalta, minä olin aivan hurmautunut! — Sinun ei tarvitse sanoa muuta kuin mitä ajattelet, poikani, — sanoin minä, — kysymystä ei nyt tee sinulle päällikkösi, vaan ihminen ja ystäväsi. — En voi sanoa muuta, kuin että olin ihastunut ja hurmautunut. Olihan se tosin hirmuista joskus, mutta samalla suurelmoista. Tieto siitä, että täytän ihmisen parhainta velvollisuutta: taistelen kuninkaan ja synnyinmaan puolesta, ja sitte se että kuolema, jota niin paljo peljätään, täällä on niin lähellä minua ja mitä tuhansia ympärilläni — niin, heiluttaa viikatettaan minunkin pääni ylitse — kaikki tuo panee minut niin omituisen ylevään ja eepilliseen mielialaan. — Tunnen, kuinka historian hengetär liikkuu ylitsemme ja antaa miekoillemme voittoihin voimaa. Sydämeni täyttää jalo vihastus noita hävyttömiä vihollisia kohtaan, jotka tahtovat jalkojensa alle tallata Saksan kansan oikeuksia, ja minä tyydytän kostonhimoani melkein juhlallisella tunteella.» —

»Näin puhui nuorukainen ja minä annoin hänen puhua. Olinhan minäkin jotain senkaltaista tuntenut, kun sodan pauhu ensi kerran jyrisi ympärilläni. »Eepillinen» oli juuri oikea sana, sillä koulussahan meidät kasvatetaan sotilaiksi sen hengen avulla, jonka imemme historiallisista oppikirjoista. Mutta minä opin jo kyllin aikaisin huomaamaan, ettei sodanhalu ole mitään kaunista ja jaloa, vaan on ihmisen arvoa alentavaa, muinaisen eläimellisyyden uudelleen heräämistä. Ainoastaan se, joka voipi tulla raivoisan murhanhalun hurmaukseen, ainoastaan se, joka — niinkuin olen nähnyt monen tekevän — voimakkaalla lyönnillä halkaisee aseettoman vihollisen pään, ainoastaan se, joka on alentunut verenhimoisen tiikerin asemaan, ainoastaan se voipi nauttia »sodan hurmauksesta». Mutta minä en koskaan. — Marthani, usko minua, — minä en koskaan.»

»Gottfried on ihastuksissaan siitä, että me itävaltalaiset taistelemme saman oikean asian puolesta kuin preussiläisetkin. (Aivan kuin ei *jokaista* asiaa armeijakäskyissä esitettäisi oikeaksi!) — Niin, me saksalaiset olemme kaikki yksimielistä veljeskansaa, — huudahti hän. Kyllä, kyllä, se näkyi kolmekymmenvuotisessa sodassa ja myöskin seitsenvuotisessa, — sanoin minä puoliääneen. Mutta Gottfried ei kuunnellut minua, vaan jatkoi: — Toistemme tähden ja toistemme kanssa voitamme jokaisen vihollisen. — Mutta ajatteles, poikaseni, jos preussiläiset ja itävaltalaiset joutuisivat riitaan keskenänsä ja seisoisivat vihollisina toisiansa vastaan. — Sitä ei voi ajatella. Nyt, kun veremme on vuotanut saman asian tähden, ei mitään sellaista voi enää koskaan tapahtua. — Varoitin sinua käyttämästä sanoja »ei koskaan» ja »ikuisesti» sellaisissa kysymyksissä, jotka koskevat valtiollisia asioita. Samanlainen kuin päivänkorento on elävien olentojen maailmassa, on myös ystävyys tahi vihollisuus kahden kansan välillä.»

»Minä en kirjoita tätä, Martha, senvuoksi että luulen sen huvittavan sinua sairaana ollessasi, mutta minua aavistuttaa, että tulen kaatumaan ja silloin en tahdo, että ajatukseni menevät kanssani hautaan lausumatta. Kirjeenihän voipi löytyä, ja sen voi lukea joku muukin paitsi sinä. Ja mikä liikkuu ilman ennakkoluuloja ajattelevain ja inhimillisesti tuntevain sotilasten sydämen syvyydessä, sitä ei saa ikuisesti kätkeä ja vaitioloon peittää.»

Viimeinen saapuneista kirjeistä oli lähetetty viisi päivää takaperin. Mitä kaikkea oli voinutkaan tapahtua näinä viitenä päivänä, — viitenä päivänä sodassa! Minut valtasi kauhea epätoivo. Miksi en ollut eilen enkä tänäänkään saanut mitään tietoja. En luule kumesairaana kiihkeämmin haluavan vettä, kuin minä halusin kirjettä tahi sähkösanomaa.

Isäni täytyi matkustaa Grumitziin ja hän voikin jo nyt jättää minut, sillä kaikki vaara oli ohitse. Niin pian kuin olin koonnut vähä voimia, matkustaisin minäkin sinne pikku Rudolfin kanssa. Raittiissa maaseudun ilmassa oleminen virkistäisi minut vasta perinpohjin, ja olisi hyvä pojallekin. Täti Maria jäi vielä luokseni ja hänen piti seurata minua Grumitziin, jonne myös Rosa ja Lilli olivat edeltäpäin menneet. Minä annoin heidän määrällä miten tahtoivat, mutta kaikessa hiljaisuudessa päätin itsekseni, että niin pian kuin suinkin voin, matkustan Schleswig-Holsteiniin.

Missä Fredrikin rykmentti nykyään oli, emme tienneet! Se oli minulle kova koetus, sillä minä olisin mielelläni tahtonut joka tunti lähettää sähkösanoman kysymyksellä: Elätkö vielä?

— Koeta vähä hillitä levottomuuttasi — sanoi isäni eräänä päivänä, — muutoin voit helposti uudelleen sairastua. Mitä merkitseekään kaksi päivää ilman tietoja — turhia! Sodassa ei kaikkialla löydä kirjelaatikoita ja sähkösanomatoimistoja. Sotaposti ei kulje säännöllisesti ja helposti voipi tapahtua, ettei saa neljääntoista päivään mitään tietoja, eikä se kuitenkaan tarvitse merkitä mitään ikävää. Minun aikamani oli kirjeiden kulku joskus hitaampaakin, eikä minun tähteni sentään oltu levottomia.

— Kuinka sinä sen tiedät, isä? Olen varma siitä, että sinun omasi pelkäsivät yhtä paljo sinun henkesi tähden, kuin minä nyt mieheni. Tahi kuinka, täti Maria!

— Me luotimme enempi Jumalaan, kuin sinä, — vastasi täti. — Me tiesimme, että jos Luoja oli niin määrännyt, tulisi isäsi kyllä takaisin, saimme pa tietoja tahi emme.

— Ja jos en olisi tullutkaan takaisin, niin olisitte te kyllä rakastaneet tarpeeksi isänmaatanne havaitaksenne, ettei yksityisen henkilön elämä merkitse mitään verrattuna siihen suureen asiaan, jonka edestä hän on henkensä uhrannut. Sinä, Martha, et ole oikea isänmaan ystävä. Mutta en tahdo nyt riidellä sinulle. Pääasia on, että jälleen paranet ja säästyt pojalles, että voit kasvattaa hänestä kunnan miehen ja innokkaan isänmaan puolustajan.

* * * * *

En parantunut niin nopeasti kuin ensin oli toivottu. Kun ei tietoja vielääkään kuulunut, tulin niin kiihkeään mielentilaan, etten päässyt vapautumaan kuumeesta, joka minua ahdisteli. Yöllä näin kauheita unia ja päivällä vaivasi minua levoton kaipausta ja synkät mietelmät. Asiain näin ollen, ei ollut ihmeellistä, jos eivät voimat palanneet.

Kerran, yhden yön jälkeen, jolloin hirveät näyt enemmän kuin tavallista minua vaivasivat — näin Fredrikin elävältä haudattuna suuren ihmis- ja hevosjoukon alle — tulin todellakin uudelleen sairaaksi ja aivan hengenvaarallisesti. Täti Maria-raukalla ei ollut helppo tehtävä. Hän piti velvollisuutenaan alituisesti lohduttaa minua ja kehoittaa minua nöyryyteen, mutta hänen lohdutuksensa, varsinkin hänen vakuutuksensa, että se ja se oli ennalta »määrätty», herätti minussa vaan suurta harmia. Ja sen sijaan, että olisin antanut hänen tynnosti saarnata, kiihoituin häntä vastustamaan, vakuuttaen, että hänen puheensa oli vaan tuhmuuksia! Kaikki tämä luonnollisesti loukkasi hyvää täti Mariaa, jota vielä huolestutti kapinointseva sielunilani ja tämän kiihoituksen tuottamat huonot seuraukset.

Oli ainoastaan yksi keino, jolla vähän tyyntynin: kun pikku Rudolf sai tulla luokseni. Mutta hän ei viihtynyt hyvin synkässä, pimeässä sairashuoneessa, ja hänestä oli varmaankin surullista nähdä muutoin niin iloinen äitinsä alituisesti vuoteen omana, itkenein silmin ja kalpeana. Hän tuli itsekin alakuloiseksi, ja senvuoksi en koskaan hennonut pitää häntä kauan luonani.

Isäni lähetti usein kirjeitä ja kyselyjä. Hän oli kirjoittanut sekä Fredrikin everstille että muutamille upseereille, mutta ei ollut saanut vielä vastausta. Kun luettelo kaatuneista julaistiin, lähetti hän aina minulle sähkösanoman: »Fredrik ei ole kaatuneitten joukossa.»

— Mutta jos te petätte minua, — sanoin eräänä päivänä täti Marialle: — Jos hän on jo kauan ollut kuollut, ja te vaan koetatte sitä minulta salata.

— Minä vannon sinulle. —

— Uskosi, — sielusi autuuden kautta?

— Sieluni autuuden kautta.

Sellainen vakuutus teki minulle sanomattoman hyvää, ja nyt toivoin jälleen hartaasti. Joka tunti, joka minuutti odotin sähkösanoman tuloa. Jokaista liikettä huoneessa luulin kirjeenkantajan tai sähkösanoman tuojan askeleiksi. Oi, kun luon katsahdukseni niihin päiviin, ovat ne minusta kuin pitkiä, tuskallisia vuosia.

Seuraava valonsäde surullisessa tilassani oli tieto, että jälleen oli saatu toimeen aselepo — tällä kertaa se kaiketi oli rauha. Kun tämä iloinen uutinen oli saapunut, sain heti toisena päivänä olla ensi kerran vähän aikaa jalkeilla. Rauha! Mikä suloinen, tyyneyttä tuova ajatus! Kenties liian myöhäiseen minulle — mutta sama se, tunsin nyt ensi kerran pitkään aikaan itseni jälleen tyyntemmäksi. Ainakaan en tarvinnut enää joka hetki ajatella sitä kauheata taistelua, joka kenties juuri parhaallaan Fredrikin ympärillä raivosi.

— Jumalalle olkoon kiitos, nyt sinä alat jo parantua, — sanoi täti Maria eräänä päivänä autettuaan minua ikkunan vieressä olevaan nojatuoliin istumaan. — Ja sitte me matkustamme Grumitziin.

— Niin pian kuin olen saanut vähä enempi voimia, matkustan minä —
Alsiin.

— Alsiin! Mutta, lapseni, mitä sinä ajattelet?

— Tahdon siellä hakea sen paikan, jossa Fredrik on tullut haavoitetuksi tahi — — minä en voinut lopettaa lausetta.

— Tuonko pikku Rudolfin tänne? — kysyi täti Maria hetken kuluttua. Hän tiesi tämän keinon parhaaksi poistaakseen minulta hetkeksi synkät ajatukseni.

— Ei, ei nyt, tarvitsen levätä ja olla yksin. Teet minulle hyvän työn, täti, jos menet vähäksi aikaa sivuhuoneeseen — koetan nukahtaa hiukkasen — olen niin väsynyt.

— Hyvä ystäväni, jätän sinut rauhaan. Tässä pöydällä vieressäsi on soittokello, jos minua tarvitaan.

— Joko kirjeenkantaja on käynyt täällä?

— Ei. Ei ole vielä postin aika.

— Kun hän tulee, niin herätä minut.

Nojausin tuolin selkää vastaan ja suljin silmäni. Täti läksi hiljaa huoneesta. Kaikki liikkuvat ympärilläni varpailaan, etteivät minua häiritsisi.

En tahtonut nukkua, vaan halusin olla yksin ajatuksineni. Olin samassa huoneessa ja samalla paikalla kuin sinäkin päivänä, jolloin Fredrik tuli ja sanoi minulle: »Nyt meidänkin täytyy lähteä sotaan!» Niinkuin silloinkin, tuntui nytkin ilma tukehduttavalta ja ruusut levittivät voimakasta tuoksuaan, ja minä luulin kuulevani sotatorven ääntä, joka kiirehti matkaan joutumaan. Minä voin kuvitella täydellisesti mielessäni sen mielentilan, jossa silloin olin — uneksin, että ovi aukeni ja Fredrik hiipi sisään sanoakseen minulle jäähyväisiä. Vähitellen tunsin kadottavani tietoisuuden nykyisyydestä, ja elin vaan tuota tuskallista eronhetkeä: — Kaikki, mitä sen jälkeen oli tapahtunut unohtui ja tuo päähänpisto, joka oli minut vallannut, tuli yhä voimakkaammaksi. Odotin vaan, että ovi avautuisi ja rakastettuni astuisi sisälle. Mutta voidakseni sitä nähdä, täytyi minun uneksia, että pidin silmäni auki. Tämä oli tosin vähä rasittavaa, mutta onnistui kuitenkin — avasin hiuskarvan verran silmänluomiani, ja... Ja tuossa oli suloinen näköhairahdukseni, kaivattuni. Ääneen nyyhkyttäen peitin kasvoni käsilläni.

— Oi, Fredrik, Fredrik, kadotettuni! — nyyhkytin minä, voimatta hillitä epätoivoista itkuani.

— Martha, vaimoni!

Mitä se oli? Todellinen ääni — hänen — ja todelliset käsivarret, jotka syleilivät minua myrskyisesti. —

Unelma se ei ollut, lepäsin puolisoni sylissä.

* * * * *

Silloin kuin viimeisen eromme hetkellä tuskamme ilmeni vaiti-olona ja kyyneleinä, enempi kuin sanoina, samoin nytkin ilmeni ilomme tänä jälleennäkemisen hetkenä. Tunsin selvästi, että voisin tulla hulluksi ilosta, kun jälleen suljin syliini tuon niin kauan kaivatun, kuolleeksi luullun.

Kuultuaan ensimmäisen riemuhuutoni riensi täti Maria huoneeseen. Hänelläkään ei ollut vähintäkään aavistusta Fredrikin takaisin tulosta, ja kun hän sai nähdä hänet heittäysi hän tuolille huutaen: — Jesus, Maria ja Josef!

Kauan kesti ennenkuin ensimmäinen ilon-huumaus oli senverran asettunut, että molemminpuoliset kysymykset, ilmoitukset ja kertomukset voivat alkaa. Silloin saimme tietää, että Fredrik oli haavoitettuna jäänyt makaamaan yhteen talonpoikaistupaan, mutta hänen rykmenttinsä oli rientänyt eteenpäin. Hänen haavansa ei ollut vaarallinen, mutta kuitenkin oli hän saanut useita päiviä maata tunnotonna kuumeessa. Kirjeitä ei hän ollut saanut pitkään aikaan, eikä hän ollut myöskään voinut sellaisia lähettää. Hänen parannuttuaan oli jo aselepo tehty, ja sota oli melkein lopetettu! Mikään ei pidättänyt häntä rientämästä kotiin, ja hän matkusti yöt ja päivät joutuakseen perille niin pian kuin mahdollista. Jos minä olin hengissä, jos minä olin pelastettu, sitä ei hän tiennyt. Hän ei edes koettanutkaan saada sitä tietää, hän tahtoi vaan rientää kaivattua päämäärää kohti.

Pian matkustimme kaikki isäni maatilalle. Fredrik oli pyytänyt ja saanut pitemmän aikaa virkavapautta hoitaakseen terveyttänsä. Ja missä voisi hän tehdä sen paremmin kuin raittiissa, puhtaassa maan-ilmassa Grumitzissa.

Se oli onnellinen jälkikesä, en muista yhtään aikaa elämässäni, joka olisi ollut ihanampi. Me olimme kaikki Grumitzissa, viisitoista vuotias veljeni Ottokin vietti lupa-aikansa siellä. Hän oli iloinen ja eloisa, samoin kuin Rosa ja Lillikin. Nuo kolme täyttivät koko talon nuoruuden ilolla. Konrad serkku, jonka

rykmentti oli sijoitettu Grumitzin lähellä olevaan linnoitukseen, tuli usein luoksemme ja otti kaikkiin voimin osaa vallattomien nuorten ilveilyihin ja leikkeihin. Vanhoilla, joihin kuului isä, täti Maria ja muutamia isäni vanhoja ystäviä, oli peliseuransa ja valtiolliset keskustelunsa. Fredrik ja minä elimme tämän ajan parhaastansa kahden kesken, me luimme, kävelimme, puhelimme kaikesta, mitä olimme kokeneet. Ja Fredrik kertoi usein, äänessä inhon ja tuskan väritys, niistä sotatapauksista, joita hän oli nähnyt, kertoi niin elävästi, että minun kauhulla täytyi pyytää häntä lopettamaan.

Olin vihdoinkin onnistunut taivuttaa Fredrikin ottamaan eron sotapalveluksesta. Se seikka, että hän vielä naimisiin menonsa jälkeen oli ollut sotapalveluksessa yhden vuoden ja kunnialla ottanut osaa yhteen sotaretkeen, suojeli häntä nyt niistä epäilyksistä, että hän olisi mennyt naimisiin minun kanssani ainoastaan päästäkseen irti sotapalveluksesta. Tosin tuntui Fredrikistä johonkin määrin vastenmieliseltä erota sotapalveluksesta ja tuloistaan sellaista tarkoitusta varten, »ettei mitään tehdä, eikä mitään omistaa» niin kuin hän sanoi, mutta hänen rakkautensa minuun oli kuitenkin voimakkaampi kuin hänen ylpeytensä, eikä hän tahtonut vielä kerta saattaa meitä molempia sellaiseen tuskaan, jota vasta olimme kärsineet. Niinpä hän siis lupasi minulle ensi syksynä — siksi pitäisi rauhankeskustelujen ainakin olla lopussa — anoa eroa virastaan.

Me aijoimme ostaa maatilan, jonka hoitamisessa Fredrikillä olisi työtä. Toistaiseksi emme näistä aikeistamme puhuneet kenellekään, pidimme sen vaan omana rakkaana salaisuutenamme. Ja tulevaisuus, joka meille oli äsken näyttänyt niin uhkaavalta, loisti nyt kuin rusoisin päivä. Niin, uudistan sen vielä: se oli herttainen aika!

Meidän pieni Rudolfimme oli nyt seitsenvuotias nuorukainen ja hänen tuli oppia lukemaan ja kirjoittamaan. Hänen opettajansa olin minä. En olisi hennonut antaa minkään kotiopettajattaren nähdä tuon pienen sielun alkavaa kehitystä ja neuvoa sille tiedon ensimmäisiä salaisuuksia. Meillä oli poika usein mukana kävelyretkillä ja emme väsyneet kykymme mukaan vastaamasta kaikkiin niihin kysymyksiin, joita hänen heräävä tiedonhalunsa eteemme asetti. Emme koskaan antaneet hänelle muita kuin tosi vastauksia, emmekä epäilleet suoraan vastata »en tiedä», sellaisiin kysymyksiin, joihin ylipäänsä ei kukaan ihminen voinut vastata. Silloin tapahtui usein, ettei Rudolf siihen tyytynyt, vaan kysyi äidinisältään, täti Marialta, tahi hoitajaltaan, ja silloin sai hän tietysti erinomaisen valaisevia selityksiä. Sitte tuli hän loistavana luoksemme: — Te ette tiedä kuinka vanha kuu on, mutta minäpä tiedän: kuusi tuhatta vuotta. — Fredrik ja minä vaihdoimme katseen, joka enempi kuin sanat lausui kaikki ne kasvatusopilliset huolet, joita meille jo alkoi tulla.

Varsinkin oli minusta ikävätä, kun isäni ja veljeni aina pojan kanssa leikkiessään yksinomaan leikkivät sotilasta. Käsitteet »vihollinen» ja »sota» istutettiin jo aikaisin häneen, en käsitä miten. Eräänä päivänä näimme Fredrik ja minä miten Rudolf ratsastuspiiskalla armahtamatta löi kahta ulvovaa koiranpenikkaa.

— Tuo on kavala italialainen, — sanoi hän, lyöden yhtä eläinraukkaa aika tavalla, — ja tuo — uusi lyönti — on ilkeä tanskalainen.

Fredrik kiskaisi ruoskan poikasen kädestä:

— Ja tämä on sydämetön itävaltalainen — sanoi hän, lyöden pari kertaa aika lailla Rudolfia selkään. Italialainen ja tanskalainen juoksivat tyytyväisinä tiehensä ja jättivät urhollisen kansalaisemme jatkamaan ulvomista.

— Oletko suuttunut minulle, Martha, että löin poikaasi? En ole muutoin selkäsaunan ystävä, mutta julmuutta eläimiä vastaan en voi kärsiä.

— Sinä teit oikein, — sanoin minä.

— Saapiko olla julma vaan ihmisiä vastaan? — kysyi poikanen itkien.

— Ei suinkaan, ei saa olla julma mitään elävää olentoa vastaan.

— Sinähän olet itse lyönyt italialaisia ja tanskalaisia?

— Ne olivat maani vihollisia.

— Niitä saa siis vihata?

— Ja tänään taikka huomenna, — sanoi Fredrik minulle puoliääneen, tulee pappi opettamaan hänelle, että meidän pitää rakastaman vihollisiamme. Oi, sitä logiikkaa! Sitä johdonmukaisuutta! — Sitte sanoi hän Rudolfille: — Me emme saa lyödä vihollisiamme sen vuoksi, että ne vihaavat meitä, vaan senvuoksi, että ne tahtovat meitä lyödä.

— Ja miksi ne tahtovat lyödä meitä?

— Siksi, että me — ei, ei, — keskeytti hän puhettaan, — tästä kehäkulusta en koskaan pääse irti. Mene leikkimään, Rudi, me annamme sinulle anteeksi, mutta älä tee toiste niin.

Aterioidessa puhuttiin parhaastaan valtiollisista asioista. Häilyvät rauhan keskustelut tarjosivat aina siihen runsaasti ainetta. Joskus sanoi joku vanhoista kenraaleista kohteliaisuudesta minulle: nämä asiat eivät varmaankaan huvita meidän nuorta paroonitartamme, — mutta minä pyysin aina hartaasti, että keskustelua jatkettaisiin. Minä olin todellakin huvitettu, enemmän kuin naiset tavallisesti, valtiollisen maailman tapauksista. Olin päättänyt seurata tanskalaista kysymystä sen loppuun asti, nähdäkseni, mitä noilla molemmilla herttuakunnilla lopuksi tehtäisiin. Olikohan nyt tuo kuuluisa Augustenburgilainen, jonka tähden olimme tarttuneet aseisiin, saanut oikeudellisen asemansa? Kaukana siitä. Paitsi kaikkia noita vanhoja ehdokkaita esiintyi nyt vielä yksi, Oldenburgilainen, jota Venäjä suositteli, tehden vaatimuksiaan. Mutta sodan seurauksena oli tähän asti ollut se, ettei Schlesvig-Holstein tulisi kuulumaan Glücks- — tahi Augusten- — tahi Olden- — tahi jollekin muulle »burgilaiselle», vaan liittoutuneet saksalaiset pitäisivät sen hyvänään.

— Mitä uutta teillä on tänään kerrottavana Schlesvig-Holsteinista? — kysyin minä eräänä päivänä pöytänaapureiltani.

— Tuorein uutinen on, — vastasi isäni, että herra von Beust on asettanut liittovaltiopäiville kysymyksen, millä oikeudella liittoutuneet ovat *pakottaneet* kuninkaan, jota yhdistys ei ole hyväksynyt oikeutetuksi hallitsijaksi, heille luovuttamaan herttuakunnat.

— Sehän oli älykäs väite, — huomautin minä, — koska ei »protokollaprinssi» taida olla saksalaisten maakuntien laillinen haltija, ja te annatte Kristian IX:n —

— Tuota sinä et ymmärrä, lapseni, — keskeytti minua isäni. — Se on rohkeutta, verratonta hävyttömyyttä tuon herra von Beustin puolelta. Herttuakunnat kuuluvat luonnollisesti meille jo siitakin syystä, että olemme ne voittaneet.

— Mutta teidän ette valloittaneet niitä itseänne vaan Augustenburgilaista varten?

— Sitä sinä et myöskään ymmärrä. Ne syyt, joiden nojalla hallitus näkee parhaaksi alkaa sodan, kadottavat merkityksensä niin pian kuin sota kerran on loppunut.

— Silloin tulee voitoista ja tappioista aivan toiset seuraukset kuin ennen on ajateltu. Silloin tulee uusia valtakuntia, muutamat pienenevät, muutamat suurenevät, niin on valtioseikkojen kulku.

— Siis oli syynä viimeisen sodan alkuun vaan tekosyy, — huudahdin minä harmistuneena.

Isäni ei vastannut minulle, vaan jatkoi:

— Jos minulla olisi jotain sanottavaa, niin en olisi Dybbölin ja Alsin voittojen jälkeen antautunut mihinkään rauhankeskusteluihin, vaan ottanut samalla koko Tanskan.

— Ja mitä sinä sillä olisit tehnyt?

— Yhdistänyt sen saksalais-liittoon.

— Sinä, joka muutoin olet niin vasituinen itävaltalainen isänmaanystävä, isä, mitä huvia sinulla on Saksan suurentamisesta?

— Oletko unohtanut, että Habsburgilaiset olivat saksalaisia keisareja, ja ne voivat jälleen siksi tulla?

— Olisiko se sinusta niin hauskaa?

— Kenen itävaltalaisen sydäntä ei tämä täyttäisi ylpeydellä ja ilolla.

— Mutta ajatteles, — keskeytti Fredrik — jos toisella saksalaisella suurivallalla olisi samallaiset unelmat?

Isäni nauroi ääneen.

— Pyhän roomalais-saksalaisen valtakunnan kruunu protestanttisen pikkukuninkaan päässä? Oletko aivan mieletön?

Tohtori Bresser yhtyi nyt myöskin keskusteluun.

— Kunhan ei nyt vaan nuo molemmat valtakunnat joutuisi sotaan toisiansa vastaan juuri samasta asiasta, jonka puolesta ovat yhdessä taistelleet! Helppo asia oli *valloittaa* Elbemaakunnat, mutta

vaikeampi asia on *pitää* ne. Sota antaa aina aiheita toiseen sotaan, ja se on aivan luonnollista, koska sota aina sortaa jonkun oikeuksia. —

Muutamia päiviä myöhemmin saimme taas tietää yhden uutisen. Preussin kuningas Wilhelm kävi vieraillessaan meidän keisarimme luona Schönbrunnissa. Hyvin sydämellinen vastaanotto, syleilyjä y. m. Preussin kotka liehui kaikkein rakennusten katolla, Preussin kansallislaulua soittivat kaikki sotilassoittokunnat. Hurrahuutoja ja riemua.

Nämät tiedot ilahduttivat minua, sillä eivät suinkaan nuo valtakunnat näin sydämellisen mielialan vallitessa, voineet ajatella sotaa välillensä.

Isänikin oli iloinen Schönbrunnin ystävydestä, mutta ei rauhan vaan sodan kannalta. — Olen iloinen, että Itävalta nyt on saanut liittolaisen. Preussin kanssa yhdessä voimme kyllä valloittaa takaisin Lombardian.

— Siihen ei Napoleon III:s suostu, ja hänen kanssaan ei Preussi tahdo tulla vihollisen kannalle — sanoi joku kenraaleista. — Ja sitä paitsi on se hyvin huono merkki, että Itävallan ankarin vihollinen Benedetti on lähettiläänä Berliinissä.

— Mutta — huudahdin minä pannen käteni ristiin, — minkätähden, Herran nimessä, eivät kaikki sivistyneet valtakunnat Euroopassa tee liittoa? Sehän olisi varmaan kaikista yksinkertaisinta! —

Herrat kohottivat olkapäitään, hymyilivät ylenkatseellisesti, eivätkä vastanneet minulle. Minä olin varmaankin jälleen tehnyt itseni syylliseksi johonkuhun niistä tyhmyyksistä, joita »naiset» tavallisesti lausuvat, kun he rohkenevat astua korkeamman valtiotiedon, heidän suvulleen luoksepääsemättömälle alalle.

* * * * *

Syksy oli tullut. Lokakuun 30 päivänä allekirjoitettiin rauha Wienissä, ja nyt oli siis se aika käsissä, jolloin lempiunelmani, Fredrikin eroaminen sotapalveluksesta, piti täyttymän.

Mutta — ihminen päättää, Jumala säätää. Sattui tapaus, joka kerralla teki tyhjäksi meidän ilolla valmistellut aikeemme. Tapaus oli seuraava. Se pankki, jossa koko yksityinen omaisuuteni oli tallennettu, teki sodan tähden konkurssin. Pommien ja kartessien tieltä kauppahuoneet, pankit, krediitti-yhtiöt, — kaikki häviävät sodan hirmumyrskyn tieltä.

Tosin en minä, niinkuin moni muu, joutunut keppikerjäläiseksi, sillä isäni ei antaisi minulta mitään puuttua. Mutta Fredrikin eronpyyntiaikeista ei nyt mitään tullut. Emme olleet enää varakkaita; Fredrikin palkka oli meidän ainoa itsenäinen avunlähteemme. Nyt en voinut kehoittaa häntä ottamaan eroa, sillä millaiseksi hänen asemansa isääni kohtaan silloin olisi tullut?

Meidän täytyi tyytyä kohtaloomme. Yksi asia lohdutti minua: ei ollut olemassa pienintäkään mahdollisuutta sodan syyttymiseksi. Nyt voi kaikella varmuudella toivoa kymmenen tahi kahdenkymmenen vuotista rauhaa, sitte kun Schlesvig-Holstein ja Lauenburg lokakuun 30 p:nä tehdyn sopimuksen kautta lopullisesti oli tullut Preussin ja Itävallan käsiin. Siis sen seikan suhteen voi ainakin olla tyyni.

Asetuimme talveksi Wieniin ja vuokrasimme itsellemme pienen huoneuston Frans-Josefinsatamassa. Mieheni sisääntulot sekä se kuukausiraha, jonka sain isältäni, riittivät hyvin yksinkertaisessa elämässämme. Tosin täytyi meidän luopua tilatuista operalooseista, hovitanssiaisista, ylenkomeista puvuista ja osanotosta seuraelämän huveihin. Mutta miten helposti kannoimmekaan nuo kieltäytykset. Vieläpä tuntui miellyttävältäkin olla tällä tavoin pakotettu elämään muista eroitettuna. Mutta kumminkin olivat olemme yhäkin auki vähäisemmälle ystäväpiirille.

Onnettomuus tulee harvoin yksinänsä, ja minä olen merkinnyt punaisiin vihkoihini, että minä tämän aineellisen onnettomuuden tapauksen jälkeen tulin jälleen vuoteenomaksi kuusiviikko kestävään lavantautiin, jolla ajalla henkeni väikkyi elämän ja kuoleman välillä. Mutta kuinka rikas onnellisista muistoista olikaan tuo aika, ja kuinka lujasti mieheni ja minä kiinnyimme toisiimme, peljätessämme kadottavamme toisemme.

Kun vaara oli ohitse, mikä ilojuhla meillä oli molemmilla! Se muistutti vähän sitä onnea, jota olimme tunteneet yhdyttyämme Tanskan sodan jälkeen, mutta oli kuitenkin toisenlaista. Silloin tuli ilo yht'äkkiä; nyt se tuli vähitellen — ja sitä paitsi olimme siitä ajasta tulleet paljoa lähemmäksi toisiamme.

Isäni oli sairauteni aikana käynyt luonani joka päivä ja ollut hyvin levoton. Kuitenkin tiesin, ettei kuolemani olisi häneen kovinkaan koskenut. Molemmat nuoremmat sisareni olivat hänelle rakkaammat kuin minä, ja rakkain meistä kaikista oli hänelle veli Otto. Molempien naimisteni ja varsinkin viimeisen,

ja kenties myöskin hänen mielipiteistään eroavien mielipiteitteni ja ajatustapojeni tähden olin tullut hänelle vähän vieraaksi. Kun olin parantunut, muutti hän Grumitziin ja kehoitti minuakin tulemaan sinne pikku Rudolfin kanssa. Mutta kun Fredrik ei virkansa vuoksi voinut kaupunkia jättää, jäin mielummin kesän ajaksi asumaan Wienin läheisyyteen, että mieheni voisi joka päivä käydä luonani, ja niin vuokrasimme itsellemme maapaikan Hietzingin läheisyydessä.

Sisareni matkustivat Marienbadiin täti Marian kanssa. Täti kirjoitti siitä seuraavaa:

»Rakas lapseni! Tämä talvi on ollut väsyttävä. Iloni ei ole vähäinen, kunhan Rosa ja Lilli kerran päättävät mennä naimisiin, sillä silloin pääsen edesvastauksesta. Nyt alkavat vaivat taaskin Marienbadissa! Olisin mielelläni tahtonut matkustaa Grumitziin tahi sinun luoksesi, mutta sen sijaan täytyy minun yhä edelleen näytellä »esiliinan» vaivaloista osaa noiden huvinhaluisten tyttöjen mukana.

Iloitsen suuresti siitä, että olet jälleen terve! Ei ollut, Jumalan kiitos, määrätty, että sinun piti kuoleman, vaikka olimmekin hyvin levottomia sinun tähtesi. Hyvä Jumala on säästänyt sinut pikku Rudolfille. Sano pienokaiselle minulta sydämellisiä terveisiä ja käske hänen edistyä aika tavalla. Lähetän tässä hänelle kaksi kirjaa: »Hyvä lapsi ja hänen suojelusenkelinsä» — eräs ihmeellisen kaunis kertomus — sekä »Isänmaan urhoja», kokoelma sotakuvia lapsille. Ei voi koskaan tarpeeksi aikaisin herättää pienten poikien taipumusta sellaiseen.

Olen kuullut, että aiot kesäksi jäädä Wienin läheisyyteen. Mutta siinä teet hyvin väärin. Grumitzin raikas ilma tekisi sinulle paljo parempaa kuin tomuinen Hietzing. Ja isäraukalle tulee kovin ikävä itseksensä. Minun mielestäni ei sinun pitäisi aivan laiminlyödä tyttären velvollisuuksia.

Miehelläsihän on sukulaisia Preussissä. Pyydä häntä kysymään, mitä siellä ylipäänsä ajatellaan valtiollisesta asemasta. Sehän kuuluu olevan hyvin arveluttava. Sinun tätisi

Maria.»

* * * * *

Olin kauan unohtanut, että valtiollista asemaa oli olemassakaan, kunnes tätini kirje muistutti minua siitä. Nyt päätin jälleen ottaa selkoa asioista, jota en ollut pitkällisen sairauteni aikana jaksanut tehdä.

— Mitähän täti Maria tarkoittaa sanalla »arveluttava»? — kysyin minä mieheltäni, ojentaen hänelle kirjeen. — Onko nyt ylipäänsä olemassa mitään »valtiollista asemaa?»

— Valitettavasti on sellainen aina, samoin kuin aina on ilmakin. Ja valtiollinen asema on sen lisäksi yhtä oikullinen ja muutteluvainen kuin huhtikuun ilmakin.

— Mutta sano minulle — puhutaanko vieläkin noista siunatuista herttuakunnista! Eikö sitä asiaa ole vieläkään saatu ratkaistuksi?

— Niistä puhutaan nykyään enempi kuin koskaan ennen, eikä vähintäkään ole vielä saatu päätetyksi. Schlesvig-Holsteinilaisilla on suuri halu päästä jälleen vapaaksi noista »röyhkeistä preussiläisistä», joiksi he meitä nyt nimittävät. »Mieluummin Tanska kuin Preussi» on nykyään heidän tunnussanansa.

— Ja kuinka on Augustenburgilaisen laita — hänethän heillä on? Oi, älä sano Fredrik, *ettei* heillä häntä ole. Sillä juuri hänen tähtensä tuo onneton sota alkoi, jossa olin vähällä sinut menettää.

— Siitä huolimatta, Martha parka, ei ole nyt enää vähintäkään puhetta Augustenburgilaisesta ja hänen vaatimuksistaan, muuta kuin hänen omalta puoleltaan. Onpa menty niinkin pitkälle, että kun ruhtinas kerran kävi herttuakunnissa, ja hänen puoluelaisensa kunnioittivat häntä, saattoi hallitus hänen tietoonsa, että jos hän vielä kerran luvatta näyttäytyisi maan rajojen sisäpuolella, täytyisi hänet vangita. — Preussin ja Itävallan väli on nykyään hyvin jännittävä; toinen epäilee toistansa väärin etujen anastamisesta. »Itävalta koettaa valloittaa jälleen Schlesiata», — »Preussi koettaa miellyttää Ranskaa», — sellaisilla syytöksillä kiihoitetaan mielet, ja tällaista juoruamista ei innokkaammin harrasteta pienten kaupunkien kahvikekkereissä, kuin suurivaltojen virkahuoneissa.

Talven alussa palasi koko perheemme Wieniin. Rosalla ja Lillillä oli ollut hyvin hauska böhmiläisessä kylpylaitoksessa. Konradin osakkeet olivat hyvässä arvossa. Vaikkei vielä mitään ratkaisevaa sanaa ollut Lillin ja hänen välillään lausuttu, olivat molemmat nuoret kumminkin sisällisesti vakuutetut siitä, että heistä olisi tuleva pari.

Huolimatta isäni hartaista kehoituksista, en ollut tullut Grumitziin syys-metsästyksienkään ajaksi. Fredrik ei ollut saanut virkavapautta, ja hänestä eroaminen oli minulle kärsimys, johon en ilman pakkoa antautunut. Toinen syy, jonka vuoksi vältin pitemmäksi aikaa jäädä Grumitziin oli, että vastenmielisesti jätin pikku Rudolfini isäni vaikutuksen alaiseksi, sillä pelkäsin, että isä herättäisi liaksi pojan intoa sotilastoimeen, jota en aikonut hänen antaa valita. Tätä taipumusta olin jo hänessä huomannut,

luultavasti se oli jo veressä. Monien sotaisten esi-isäin perillinen oli luonnollisesti saanut sotaiset taipumukset.

Rudolfin syntymäpäivänä antoi isäni hänelle sapelin.

— Sinähän tiedät, isä, — sanoin minä, — ettei pojastani koskaan tule sotilasta. Pyydän sinua vakavasti...

— Siis aijot tehdä hänestä »äidin pojan». Toivon, ettei se sinulle onnistu, sillä hyvä sotilas-veri ei hukkaan mene. Kun poika on kasvanut suureksi, saa hän itse valita itselleen tien — ja onko olemassa mitään ihanampaa, kuin se — jonka sinä tahdot häneltä kieltää?

— Martha pelkää panna ainoata poikaansa sodan vaaroille alttiiksi, muistutti täti Maria, joka oli kuullut keskustelumme. — Mutta hän unohtaa, että jos kerran on määrätty, että jonkun tulee kuolla, niin voipi se tapahtua hänelle yhtä hyvin omassa sängyssänsä kuin sodassa.

— Jos siis satatuhatta ihmistä tapetaan sodassa, niin arvelet sinä, että heille rauhan aikana olisi käynyt samoin?

Täti Marialla oli vastaus valmiina:

— Oli juuri määrätty, että niiden sadantuhannen ihmisen tulisi kuolla *sodassa*.

— Mutta jos ihmiset olisivat niin viisaita, etteivät ne enää alkaisi sotaa? — jatkoin minä itsepäisesti.

— Se on mahdotonta — sanoi isäni, ja siten oli keskustelu jälleen tullut vanhoille poluilleen, jotka aina antoivat aiheita sanan vaihtoon hänen ja minun välillä. Isälläni oli muutamia lempitodisteita sodan hyväksi, joita oli aivan mahdoton kumota:

1. Sodat ovat itse Jumalan, sotajoukkojen herran määräämät — katso pyhästä raamatusta.
2. Sotia on *aina* ollut olemassa, ergo, siis tulee sotia *aina* olemaan.
3. Kansanluku lisääntyisi liiaksi ilman semmoista tarpeellista vähennystä.
4. Pitkällinen rauha veltostuttaa ja hennontaa kansoja ja sen seurauksena on tapainturmelus.
5. Sota tarjoaa parhaan tilaisuuden itsensä uhraavaisuuden ja urhollisuuden osoittamiseen — lyhyesti, on parhain keino luonteen lujentamiseen.
6. Ihmiset tulevat aina taistelemaan; täydellinen yksimielisyys on käsittämätön. Erilaisten harrastusten täytyy aina tulla ristiriitaan toistensa kanssa. Siis on ikuinen rauha aivan mahdoton.

Ei yksikään näistä mielipiteistä pidä paikkaansa, jos tarkastaa sitä lähemmin, mutta jokainen niistä kelpaa tueksi puolustajalle, kun hänen täytyy antaa toisten tulla kumotuksi. Kun hänet esimerkiksi pakoitetaan myöntämään, että rauha on enemmän onnea tuova, enemmän sivistystä edistävä ja enemmän ihmisarvolle sopiva kuin sota, niin sanoo hän: no niin, sota on tosin onnettomuus, mutta välttämätön onnettomuus, sillä n:o 1 ja n:o 2 —. Jos hänelle nyt osottaa, millä tavoin sotia *voi* välttää, esimerkiksi siten, että kaikki valtiot yhtyisivät liittoon toistensa kanssa, tahi panisivat toimeen kansainvälisiä tuomioistuimia y. m., niin sanoo hän: no niin, mahdollisesti *voipi* niitä välttää, mutta sitä ei pidä tehdä, sillä: n:o 4 ja n:o 5. — Nyt kumoo rauhanystävä nämä väitteet ja todistaa, että ihmiset sodassa tulevat raaoiksi ja julmiksi: no niin, hyvin mahdollista, mutta n:o 3. Myöskin tämä väite kumotaan, sillä luonto pitää kyllä itse huolta siitä »etteivät puut saa kasvaa taivaaseen asti», eivätkä suinkaan hallitsijat pidä tätä silmämääränään, kun aloittavat sotaa. Myönnetään: mutta n:o 1. — Ja näin ei riitä koskaan loppu. Sodanystävä on aina oikeassa, hänen keskustelunsa liikkuu kehässä, jossa tosin voipi juosta hänen jälestään, mutta ei voi koskaan saada häntä kiinni. Sota on hirveä onnettomuus — mutta sen täytyy olla olemassa. Sen ei tosin täydy olla olemassa, mutta se on suuri hyvätyö.

Tällaisia loogillisia virheitä tekevät kaikki ne, jotka aivan syyttä tahi vaistomaisesti puolustavat jotain asiaa ja tähän tarkoitukseen käyttävät kaikkia niitä korulauseita ja yleisiä puheenparsia, joita ovat sattuneet kuulemaan. Jos nuo todisteet kumoavatkin toisensa, on se tuollaisista ihmisistä aivan samantekevä.

Luonnollisesti ei tämä vielä ollut minulle selvillä silloin, kun keskustelin isäni kanssa sodasta ja rauhasta. Muistan vaan, että olin aina väsynyt ja uupunut näiden keskustelujen jälkeen, jotka tavallisesti loppuivat siihen, että isäni sääliiväisesti olkapäitään kohottaen sanoi: »Tuota sinä et ymmärrä.» Lause, joka tuntui hyvin oikeutetulta tällaisessa asiassa, varsinkin kun sen lausui vanha kenraali nuorelle rouvalle.

* * * * *

Uusi vuosi 1866. Istuimme kaikki jälleen isäni pöydän ympärillä, joimme viiniä ja söimme torttuja, kun tämän onnettoman vuoden ensimmäinen tunti löi. Se oli iloinen juhla, sillä paitsi uudenvuoden juhlaa vietimme myöskin Konradin ja Lillin kihlajaisia.

Kun viisari näytti kahtatoista ja kadulla ammuttiin muutamia ilolaukauksia, syleili iloinen serkkuni nuorta morsiantaan, pyörähti ympäri hänen kanssaan ja kysyi häneltä kaikkien ihmeeksi:

— Tahdotko tulla vaimokseni nyt alkavan vuoden kuluessa?

— Kyllä, tietysti sen tahdon, — nauroi Lilli, ja sitte alkoi loppumatoin onnittelu. Kaikki olimme liikutettuja ja iloisia.

Isäni teki lopun onnittelumellakasta naputtamalla pöytään nimisormuksellaan, siten pyytäen sananvuoroa.

— Rakkaat lapseni — sanoi hän — vuosi kuusikymmentä kuusi alkaa onnellisesti. Jo heti sen ensi hetkellä on yksi rakkaimmista toivomuksistani toteutunut. Toivokaamme nyt myöskin, että meidän Rosamme tämän uuden vuoden ajalla saisi elämän toverin ja te Fredrik ja Martha, saisitte onnenne vielä täydennetyksi. Suokoon uusi vuosi teille tohtori Bresser, paljo sairaita, ja sinulle, Maria, korkeimman voiton arpajaisissa, tahi mitä muuta nyt mieluummin toivot. Ja Otto, sinulle toivon, että saisit parhaat todistukset tutkinnossasi ja saavuttaisit kaikki parhaimmat sotilaalliset tiedot ja hyveet, että sinusta kerran tulisi isäsi ylpeys ja armeijamme kaunistus. — Ja koska tahdon toivoa itsellenikin jotain, mutta en halua mitään hartaammin, kuin Itävallan menestystä ja kunniaa, niin toivon, että tuleva vuosi tuottaisi maallemme suuren voiton — Lombardian, tahi — kukapa tietää Schlesian maakunnan. Eihän kaikkea voi tietää, mitä tulee tapahtumaan! Ja mahdollointa ei ole, että otamme takaisin julkeilta preussiläisiltä sen maan, joka on meidän suurelta Maria Theresialtamme varastettu.

Loppupuoli isäni puheesta tuotti ikävän mielialan. Meidän seassamme ei varmaankaan ollut yhtään ainoata, joka ajatteli Lombardiaa tahi Schlesiata. Ja tuo otaksuminen, joka tähän Itävallan onnentoivotukseen oli kätkeyty, nimittäin: sota! — se on, uusi epätoivo, uusi kurjuus, — ei soveltunut ollenkaan yhteen niiden rauhan ja ilon tunteiden kanssa, jotka nyt vallitsivat mielissämme. Lausuin senvuoksi vähän vastaan:

— Ei, rakas isäni, myöskin italialaisilla ja preussiläisillä on uusi vuosi tänään, ja silloin emme suinkaan toivota heille mitään pahaa. Vaan tulkoot ihmiset paljo viisaammiksi, rauhallisemmiksi ja onnellisemmiksi vuotena kuusikymmentäkuusi ja kaikkina sitä seuraavina vuosina!

Isäni kohotti olkapäitään: — Oi sinä haaveilija! — sanoi hän säälien.

— Fredrik tuli avukseni. — Ei suinkaan, — sanoi hän — Marthan lausuma toivomus ei suinkaan ole haaveilua, sillä sen täyttämisen todellisuudesta on meillä tieteellisiä todisteita. Viisaammaksi, rauhallisemmaksi ja onnellisemmaksi on ihmissukukunta alituisesti muuttunut, mutta se käy niin hitaasti, ettei niin lyhyt ajanjakso, kuin yksi vuosi, voi osoittaa mitään edistystä.

— Jos niin varmasti uskotte alituisen edistykseen, miksi siis yhä valitatte taantumista ja raakuuteen palajamista?

— Siksi — sanoi Fredrik — että sota aina peräyttää sivistyksen kappaleen taaksepäin sekä siveellisessä että aineellisessa suhteessa.

— Sinä et puhu niinkuin sotilaan tulee, paras Tilling.

— Puhun yleisestä asiasta, paras appeni. Mielipiteeni siitä voi olla oikea tahi väärä; jos se sopii sotilaille, on toinen kysymys. Totuus on kuitenkin aina *yksi*. Jos jokin on väriltään punainen, tuleeko sitä silloin kutsua siniseksi, jos on puettu siniseen univormuun, tahi mustaksi, jos on puettu mustaan kaapuun?

— Mitä ihmettä, jos —? — Isäni oli aina vähäkuuloinen, kun keskustelu tuli hänelle vastenmieliseksi. Mutta Fredrik ei huolinut uudistaa, mitä oli sanonut, vaan jätti mieluummin keskustelun siksensä.

Kun me iltasilla tulimme kotiin, otin mieheni kuulusteltavaksi.

— Mitä sinä sanoit isälle? Että näyttää siltä kuin tänä vuonna alkaisi uusi sota? Minä en tahdo enää päästää sinua sotaan, minä en *tahdo*.

— Mitä auttaa vastustuksesi, ystäväni? Sinä olisit varmaankin ensimmäinen ottamaan sanasi takaisin, jos sota syttyisi. Kuta lähempänä sellainen mahdollisuus on, sitä mahdottomampaa on minun pyytää eroa virastani. Heti Schlesvig-Holsteinin sodan jälkeen olisin sen voinut tehdä. —

— Voi, sitä kurjaa pankki-iskua!

— Mutta nyt kun uusia pilviä kokoontuu...

— Luuletko todellakin, että —?

— Toivoin pilvien jälleen haihtuvan. Kyllä kai suurvallat sentään miettivät, ennenkuin ryhtyvät toistensa kanssa taisteluun vähäpätöisten maakuntien vuoksi. Mutta kun asema nyt todellakin näyttää uhkaavalta, näyttäisi hyvin pelkurimaiselta, jos nyt eroaisin palveluksesta. Sen sinäkin kyllä huomaat?

Minun täytyi myöntää hänen olevan oikeassa. Mutta minä riipuin vielä kiinni noissa: toivon pilvien jälleen haihtuvan.

Jännityksellä seurasin tästälähtien valtiollisten tapausten kulkua ja niitä koskevia lausuntoja, joita kuulin ympärilläni. »Varustaa», »varustaa» oli nyt kaikkien tunnussana. Preussi varustautuu hiljaisuudessa. Itävalta varustautuu hiljaisuudessa. Preussilaiset sanovat, että *me* varustaudumme, mutta se ei ole totta, *nehän* varustautuvat. Ne valhettelevat — ei, se ei ole totta, että me varustaudumme. — Jos he varustautuvat, täytyy meidänkin varustautua. — Jos me riisumme aseet, kuka tietää, tekevätkö ne sitä sentään. — Tällaista melua kuulin ympärilläni, minne ikinä tulin. — Mutta mitä varten tehdään kaikkia noita valmistuksia, jollei aijoittaisi tehdä päällekkäistä? — kysyin minä kerran, johon isäni vastasi sanoen vanhan sananlaskun: *si vis pasem, para bellum*: mehän varustaudumme vaan varovaisuuden vuoksi. Ja toiset? — Hyökätäkseen meidän kimppuumme. — Mutta nehän sanovat myöskin, että he vaan varustautuvat puolustautumaan meidän hyökkäystämme vastaan? — Se on vaan petosta. — Ja ne sanovat, että me olemme petollisia. — Sen he sanovat vaan tekosyynä voidaksensa paremmin varustautua.

Molemmiin puolinen varustautuminen kesti lakkaamatta uuden vuoden ensimmäisinä kuukausina. Maaliskuun kahdentenatoista päivänä tuli isäni ilosta loistaen huoneeseeni: — Hurraa! Hyviä uutisia!

— Aseitten riisuminen? — kysyin minä iloisesti.

— Vielä vain! Päin vastoin. Eilen oli suuri sotaneuvottelu — meillä on todellakin loistava sotavoima, sitä vastaan ei röhkeä Preussi voi kestää. Me olemme valmiit milloin tahansa lähettämään taisteluun kahdeksansataa tuhatta miestä. Ja meidän etevin strateekimme Benedek tulee sodanylipäälliköksi, jolla on rajaton valta. — Näin meidän kesken puhuen lapseni, Schlesia on meidän, jos vaan tahdomme.

— Jumalani, Jumalani, huokasin minä, — tuleeko tuo vitsaus jälleen ylitsemme? Kuka on siis niin tunnoton, että kunnianhimoista, maan voittamisen halusta...

— Rauhoitu! *Me* emme ole niin kunnianhimoisia, eikä meillä ole myöskään maan voittamisen halua, me tahdomme — se tahtoo sanoa, hallitus tahtoo säilyttää rauhan. Itse puolestani ei minulla olisi mitään Schlesian takaisinvalloittamista vastaan. Armeijamme ääretön suuruus on herättävä muissa valtakunnissa tarpeellista kunnioitusta ja pelkoa. Jos Preussi yhä edelleenkin käyttäytyy hävyttömästi ja tekee siten sodan välttämättömäksi, niin, niin silloin on voitto meidän ja sen kanssa saamme arvaamattomia etuja. Toivoisin melkein, että sota syttyisi.

— Niin, sitä sinä varmaan toivotkin, isä, ja se on varmaan hallitsevienkin toivo. Silloin olisi minun mielestäni paljoka parempi sanoa asia suoraan, eikä koettaa uskotella kansalle, että varustuksia tehdään vaan rauhan säilyttämiseksi. Jos te näytätte hampaita ja puristatte nyrkkiä, niin älkää ainakaan kuiskutelko petollisia rauhan sanoja, — jos te todellakin haluatte vetää miekan tupesta, niin älkää olko pitävinänne vaan varovaisuudesta kättänne miekan kahvassa.

Puhuin näin värisevällä äänellä ja enenevällä lämmöllä ja puhkesin lopuksi itkun. Hämmästynyt isäni ei löytänyt sanaakaan vastaukseksi.

* * * * *

Nyt seurasi aika, jolloin pelko ja toivo vaihtelivat. Yhtenä päivänä sanottiin: »rauha on jokseenkin varma», toisena päivänä: »sota on välttämätön». Useimmat olivat jälkimäistä mielipidettä.

Tein joka päivä muistiinpanoja punaisiin vihkoihini, häilyvän kysymyksen kaikista vaihteluista ja sain siten selville, miten tuo onneton sota valmistettiin ja lopullisesti puhkesi ilmi.

Maaliskuun 24 p. lähettää Preussi kiertokirjeen, jossa se valittaa Itävallan uhkaavia varustuksia. — Miksi emme siis riisu aseita, jollemme aijo hyökätä?

Maaliskuun 31 päivänä. Jumalalle olkoon kiitos! Itävalta selittää, että huhut salaisista varustuksista ovat kokonaan tuulesta temmattuja. Itävallan päähän ei voisi pälkähtää käydä Preussin kimppuun. Se asettaa sen vuoksi vaatimuksen, että Preussi lopettaisi varustautumisensa mahdollista sotaa varten.

Preussi vastaa: sillä ei ole vähintäkään aikomusta hyökätä Itävallan kimppuun, mutta mainitun valtakunnan varustuksien tähden on se pakoitettu varustautumaan voidakseen puolustaa itseään.

Tällä tavoin laulavat molemmat valtakunnat loppumatonta vuorolaulua:

— — — — —
Mä varustaun kun sinäkin,
Sun tähtes teen sen minäkin;
Näin varustaen molemmat,
Olemme rauhan vartiat,

Vihdoinkin huhtikuun 25 päivänä selittää Itävalta olevansa taipuvainen riisumaan aseet, jos Preussi tekee samoin.

Preussi suostuu siihen.

Kuinka vapaasti hengitinkään! Siis saamme kuitenkin rauhan, huolimatta uhkaavista huhuista.

Mutta iloni oli liian aikainen. Uusia selkkauksia syntyy. Itävalta selittää, että he voivat riisua aseet ainoastaan pohjoisessa, mutta ei etelässä, sillä siellä uhkaa jälleen Italia.

Tähän vastaa Preussi: jollei Itävalta riisu aseitansa, niin täytyy meidänkin olla varustettuna.

Nyt kohottaa Italiakin äänensä. Luonnollisesti ei tämä maa aio rynnätä Itävaltaa vastaan, mutta Itävallan viimeisen selityksen johdosta näkee se olevansa pakotettu myöskin varustautumaan.

Ja niin alkaa kaunis riita valtojen välillä. Annan jälleen tuon suloisen soiton vaivuttaa itseni lepoon. Mutta äkkiä ilmestyy uusia myrskypilviä, ja valtiolliset tapaukset vaihtelevat nopeasti. Yleinen mieliala on hyvin kiihoittunut, ja kaikki sanomalehdet julistavat: *sota tulossa*. Minusta tuntuu kuin olisin merellä, ja myrsky tulossa.

Kesäkuun 11 päivänä tekee Itävalta ehdotuksen, että liiton pitäisi käydä vastustamaan Preussin itsevaltaista menettelyä Holsteinissa, ja että koko liittoutuneitten armeija pitäisi käskää aseisiin. Tästä tulee äänestys ja ehdotus hyväksytään yhdeksällä äänellä kuutta vastaan. Oi, noita kolmea, ratkaisevaa ääntä, minkä tuskan huudon ne tuottavatkaan!

Asia on päätetty. Lähettiläät saavat passinsa. Kesäkuun 16 päivänä kehoittaa liitto Itävaltaa ja Bayeria auttamaan hannoverilaisia ja saksilaisia, joita vastaan preussiläiset jo ovat hyökänneet.

Kesäkuun 18 päivänä julkaistiin preussiläinen sotajulistus. Kuningas Wilhelm sanoo siinä:

»Itävalta ei tahdo unhottaa, että sen ruhtinaat ovat ennen hallinneet Saksanmaata ja ei tahdo pitää nuorta Preussia ystävänään vaan vihollisenaan. Se tahtoo estää Preussia kaikissa toimissa, sillä se mikä Preussia hyödyttää, se vahingoittaa Itävaltaa. Tuo vanha, onneton kateellisuus on jälleen leimahtanut ilmi. Minne ikinä katsomme Saksanmaalla, on ympärillämme vihollisia, joiden sotahuuto on: Preussin halventaminen. Aina viimeiseen hetkeen asti olen kaikella tavoin koettanut hyvällä tasoitaa riitaisuudet, mutta — Itävalta ei ole sitä tahtonut.»

Itävallan keisari, Frans Josef, sanoo:

»Viimeiset tapaukset ovat nyt selvästi osoittaneet, että Preussi asettaa väkivallan oikeuden edelle. Siten on onnettomin kaikista sodista — saksalaisten sota saksalaisia vastaan — tullut välttämättömäksi. Kutsun ne, jotka ovat tämän sodan aikaan saaneet, historian tuomioistuimen ja ijankaikkisen, kaikkivaltiaan Jumalan edessä vastaamaan kaikista niistä onnettomuuksista, joita sota tulee tuottamaan yksityisille, perheille, maille ja kansoille.»

Aina on se vaan »toinen» joka toivoo sotaa, »toinen», joka tuottaa kaikki onnettomuudet. Onnettomin kaikista sodista, »saksalaisten sota saksalaisia vastaan». Aivan totta: onhan se jo korkeampi katsantokanta, että käsite Saksa pannaan Preussin ja Itävallan edelle. Vielä askel eteenpäin, ja silloin tultaisiin siihen, että pidettäisiin kaikkia sotia ihmisten sotina ihmisiä vastaan, niinkuin onnetonta veljessotaa. Mutta mitä hyödyttää se, että kutsutaan ne, jotka ovat sodan aikaansaaneet, vastaamaan siitä historian tuomioistuimen eteen? Ei ole vielä langetettu yhtään historiallista tuomiota, joka ei olisi ollut voittajan eduksi. Ja eikös samaa Jumalaa aseteta taistelujen ohjaajaksi ja puolueiden tuomariksi? Oi, vastaväite vastaväitettä kohtaan? Mutta aina on vastaväite seurauksena, kun koettaa peittää totuuden ulkokultaisuudella, kun tahtoo pitää kaksi toisiansa kumoavaa periaatetta: sota ja ihmisoikeus, rakkauden ja taistelun Jumala, yhtä pyhänä.

Suurin kaikista onnettomuuksista oli tullut, ja kansa tervehti sitä tavallisella riemulla. Eri rykmentit

marssivat pois, — tulisivatkohan ne takaisin? — Onnentoivotukset, siunaukset ja hurraata huutavat katupojat seurasivat heitä tiellä.

Fredrik oli jo ennemmin tullut sijoitetuksi Böhmiin, joten tällä kerralla pelastuin sydäntä-särkevistä jäähyväisistä. Kun isäni iloiten ilmoitti minulle tuon surullisen uutisen: nyt tulee sota, olin ollut yksin jo neljätoista päivää. Niinkuin pahantekijä, joka on kuullut kuolemantuomionsa julkiluettavan, kumarsin päätäni, mutta en vastannut mitään.

— Ole levollinen lapseni, tällä kertaa ei sota tule kauan kestämään, sillä lähimpinä päivinä marssivat meikäläiset Berliiniin. Ja samoin kuin Fredrik palasi Schlesvig-Holsteinilaisesta sodasta, palajaa hän täältäkin, mutta paljo tuoreemmilla laakereilla seppelöitynä. Tosin voipi hänestä olla vastenmielistä taistella preussiläisiä vastaan, koska hän itse on preussiläistä perijuurta, mutta hän ei varmaankaan voi muuta kuin vihata noita kirottuja preussiläisiä, jotka tahtovat karkoittaa meidät pois saksalaisliitosta. Sitä he saavat totisesti vielä katua, kun Schlesia jälleen on meidän ja habsburgilaiset...

— Isä, sananen: jätä minut yksin! — Hän luuli varmaankin, että tarvitsin itkeä, ja koska hän inhosi kaikkia liikuttavia kohtauksia, meni hän mielellään tiehensä.

Mutta minä en itkenyt. Minusta tuntui kuin musertava isku olisi minua kohdannut. Istuin pitkän aikaa aivan liikkumaton ja tuijotin toivottomasti eteeni. Sitte menin kirjoituspöytäni luo ja kirjoitin punaisiin vihkoihini seuraavaa:

»Kuolemantuomio on julistettu, nyt jälleen otetaan satatuhatta ihmistä hengiltä. Tuleekohan Fredrik olemaan niiden joukossa? Siinä tapauksessa minäkin! Miksi en minäkin saisi samaa kohtaloa, kuin nuo satatuhatta? Oi, toivoisin jo olevani kuollut.»

Samana päivänä sain Fredrikiltä muutamia kiireessä kirjoitettuja riviä:

»Rakas vaimoni! Ole rohkea! *Me olemme olleet* onnellisia, sitä ei kukaan voi meiltä riistää, jos kaikki nyt olisikin ohitse. Tänään marssimme »vihollista» vastaan. Kenties tulen preussiläisissä riveissä kohtaamaan yhden tai toisen sotatoverin Dybbölin ja Alsin ajoilta, kenties serkku Gottfriedin! Täst'edes ei minulla ole aikaa kirjoittaa, älä siis odota kirjettä; korkeintaan lähetän joskus jonkun rivin ilmoittaakseni, että elän. Tahtoisin löytää yhden ainoan sanan, joka sisältäisi kaiken rakkauteni sinuun, voidakseni, jos se olisi viimeinen kerta, tähän sen kirjoittaa. Mutta en löydä muuta kuin tämän: *Martha!* Sinä tiedät, mitä tämä sana minulle sisältää.»

Myöskin Konrad Althausin piti nyt lähteä. Hän oli tulisesti ihastunut sotaan, mutta kuitenkin tuntui hyvästijättö hänestä raskaalta. — Oi, Lilli, Lilli, sanoi hän surullisesti, jättäessään morsiamelleen jäähyväisiä, — miksi annoit ajan kulua niin kauan, ennenkuin minut otit? Kukapa nyt tietää, jos koskaan palajan?

Lilli-parka oli itse vaipunut katkerimpaan katumukseen. Vasta nyt tunsin hän, kuinka sydämellisesti hän rakasti tuota, jota hän oli niin kauan ylenkatsonut.

Omaiseni muuttivat nyt Grumitziin, ja minä suostuin tulemaan sinne perästäpäin pikku Rudin kanssa. Kun Fredrik oli poissa, tuntui kotini minusta niin sietämättömän yksinäiseltä. Tuntui aivan siltä kuin olisin jättänyt elämälle hyvästit, kun tieto sodan syttymisestä olisi tuonut myöskin tiedon Fredrikin kuolemasta. Joskus keveni synkkä mielentilani kuin ajattelin: mutta *voihan* hän tulla takaisin. Mutta heti sen jälkeen palasi tuo kauhea ajatus, että hän kenties nyt parhaallaan lepää kauheimmassa tuskissa — että hän näännyttyä haudassa — että raskaat vaunut vierivät hänen haavoitetun ruumiinsa ylitse ja karpäset kaivavat hänen avonaisissa haavoissansa — että kuolleita keräävät miehet luulevat häntä kuolleeksi, kun hän lepää jäykistytävässä suonenvedossa, ja panevat hänet kuolleiden mukana veriseen hautaan — siellä tulee hän tuntoihinsa ja — — —

Kovasti parkaisten heräsin kauheista unelmistani.

— Kuinka sinun laitasi nyt jälleen on, Martha? — kysyi isäni nuhdellen. — Jos noin antaudut sureksimiseen, voipi se lopuksi olla järjellesi vahingollista. Se on synti ja sitäpaitsi on se sopimatonta. Se on sodan häväisemistä, kun ei katsele sitä suurelta kannalta, vaan huomaa yksityisseikkoja. Ja niitä ei ylipäänsä pidä ajatella.

Ei, ei, niitä ei saa ajatella, se on kaikkina aikoina ollut ihmisten tapa kaikkea inhimillistä kurjuutta vastaan.

Kotilääkärimme, tohtori Bresser, oli yhtynyt terveystoimikuntaan ja oli nyt matkalla sotapaikalle. Minussa oli syntynyt ajatus: eikö minunkin pitäisi lähteä sinne sairaanhoitajaksi? Niin, jos olisin voinut olla varma siitä, että olisin saanut olla Fredrikin läheisyydessä, saanut auttaa häntä, jos hän olisi tullut haavoitetuksi, en olisi hetkeäkään epäillyt. Mutta muiden tähden? Ei, siihen puuttui minulta rohkeutta.

Nähdä haavoitettujen kuolintaistelua, kuulla niiden viimeisiä hengenvetoja voimatta sillä hyödyttää Fredrikiä — ei, niin ihmisrakas en valitettavasti ollut ja etupäässä en niin voimakas.

Sisareni ja minä nyhdimme liinannukkaa ja järjestimme sideliinoja niin paljo kuin ehdimme. Kun hienot rihmat kokoontuivat pehmeiksi nukka-joukkioiksi, tahi kun me huolellisesti käärimme kokoon pitkiä, kauniita liinahihnoja, niin tuntui se nuorista tytöistä kuin olisivat he ottaneet osaa sairashoittoon, huojentaneet tuskia ja estäneet verenvuotoa. Heille muodostui siten vähitellen melkein miellyttävä ajatus siitä, miltä tuntui olla haavoitettu. He olivat näkevinään miten haavoitetut, hyvin sidottuina, lepäsivät puhtaissa, pehmeissä vuoteissaan ja kuinka heitä kaikilla tavoin huolehdittiin ja hoidettiin, kunnes tulivat aivan terveiksi ja voivat palata koteihinsa mukanaan se iloinen tieto, että he X:n taistelussa olivat saaneet kunniakkaan haavan.

Isäni vahvisti usein tätä heidän lapsellista käsitystensä. — Hyvä, hyvä, tytöt, — sanoi hän, — ajatelkaapas kuinka tarpeen tämä on uljaille puolustajoillemme. Ette voi uskoa, kuinka suloiselta tuntuu saada panna tuollainen tukku liinannukkaa vuotavan haavan päälle. Mutta minä tiedän sen. Silloin, kun Palestrassa tulin haavoitetuksi sääreeni ... ja niin edespäin.

Minä en sanonut mitään. Minä olin kuullut toisenlaisia kertomuksia haavoitetuista, kuin ne, mitä isäni kertoi.

* * * * *

Ensimmäinen taistelu meidän joukkojemme ja vihollisen välillä oli Liebenaussa kesäkuun 25 päivänä. Vanhaan riemulliseen tapaansa ilmoitti isämme meille tämän uutisen:

— Sitä voi sanoa komeaksi aluksi, — sanoi hän, selvästi näkyy, että taivas on kanssamme. Mutta vielä upeammaksi kuin pohjoisessa, näyttää sota etelässä käyvän. Custozzan luona ovat meikäläiset saaneet erityisen loistavan voiton. Niin, seikka on niinkuin olen sen monesti sanonut: meidän *täytyy* saada Lombardia omaksemme. — Ettekö ole iloisia, lapset? Pidän nyt sodan melkein loppuneena. Ja tässä saatte kuulla, mitä eräs kirjeenvaihtaja sanoo muutamassa Wienin lehdessä tämän kuun 24 päivänä. Kas, niitä vasta sopii sanoa hyviksi uutisiksi:

»Preussiläisessä Schlesiassa on ruvennut raivoamaan eläinrutto hyvin uhkaavassa määrässä...»

— Eläinrutto — uhkaavassa määrässä — hyviä uutisia? keskeytin minä pudistaen päätäni. — Todellakin jotain, josta voi sota-aikana iloita.

Mutta isäni ei kuunnellut minua, vaan luki edelleen:

»Niiden preussiläisten sotajoukkojen kesken, jotka ovat Neissestä, raivoaa ankaria kuumetauteja. Epäterveellinen suoseutu ja huono ruoka tuottaa sellaista...»

— Sanomalehdet ovat aivan täynnä hyviä uutisia, — jatkoi isäni. — Sinun pitäisi tallentaa nämä sanomalehdet, Martha.

Ja minä olen ne tallentanut. Kun uusi riita kansojen välillä alkaa, niin ei lueta uusia sanomalehtiä, vaan niitä, joita on säilytetty edellisen sodan ajalta, ja silloin saadaan nähdä kuinka paljo arvoa tulee panna niihin kehuviin tietoihin, ennustuksiin ja uutisiin. *Se* on opettavaista!

Etelä-armeijan voiton johdosta Custozzan luona lähetti pohjois-armeijan ylipäällikkö voiton saaneelle armeijalle seuraavan onnittelu-sähkösanoman:

»Tykistöpäällikkö ja koko pohjois-armeija lähettää täten voittorikkaalle etelä-armeijan päällikölle sydämellisimmän onnentoivotuksen Custozzan kunniakkaan päivän johdosta! Uudella kauniilla voitolla ovat meikäläiset aloittaneet sotaretken etelässä. Voittorikas Custozzan taistelu loistaa keisarillisen sotajoukon vaakunakilvessä. Eläköön keisari!

Benedek.»

Veronasta tuli seuraava vastaus:

»Etelä-armeijan ja sen päällikön sydämellinen kiitos entiselle rakastetulle sotapäällikölle ja hänen uljaalle armeijallensa. Olemme vakuutetut siitä, että mekin pian saamme onnitella teitä samanlaisen voiton johdosta.»

Vakuutetut!

Isäni oli aivan ihastuksissaan.

— Kun saa lukea tuollaista, tekee se hyvää sieluun asti. Ettekö nyt voi millään tavoin kohota

suurempaan isänmaalliseen innostukseen, te Martha ja Lilli, ja unohtaa, että rakkaanne ovat vähäpätöisille vaaroille alttiina, joista he kyllä pääsevät ehyvin nahkoin? Ja jos he kaatuisivatkin taistelossa, olisi se vaan heille kiitokseksi ja kunniaksi. Ei löydy yhtään sotilasta, joka ei mielellään tahtoisi kuolla, huutaen: isänmaan edestä!

— Mutta se sotilas, joka kadotetun taistelun jälkeen jää makaamaan veriinsä rikkiammutuin jäsenen ja saapi maata siinä neljä tahi viisi päivää kauheimmissa tuskissa, kylmään ja janoon nääntyen, kunnes hän lopullisesti mätänee ja kuolee — tietäen, ettei hänen kuolemansa vähintäkään hyödytä isänmaata, mutta saattaa hänen rakkaansa hätään ja kurjuuteen — en luule, että hän »mielellään kuolee» sellainen huuto huulillansa.

— Sinä puhut syntisiä sanoja, jotka ovat kerrassaan sopimattomia naisellekin.

— Luonnollisesti! Peittämätön totuus on aina »sopimaton» ja ilkeä kuulla. Ainoastaan vanhat, polvesta polveen kulkevat valheet, joita on vuosisata toisensa jälkeen uudistettu, ovat sopivia lausua!

* * * * *

Tappio toisensa perästä — se on suunnatonta! Ensin rynnätään Padolin kylään, jossa Clam-Gallas on pysytellyt, ja valloitetaan se yöllä kuun- ja tulenvalolla. Sitte voitetaan Gitschim. Kirottu sytyteneulakivääri kaataa meikäläisiä rivittäin. Molemmat viholliset armeijakunnat, joita perintöruhtinas ja ruhtinas Fredrik Karl johtavat, ovat yhdistyneet ja marssivat nyt Münchengrätziä kohti. —

Nämä masentavat tiedot antoi meille isämme yhtä suurella surulla, kuin hän joku aika takaperin oli suurella ilolla ilmoittanut Custozzan voitosta. Mutta vielääkään hän ei ollut kadottanut toivoa.

— Antaa niiden vaan tulla Böhmiin. Siellä he tulevat viimeiseen mieheen asti kaadetuiksi! Kiukustunut maalaiskansa pehmittää ne kyllä. — Ei ole edullista toimia vihollisen maassa, sillä siellä on, paitsi itse armeijaa, koko maalaiskansa vastustamassa. — Huoneista Trautenaussa kaatoivat asukkaat kiehuva vettä ja öljyä preussiläisten päälle. —

Minä huudahdin inhosta.

— Niin, mitä sinusta sitte olisi tehtävä? Se on tosin julmaa, mutta — sellaista on sota.

— Mutta älä sitte koskaan sano, että sota jalostuttaa ihmiset, myönnä, että se tekee ne villipedoiksi, paholaisiksi. — Kiehuva öljyä — oi sehän on kauheata.

— Rakas Martha, itsepuolustus ja oikeutettu kosto on sallittu. Luuletko kenties, että heidän sytyteneulakiväärinsä ovat tehneet meidän sotilaillemme hyvää? — Niinkuin turvattomien tappoeläinten täytyy meidän urhollisten sotilastemme kaatua tuon murhaavan aseensa edessä. Mutta meitä on kaikissa tapauksissa niin paljo, ja me olemme niin hyvästi opetetut, että kyllä lopuksi tulemme niiden »räätälinkisällien» herroiksi.

Tähän astihan vaan on ollut muutamia valmistavia otteluja, mutta nyt kokoomme me voimamme Königgrätzissä ja odotamme siellä sadantuhannen miehen kanssa vihollista. Siellä tulee pohjoinen Custozzamme olemaan.

Siellä piti myöskin Fredrikin ottaa osaa taisteluun. Hänen viimeinen kirjeensä, jonka sain samana päivänä kuin tuo taistelu oli, sisälsi tiedon:

»Marssimme Königgrätziin.»

Olen säilyttänyt muutamia niistä pienistä kirjelapuista, joita Fredrik kirjoitti minulle suurimmassa kiireessä, joskus levätessään teltissään, joskus hevosen selässä lyijykynällä. Useat sai hän heti lähetetyiksi, toiset jälleen tulivat käsiini vasta sotaretken loputtua. Kas, tässä muutamia niistä:

»Bivuakissa. Ilman telttiä. On lempeä, suloinen kesäyö ... taivas, tuo suuri, välinpitämätön taivas, on miljooneja tähtiä täynnä... Väsyneinä rasittavista marsseista makaavat sotamiehet siellä ja täällä kentällä. Ainoastaan päällyys-upseereille on pystytetty muutamia telttoja. Minun teltassani on kolme telttasänkyä. Molemmat toverini nukkuvat. Oman sänkyni päälle olen pannut pikku Puxlin ... voi kuinka väsynyt se koiraparka oli. Kadun, että otin hänet mukaani. Nyt hän nukkuu tyynesti ja hyvin ... luulen että hän uneksii ystävästään ja suojelijastaan, setä Rudolf Dotzkystä. Ja minä uneksin sinusta, Martha.

Meillä on ollut kauhean kuuma marssiessamme tänään. Aurinko poltti, aivan kuin olisi tahtonut saada aivomme kiehumaan ... ja kantaa sellaisessa kuumuudessa raskasta pääkoppaa ja raskasta kivääriä olalla! Kuitenkaan ei ole yksikään valittanut. Mutta pari kaatui matkalla, eivätkä nousseet enää... Muutamat saivat auringonpiston ja kuolivat heti. Heidän ruumiinsa pantiin kulkulasaretti-vaunuun.

Tähtienloistosta, kuunvalosta ja lempeistä tuulista huolimatta puuttuu kuitenkin tältä kesäkuun yöltä kaikki runollisuus. Ei mitään satakieliä, ei mitään siriseviä heinäsirkkkoja, ainoastaan levottomien hevosten kavioiden töminää ja hirnumista, keskustelevien sotilasten ääniä ja yövahtien astuntaa. Ruusujen ja jasinien tuoksun sijaan on täällä nahkan ja hihnojen haju. Mutta eihän tämäkään ole vielä mitään ruudin, veren ja mätänevien ruumisten hajua vastaan... Ihmeellistä, miten sokeita ihmiset ovat! Kun he lukevat tahi kuulevat puhuttavan niistä rovioista, joita ennen aikaan poltettiin »Jumalan kunniaksi», tuomitsevat he niin julmaa ja mieletöntä menettelyä, mutta meidän aikamme ruumiilla-täytettyjä taistelutantereita ihailevat he suuresti... Kynttilä on palanut loppuun ... minä paneudun hetkeksi levolle pienen Puxlin viereen.»

»Kylä on meidän ... ei, se on vihollisen ... ja jälleen meidän ... ja jälleen vihollisen ... mutta kylä se ei enää olekaan, on vaan kasa savuavia raunioita.

Asukkaat olivat jo joku aika ennemmin muuttaneet tiehensä. Se oli hyvä, sillä sota asutussa seudussa on jotain kauheata. Silloin lentävät kuulat sekä ystävien että vihollisten puolelta asutuihin tupiin ja tappavat vaimot ja lapset. Yksi perhe oli kuitenkin jäänyt jällelle tuohon kylään, jonka eilen voitimme ja jälleen menetimme, se oli vanha pariskunta ja heidän tyttärensä, jonka mies palveli meidän rykmentissämme. Kun lähestyimme kylää, sanoi hän minulle: »Tuolla punakattoisessa huoneessa asuu vaimoni ja hänen iäkkäät vanhempansa. He eivät ole voineet paeta, molemmat vanhukset ovat melkein rampoja, ja vaimoni ei tahtonut heitä jättää... Jumalan tähden, herra everstiluutnantti, komentakaa minut sinne!»... Mies parka! Hän joutui juuri parahiksi näkemään vaimonsa kuolevan. Pommi oli pudonnut hänen vierelleen. Miten vanhuksien oli käynyt, en tiedä. Luultavasti ovat he hautautuneet raunioihin: heidän huoneensa oli ensimmäisiä, joita sytytettiin. Taistelu aukealla tanterella on jo kylliksi hirvittävää, mutta taistelu ihmisasumusten keskellä on paljo hirmuisempaa. Kaatuvia hirsisiä ... leimuavia liekkiä ... tukehduttavaa savua ... tuskasta raivostuneita eläimiä ... jokainen muuri varustus, jokainen ikkuna ampuma-aukko... Olen nähnyt rintavarustuksen, joka oli tehty ruumiista ... tuota näköä en koskaan unhoita. Yksi tuon muurin »tiilikivistä» eli vielä ja liikutti käsivarsiansa...

Eli vielä ... se on tila, jota sodassa näkee tuhannessa eri muodossa ja joka sulkee itseensä hirmuisimmat kärsimykset. Jos olisi olemassa yksi laupeuden enkeli, joka liikkuisi taistelutantereitten yli, olisi hänellä kylliksi tehtävää antaessaan armonpistoja noille onnettomille olennoille ... ihmisille ja eläimille ... jotka »vielä elävät».

»Tänään on meillä ollut pieni ratsuväki-miekkailu. Yksi preussiläinen rakuunarykmentti tuli laukaten vastaamme. Me emme odottaneet hyökkäystä, vaan riensimme vihollista vastaan. Emme ampuneet laukaustakaan. Muutamien askelten päässä toisistaan kajahuttivat molemmat armeijat kaikuvan hurraahuudon ... sotahuuto voipi innostuttaa, sen tietävät intiaanit ja Zulu-kafferit vielä paremmin kuin me ... hyökkäsivät sitte toisiansa vastaan, hevonen hevosta ja polvi polvea vastaan. Sapelit välkkyivät ilmassa ja iskeytyivät vastustajain päihin. Pian olimme niin lähellä toisiamme, ettemme enää voineet käyttää aseitamme, vaan taistelimme rinta rinta vastaan. Säikähtyneet hevoset nousivat pystyyn ja peräytyivät nopeasti. Minä putosin kerran maahan ja näin raivokkaasti potkivia hevosen kavioita aivan lähellä päätäni.»

»Taaskin on päivä kulunut; olemme marssineet ja onpa meillä ollut pari otteluakin. Minua on kohdannut suuri suru, joka tuottaa minulle tuskaa, vaikka minun pitäisikin olla tottunut tämänkaltaisiin tapauksiin. Mutta minä en voi sille mitään, että onnettomuus on niin syvästi koskenut mieleeni, etten voi olla sitä ajattelematta... Puxl, meidän pieni iloinen Puxl ... voi, jos olisin antanut hänen jäädä pikku Rudolfin luo!... Puxl juoksi tapansa mukaan jälessämme. Äkkiä kuulen sen ulvahtavan tuskasta ... yksi kranaatin-siru oli läpäissyt siltä oikean jalan... Se ei voi juosta enää ... yksin ja hyljättyinä jää se jälkeen ja »elää vielä». Kaksikymmentäneljä, neljäkymmentäkahdeksan tuntia kuluu ja yhä vieläkin se elää. Se huutaa valittaen jälkeeni: »Oi, isäntäni, hyvä isäntäni, älä jätä pikku Puxl raukkaa jälkeesi!» Ja sen pieni sydän halkeaa surusta... Se ajatus katkeroitaa minua enimmin, että kuoleva, uskollinen olento tuomitsee minua väärin. Se näki minun katsovan jälkeeni, kuulevan valituksensa ja kuitenkin sydämettäni sen jättävän. Tuo pieni eläinraukka ei ymmärrä, että eteenpäin ryntäävä rykmentti, jonka rivistä taistelutoverit kaatuvat ja jäävät tielle, ei voi pysähtyä pienen haavoitetun koiran vuoksi. Sen korkeamman velvollisuuden täyttämistä, jota minä noudatin, ei sillä luonnollisesti ollut aavistustakaan, siksi syytti tuo rakas, uskollinen koiransydän nyt minua armottomuudesta...

Voida tuollaisten suurten tapausten keskellä surra pientä koiraa!... niin huudahtaisi moni, mutta et sinä, Martha. Tiedän, että sinunkin silmäsi samentaa kyynel ajattellessasi meidän rakkaan Puxlimme surullista kohtaloa.»

»Mitä tuolla tehdään? Ulosottokomppania asettuu puoliympyrään. Onko saatu kiinni joku vakooja?... Ei *yksi*, vaan *seitsemäntoista*... Tuolla ne tulevat, neljään riviin järjestettyinä ja päät alaspäin. Niiden jälestä tulee vaunu, jossa makaa ruumis, ja sen viereen sidottuna istuu kaksitoistavuotias poika, kuolleen poika...

En voi katsoa heidän kuolemaansa ja poistun sen vuoksi. Mutta laukaukset kuulen ... kahdeksantoista kappaletta... Muurin takaa kohoaa savupilvi ... kaikki ovat kuolleet ... poikakin...»

»Vihdoinkin mukava yöpaikka eräässä pienessä kaupungissa, hyvä yösija ja hyvä illallinen. Ja kuule vielä:

Olin juuri paneutumaisillani sänkyyn, kun käskyläiseni ilmoitti, että yksi mies meidän rykmentistämme pyysi hartaasti päästä puheilleni, koska hänellä oli jotain mukanansa, jonka hän välttämättömästi itse tahtoi minulle jättää. Annoin hänen tulla sisään.

Ja kun hän jälleen meni takaisin olin hänet runsaasti palkinnut, luvannut pitää huolta hänen vaimostaan ja lapsistansa, jos hänelle jotain tapahtuisi.

Sillä se, mitä tuo kunnan mies minulle antoi, päästi minut suuresta tuskasta, joka oli vaivannut minua kolmekymmentäkuusi tuntia. Se oli minun Puxlini. Tosin haavoitettuna ... kunniakkaasti haavoitettuna, niinkuin sanotaan ... mutta vielä hengissä ja rajattoman iloisena siitä, että jälleen oli isäntänsä luona. Hän huomasi varmaankin nyt, että hän oli väärin tuominut minua kovuudesta... Niin, kohdatessamme toisemme valtasi meidät molemmat suuri riemu. Annoin hänelle heti kulauksen vettä ... oi, kuinka se mahtoi maistaa, sillä varmaankin kymmenen kertaa keskeytti hän ahnaan latkimisensa ilmoittaakseen iloisella haukunnalla tyytyväisyytensä. Sitte sidoin hänen jalantynkänsä, annoin hänelle hyvän illallisen ja panin hänet maata sänkyyni. Nukuimme molemmat hyvin. Kun aamusilla heräsin, nuolasi hän vielä kerran kiitollisena kättäni, ojensi jalkansa, hengitti syvään ja — oli mennyt suloihin rauhanmajoihin. Pikku Puxl, se oli onnellisinta sinulle!»

»Mitä kaikkea olenkaan tänään nähnyt! Kun suljen silmäni, astuvat näkemäni tapaukset kauhean selvinä sisällisten silmiäni eteen. Kuinka on mahdollista, että muut saavat niin »raikkaita, iloisia muistoja» sodasta? Niin, he eivät puhu mitään niistä hirmutapauksista ja siitä kurjuudesta, jota ovat nähneet, he pitävät kaiken sellaisen omana salaisuutenaan.

Kerron sinulle nyt kaksi tapausta, jotka ovat syvästi painuneet muistooni.

Jyrkkiä, kallioisia vuoria ja sotamiehiä, jotka notkeina kuin kissat kiipeävät niitä ylös. Kallioiden huipuilta ampuu vihollinen hyökkääjiä. Näen, miten kuulat niihin sattuvat, miten he äkkiä ojentavat molemmat kätensä, pudottavat kiväärin ja putoavat korkeudesta alas — porras portaalta, kunnes aivan musertuvat.

Vähän matkan päässä luotani näen yhden ratsastajan, jonka vierellä yksi kranaati lentää pirstoiksi. Hänen hevosensa hyppää sivulle ja hyökkää ohitseni. Mies istuu vielä satulassa, mutta kranaatin-siru on repäissyt auki hänen vatsansa ja sisälmykset ovat kiskoutuneet pois. Hänen ruumiinsa yläosaa pitelee kiinni alaosassa ainoastaan selkäranka, koko etupuoli on suuri, verinen aukko. Vielä muutamia hetkiä ja hän putoaa satulasta, mutta jääpi riippumaan jalustimeen ja peljästyntä hevonen vetää häntä pitkin kivistä maata.»

»Jyrkkää ja sateen-liuottamaa tietä pitkin tulee tykistöväestön osasto. Kanuunavaunut ovat uponneet syvään liejuiseen maahan, ja märät hevois-raukat saadaan vaan pieksämisen ja lyönnin kautta eteenpäin kulkemaan. Yksi, joka on jo kuolemaisillaan väsymyksestä, ei voi enää kulkea eteenpäin; ei auta, jos häntä lyödään, hän tahtois mennä eteenpäin niin mielellään, mutta hän ei jaksaa. Eikö tuo mies, joka lakkaamatta lyöpi eläinraukkaa päähän, sitä huomaa? Jos tuo raaka heittiö olisi ollut tavallinen ajuri, joka noin olisi räähännyt hevostansa, olisi poliisi hänet heti ottanut kiinni. Mutta tuo kanuunankuljettaja, joka on saanut käskyn kuljettaa tuota murhaavaa kapinetta eteenpäin, täyttäähän hän vaan velvollisuutensa. Sitä ei räähännyt hevostansa voinut tietää, hänen täytyi ihmetellä tuollaista kovuutta ja armottomuutta. Ihmetellä! — Niin, sillätavoin kuin eläimet ihmettelevät, ei sanoilla ja käsitteillä, vaan tunteilla, jotka ovat sitä syvemmät, koska ei niitä voida ilmaista. Ainoastaan yksi ilmaisukeino on heillä tuollaista kärsiessä, tuskan huuto. Ja hevostaukka huusi myöskin kaatuessaan vihdoon, huusi niin sydäntävihlovasti ja valittavasti, että se vielä nytkin kaikuu korvissani, ja koko

seuraavan yön vaivasi minua unissani. Kauhea uni sitäpaitsi! Mielestäni olin, en yhden, vaan satojen tuhansien sellaiden tykistö-hevosten surutunto, — sillä uneksiessani olin nopeasti laskenut niiden hevosten luvun, jotka sodassa nääntyvät... Ihmiset *tietävät* ainakin, miksi heidän henkensä pannaan vaaralle alttiiksi, he ymmärtävät ainakin syyn ja tarkoituksen. Mutta me, hevois-raukat, emme tiedä mitään, kaikki ympärillämme on vaan pimeyttä ja kauhua. Ihmiset menevät ilolla vihollista vastaan, mutta meidän ympärillämme on joka puolella vihollisia — omat isäntämme, joita niin uskollisesti rakastamme, ja joiden palveluksessa ponnistamme viimeisetkin voimamme, ne lyövät ja räökkäävät meitä ... ja jättävät meidät auttamattomina makaamaan sinne, jonne kaadumme. Ja kuinka paljon saammekaan kärsiä: pelkoa, niin että tuskan hiki vuotaa virtana koko ruumiistamme ... janoa, sillä meillä on alituinen kuume!... Oi, kuinka tuo jano kiduttaa meitä, vertavuotavia, kurjia hevosia, meitä sataatuhatta!... Tässä heräsin ja tartuin kiihkeästi vesipulloon — minulla itselläni oli polttava kuume.»

»Eräältä korkealta kukkulalta voivat upseerit nähdä vaihtelevia tapauksia. Niinpä näki sieltä, miten eräs silta rysähti rikki juuri kuin pitkä rivi vaunuja ajoi sen ylitse. Oliko noissa vaunuissa haavoitettuja? En tiedä, näin vaan, miten kaikki, vaunut, hevoset, ihmiset syöksyivät syvään, valtavaan koskeen ja katosivat sinne. Onhan tuo onnellinen tapaus, koska vaunut olivat »mustien» omat. Minä kuvittelen nimittäin mielessäni, että taistelu tapahtuu sakkilaudalla, jossa me olemme valkoiset nopat ja viholliset mustat. Silta ei sortunut sattumuksesta; valkoiset olivat sahanneet sillan nojapuut poikki, koska he tiesivät, että mustien piti kulkea siitä ylitse; — kaunis ajatus siis!

Toinen tapaus, jonka myös voi nähdä kukkulalta oli eräs, jossa valkoiset olivat suuresti erehtyneet pelissä. Yksi meidän rykmenteistämme komennetaan erehdyksessä suoraan yhteen lammikkoon, josta se ei voi enää palata, vaan tulee melkein miespuuttoon ammutuksi. Ne, joita vihollisen luoti kohtaa, kaatuvat liejuun ... vaipuvat syvempään ja syvempään ... tukehtuvat likaan, joka tunkeutuu nenään ja suuhun, eivätkä voi edes huutaakaan. No niin, se oli sen erehdys, joka komensi ne sinne, mutta vahinkohan ei ole niin suuri, vastaa suunnilleen kaatunutta talonpoikaa. Seuraava taidokas peli tornilla tahi ruhtinattarella, ja kaikki on jälleen palkittu. Lieju on tosin vielä jäljellä kaatuneiden silmissä ja suissa, mutta sehän on sivuseikka. Päävirhe on — tehty asetelmallinen erehdys.

Joku aika sitte tapahtui jotain samankaltaista. Meidän jääkäripataljoonamme ampui yön pimeydessä useita tunteja lakkaamatta yhtä meidän omaa rykmenttiämme kohti, kunnes päivän vaietessa huomasivat erehdyksen; ja erään toisen kerran jälleen komennettiin toinen joukko-osasto yhteen lammikkoon, jonne moni hukkuu. Mutta sellaisia vähäisiä erehdyksiä voipi tapahtua parhaimmallekin pelaajalle.»

»Horjumaton päätökseni on, että jos palajan tältä sotaretkeltä, otan eroni sotilasammattista. Kun kerran on saanut sellaisen inhon sotaa kohtaan, kuin minä, niin olisi tuon asian palveleminen loppumaton valhe. Kuten tiedät, on minulla aina ollut vastenmielisyyttä sotaan menoa vastaan, mutta nyt on se niin suurentunut, että kaikki ne syyt, jotka ennen saattoivat minut jäämään virkaani, nyt eivät enää minua sinne sido.»

Königgrätzin taistelu oli ollut. Taaskin tappio, ja tällä kertaa ratkaiseva, siltä ainakin näytti. Isäni ilmoitti meille tämän tiedon sellaisella tavalla, kuin olisi ilmoittanut meille maailman lopusta.

Eikä mitään kirjettä eikä mitään sähkösanomaa Fredrikiltä! Konrad ilmoitti morsiamelleen olevansa vahingoittumatta, — mutta Fredrik, oliko hän haavoitettu tahi kuollut? Tappioluettelot eivät olleet vielä saapuneet, mutta kerrottiin, että mieshukka oli Königgrätzissä ollut tavattoman iso: neljäkymmentätuhatta kuollutta ja haavoitettua.

Kolmantena päivänäkään ei vielä mitään tietoa. Minä itken ja itken koko päivän. Juuri siksi, etten ole vielä kadottanut *kaikkeaa* toivoa, voin vielä itkeä. Isänikin on hyvin alkuloinen, mutta Otto on kiihkoissaan kostonhimosta. Kerrotaan, että Wienissä pannaan toimeen vapaaehtoinen joukko, ja siihen aikoo hänkin yhtyä.

Muutamien päivien perästä tuli kirje tohtori Bresseriltä, joka oli taistelutantereen läheisyydessä. Hätä oli ääretön ja aivan mahdoton kertoa. Hän oli liittynyt erääseen tohtori Braueriin, joka oli lähetetty ottamaan oloista selkoa ja lähettämään tietoja. Myöskin odotettiin sinne erästä saksilaista naista — rouva Simonia, uutta Nightingalea, joka oli sodan alusta asti toiminut Dresdenin hospitalissa ja nyt tarjoutunut matkustamaan böhmiläisille taistelutantereille auttaakseen haavoitettuja ympärillä olevissa sairaaloissa. Tohtorit Bruauer ja Bresser aikoivat mennä tuota uljasta naista vastaan Königinhofiin, viimeiselle asemalle, joka vielä oli rautatie-yhteydessä Wienin kanssa. Bresser pyysi meitä, jos mahdollista lähettämään sidetavaroita ynnä muuta sellaista mainitulle asemalle, jossa hän itse olisi

niitä vastassa.

Tuskin olin lukenut tämän kirjeen, ennenkuin päätökseni oli tehty. Minä veisin itse sidetavara-kirstun Königgrätziin. Voisihan olla mahdollista, että Fredrik makaisi juuri jossain niistä sairashuoneista, joissa rouva Simon aikoi käydä... Minä yhtyisin häneen, ja löytäisin ja pelastaisin Fredrikin, maksoi mitä maksoi.

Ilmoittamatta aikomustani kellenkään omistani, joilla olisi ollut tuhatkin muistutusta sitä vastaan, lähdin matkalle pari tuntia tohtori Bresserin kirjeen tulon jälkeen. Päästäkseni helposti Grumitzista sanoin, että tahdoin itse Wienissä hankkia ja lähettää ne tavarat, joita tohtori toivoi. Wienistä aijoin vasta ilmoittaa isälleni, että olin matkustanut sotatanterelle. Tosin tuli mieleeni epäilyksiä siitä sopisinko tuollaiseen toimeen: taitamattomuuteni ja kokemattomuuteni, inhoni haavoja, verta ja kuolemaa kohtaan — mutta minä karkoitin nuo epäilykset, minunhan täytyi tehdä mitä tein. Olin näkevinäni mieheni rukoilevan ja kehoittavan katseen; hän ojensi käsivartensa minua kohti sairastuoteeltaan, ja ainoa mitä voin ajatella oli: minä tulen, minä tulen!

Wienissä vallitsi ääretön hämmästyks ja suru. Vaununi ohitse ajoi useita vaunuja, jotka olivat haavoitettuja täynnä — koetin katsoa noihin vaunuihin, olisiko Fredrik haavoitettujen joukossa, mutta en voinut. Jos hän sitäpaitsi olisi tuotu Wieniin, olisimme kyllä saaneet siitä tiedon.

Menin erääseen hotelliin, järjestin ja panin kokoon ostamani tavarat, kirjoitin kirjeen isälleni, puin itseni yksinkertaiseen ja käytännölliseen matkapukuun ja läksin pohjoiselle asemalle. Aivan kuin jostain päähän pistosta toimitin kaikki tehtäväni.

Asemalla oli suuri liike. Kaikki odotussalit, porraskäytävät, asemasillat olivat haavoitettuja täynnä. Muutamat niistä olivat juuri kuolemaisillaan. Kaikkialla vilisi ihmisiä, sairaanhoitajia, terveys-sotamiehiä, laupeudensisaria ja lääkäreitä. Miehiä ja naisia virtaili salin läpi, etsien haavoitettujen seasta sukulaisiaan, tahi jakaen viiniä, sikaareja ynnä muuta haavoitetuille. Rautatien-henkilökunta koetti estää liiallista tungosta; minuakaan ei tahdottu päästää eteenpäin.

— Mitä te tahdotte? On kielletty antamasta sairaille ruoka- ja juomatavaroita. Kääntykää komitean puoleen, siellä otetaan kaikki lahjat vastaan.

— Ei, ei, — sanoin minä, — minä matkustan täältä. Milloin menee seuraava juna?

Pitkän odotuksen perästä sain tietää, että useimpain junien kulku oli lakkautettu, koska rata piti pitää vapaana haavoitettujen kuljettamista varten. Tänään ei mennyt mitään matkustajajunaa. Ainoastaan kaksi junaa menisi Königgrätzin läheistöön, yksi reserviväen kanssa ja toinen vieden lääkäreitä, sairaanhoitajia ja sidetavaroita.

— Enkö minä saisi seurata jotakuta niistä?

— Se on mahdotonta! — Olin epätoivossa. Silloin näin äkkiä parooni S:n, isänmaallisen hyväntekeväisyysyhdistyksen puheenjohtajan, saman, jonka tunsin jo vuoden 1859 sodan ajoilta. Riensin hänen luoksensa.

— Parooni S., auttakaa minua Jumalan tähden! Te tunnette varmaankin minut?

— Minulla on kunnia. Paroonitar Tilling ... kuinka voin teitä palvella?

— Te lähetätte yhden junan Böhmiin — sallikaa minun seurata mukana. Kuoleva puolisoni kaipaa minua. — Jos teillä on sydäntä, niin älkää hyljätkö rukoustani!

Monien epäilysten jälkeen myöntyi hän lopullisesti pyyntööni. Hän kutsui yhden niistä lääkäreistä, joiden piti seurata junaa, ja jätti minut hänen suojeluksensa alaiseksi.

Oli vielä kokonainen tunti ennenkuin junan piti lähteä, ja minä hain paikkaa istuakseni. Jok'ainoa nurkka oli täynnä haavoitettuja, ja minä pelkäsin, että niiden näkeminen vaikuttaisi pahoin hermoihini ja riistäisi minulta osan sitä voimaa, jota niin hyvin matkaani varten tarvitsin. Mutta ei löytynyt yhtään ainoata nurkkaa, jossa ei olisi ollut surkeutta nähtävänä! Menin junasillalle, mutta siellä sain nähdä vielä pahempaa. Yksi juna oli juuri saapunut haavoitettuja täynnä. Vähemmin haavoittuneet kömpivät itse eteenpäin, mutta useimpia piti auttaa ja kantaa. Kaikki parit olivat täynnä, ja kurjimmat niistä haavoitetuista, joita ei heti voitu pois kuljettaa, täytyi panna junasillalle odottamaan, kunnes ne voitiin kantaa pois. Olin juuri istunut yhdelle kirstulle, kun jalkojeni juureen laskettiin eräs haavoitettu raukka, jonka kurkussa alituisesti kurisi ja korisi. Kumarruin alas lausuakseni jonkun osaa ottavan sanan hänelle, mutta peräysin säikähtyneenä takaisin ja kätkin kasvoni käsiini; — näkö, jonka olin nähnyt, oli kovin kauhistava. Ne eivät olleet enää mitkään inhimilliset kasvot — alaleuka oli pois ammuttu ja toinen silmä pois revitty; — sitä paitsi kohtasi veren ja lian tukehduuttava haju. Olin

tahtonut nousta heti ylös ja paeta tästä kauheasta paikasta, mutta tunsin itseni kuolemansairaaksi, ja pääni retkahti taaksepäin seinää vastaan. — Voi minua arkaa, heikkoa olentoa! — sanoin itsekseen — mitä mitä teen tässä kurjuudessa, kun en voi kuitenkaan mitenkään auttaa — ja koska jo tunnen sellaista inhoa kaikkea tätä nähdessäni? — Ainoastaan Fredrikiä ajatellessani sain vähä rohkeutta. Hänen tähtensä voisin kestää kaikki, vaikka olisikin hän sellaisessa tilassa kuin tuo onneton jalkojeni juurella.

Kauhistuttava ajatus välähti aivoihini: mitä jos tuo olisi Fredrik? Kokosin kaiken rohkeuteni ja tarkastin vielä kerran tuota hirveästi haavoitettua: Ei, se ei ollut hän.

* * * * *

Pitkä tunti loppui vihdoinkin. Haavoitettu raukka oli viety pois: »Pankaa hänet tuonne etäämmä penkille», kuulin lääkärin sanovan, »häntä ei tarvitse viedä sairaalaan, hän on jo melkein kuollut». Sotamiesparka kuuli varmaankin nuo sanat, sillä epätoivoisesti ojensi hän molemmat kätensä taivasta kohti.

Nyt istuin junassa kahden lääkärin ja neljän laupeuden-sisaren kanssa. Siellä oli tukehduttavan kuuma, ja ilma karboolilla ja savustuksilla täytetty. Tunsin itseni hyvin pahoinvoivaksi, nojausin nurkkaani ja suljin silmäni.

Junä läksi liikkeelle. Yksi lääkäreistä kääntyi ystävällisesti puoleeni: — Luulen, että olette itse sairas, tähän näytätte niin kalpealta ja voimattomalta.

Katsoin ylös. Puhuja oli viehättävä-kasvuinen nuori mies.

— Ei, — vastasin minä, — en minä ole kipeä, ainoastaan hiukan väsynyt.

— Parooni S. sanoi minulle, että matkustatte miehenne luo, joka on tullut haavoitetuksi Königgrätzissä. Tiedättekö, missä ympärillä olevista kylistä häntä hoidetaan?

— Ei, sitä en tiedä. Mutta Königgrätzissä odottaa minua ystäväni ja kotilääkäri, tohtori Bresser.

— Vai niin, hänet kyllä tunnen. Hän oli niinkuin minäkin kolme päivää sitte apulaisena taistelutantereelta etsittäessä.

— Taistelutantereelta etsittäessä, — kerroin minä säikähtyen, — kertokaa...

— Niin, herra tohtori, kertokaa, — pyysi yksi laupeudensisarista. — Mehän voimme toimeksamme tulla tilaisuuteen saada auttaa sellaisessa etsimisessä.

Ja nuori lääkäri kertoi. Minä kirjoitin sitte hänen sanansa, jotka painuivat syvälle mieleeni, punaisiin vihkoihini.

— — — — —

— Kulkulasaretti on asetettu suojelevien mäkien taakse. Toisella puolen raivoaa sota. Maa vapisee ja hehkuva ilma vapisee — suuria savupilviä kohoaa, laukaukset paukkuvat. — Nyt täytyy lähettää kulkuvahtia etsimään haavoitettuja ja viemään niitä suojapaikkaan. Löytyykö mitään vaikeampaa tehtävää kuin murhaavan luotisateen keskellä, alttiina sodan kaikille vaaroille, kerätä haavoitettuja ja viedä ne turvaan? Ja kumminkin luetaan tämä toimi sota-aikana vähäpätöisimpien joukkoon.

Terveyskorpraali komentaa pienen laumansa vesiperäiselle maalle, jonne päin vihollinen juuri ampuu luotejansa. Siellä löytävät he heti muutamia helpommin haavoitettuja, jotka omin voiminsa voivat kömpiä kulkulasarettiin, ja jatkavat siis matkaansa eteenpäin.

Erään mäen rinteellä on verinen läjä. Siinä on tusina sotamiehiä. Terveysupseeri pysähtyy ja sitoo muutamia.

Mutta eteenpäin menee kulkuvahti, yhä lähemmä taistelupaikkaa. Yhä suurempia joukkoja haavoitettuja kohdataan; ne koettavat pyrkiä itse eteenpäin tahi auttaa toisia. Ne ovat sellaisia, jotka vielä voivat käydä. Jaetaan heille vähä raitista vettä, vähä siteitä, ja mennään eteenpäin, ruumiskasojen ohitse, joissa monen kasvojen ilme osoittaa kauheinta kuoleman tuskaa.

Tulemme sotatielle. Täällä lepää rivittäin kuolleita ja haavoitettuja. Viimemainitut tervehtivät pelastavaa kulkuvahtia ilonhuudoilla ja kerjäävät apua. Edes pisara vettä! Oi, mikä työ harvalukuiselle terveysjoukko! Jokaisella pitäisi olla sata kättä voidaksensa auttaa kaikkia niitä, jotka epätoivoina odottavat vuoroansa. Silloin kaikuu terveyshoitokunnan pitkä merkkisoitto, ja miehet keskeyttävät työnsä.

— Älkää jättäkö meitä! Älkää jättäkö meitä! — huutavat onnettomat, mutta merkkisoitto kajahtaa uudelleen. Eräs ajutantti tulee kiitäen: — Nopeasti, seuratkaa minua!

Luultavasti joku haavoitettu kenraali. Silloin täytyy totella ja jättää kaikki muut. — Rohkeutta, toverit, me tulemme jälleen! — Ne, jotka sanovat tämän, ja ne, jotka sen kuulevat, tietävät, ettei se ole totta.

Ja jälleen riennetään eteenpäin nopeassa marssissa ajutantin jäljestä, joka ratsastaa edellä osoittaen tietä. Valituksia ja avunhuutoja kaikuu oikealla ja vasemmalla, mutta joukko ei saa seisahtua, ei edes silloinkaan, jos joku terveyshoitokunnan miehistöstä tulee ammutuksi ja kaatuu maahan; yhä vaan eteenpäin. Kauheimmassa tuskissa vääntelevien ohitse, ohi sellaisten onnettomien, jotka jäävät eteenpäin rientävien hevosten kavioiden runneltaviksi tahi musertuvat kanuunavaunujen pyörien alle, ja jotka, nähdessään pelastuskunnan, koettavat vielä kerran nousta ylös, vaikkakin ovat rikkirunneltuja, mutta ohitse, ohitse!

— Te voitte pahoin, rouvaseni, — keskeytti kertoja puhettaan. — Panen kenties hermonne liian kovaan koetukseen.

Mutta minä vakuutin, että tilapäinen heikkouteni oli ainoastaan seuraus kuumuudesta ja onnettomasta yöstä ja pyysin tohtorin jatkamaan kertomustansa. Kun jano hirmuisuuksien kuulemiseen kerran on herännyt, ei voi saada mitään rauhaa, ennenkuin se on tullut sammutetuksi kauheimmalla mitä kuulla voi. Ja todellakin on olemassa jotain vielä hirmuisempaa kuin taistelutantere sodan aikana, ja se on taistelutanner sodan *jälkeen*.

Ei mitään kanuunan jyrinää, ei mitään räikyviä toivotuksia, ei mitään rummunpärinää enää, — ainoa mitä voi kuulla, on haavoitettujen voihkamista ja kuolinkorahduksia. Siellä ja täällä maassa näkyy punertavia lätäköitä, verilätäköitä. Kaikki viljat ovat tallatut ja hävitetyt, ainoastaan siellä ja täällä näkyy vähäinen turmeltumaton maapalukka. Varakkaat kylät ovat muuttuneet raunioiksi, metsän puut poltetut ja taitellut, kaikkialla vallitsee sekasorto ja hävitys.

— Ja tanterella lepää tuhansittain kuolleita ja haavoitettuja — ja — kuolevia, miekkojen, pääkoppien, painettien, kaatuneiden vaunujen, ruutikärkyjen, kanuunien ja taittuneitten kanuunatelojen keskellä.

— Kanuunain lähinen maa on veren vallassa. Siellä lepäävät useimmat ja kauheimmalla tavalla silvotut kuolleet ja puolikuolleet, sanalla sanoen aivan palasiksi revittyinä. — Täällä on myöskin kuolleita tahi puolikuolleita hevosia, sellaisia, jotka vielä koettavat nousta niille jaloille, jotka heillä on jäljellä, kaatuakseen taas uudelleen maahan sydäntä särkevästi valittaen. — Yksi tie on aivan täynnä likaan tallattuja ruumiita. — Nuo raukat olivat varmaankin paenneet tänne ollaksensa paremmassa turvassa, mutta yksi kanuunavaunu on ajanut heidän ylitsensä, hevosenkaviot ja kärryn pyörät ovat heidät rusement. Moni heistä elää vielä — inhoittava, verinen läjä, — mutta »elää vielä».

— Ja kuitenkin on olemassa jotain vielä kauheampaa kuin tämä kaikki: ne ovat taistelutanteren hyenat, nuo ihmiskunnan hylkiöt: ruumiinrosvot. Ne hiipivät ympäri siellä missä luulevat ruumiita löytyvän, kumartuvat kuolleiden ja vielä elävien ylitse ja ryöstävät heiltä säälimättä vaatteet. Saappaat kiskaistaan vertavuotavista jaloista, sormukset haavoitetusta kädestä — ja, missä ei tämä voi kyllin nopeasti tapahtua, leikkaa ilkiö ilman muita mutkia koko sormen poikki. Ja jos uhri tahtoo puolustaa itseänsä, ottaa hyena siltä hengen tahi pistää hirviö, — estääkseen uhria häntä tuntemasta, — silmät puhki haavoitetulta.

Minä huudahdin kauhistuksesta. Kertomusta kuullessani näin nuo kauheat kuvat elävinä edessäni, ja silmät, nuo puhkaistut silmät oli Fredrikini siniset, lempeät, rakastetut silmät...

— Suokaa anteeksi, rouvaseni, mutta tehän itse tahdoitte, että jatkaisin kertomustani.

— Niin, niin — tahdon kuulla kaikki. Nyt te olette kertonut yön ajan, mutta miltä näyttää taistelutanner seuraavana aamuna?

— Vieläkin kauheammalta. Lempeän päivänvalon ja kauhean ihmistyön välillä oleva vastakohta vaikuttaa valoisena aikana kaksinkerroin tuskastuttavasti. Yön aikana näytti kaikki tulisoihtujen valossa aavemaiselta, haaveelliselta, — päivällä näyttää kaikki aivan lohduttomalta, auttamattomalta. Vasta nyt voipi saada oikean käsityksen kuolleiden mahdottomasta paljoudesta. Teillä, ojissa, kentillä, kaatuneiden muurien takana — kaikkialla, kaikkialla kuolleita. Ryöstettyjä, usein aivan alastomia. Samoin haavoitetutkin. Nämä, jotka terveyshoitokunnan väsymättömästä työstä huolimatta lepäävät suurissa joukoissa ympäri kenttää, näyttävät väsyneiltä ja kurjilta ja katselevat ympärilleen veltoilla, kelmeästi kiiluvilla silmillään. Tahi vääntelevät he äärettömissä tuskissa ja rukoilevat jokaista, joka tulee heidän läheisyyteensä, antamaan heille kuoliniskun. Joukko raatolintuja oleksii ympärillä kasvavissa puissa ilmoittaen kovalla kirkumisella iloansa tulevaisen juhla-aterian suhteen. Nälkäisiä koiria tulee autioista kylistä nuolemaan verisiä haavoja. Vieläkin on liikkeellä muutama hyena, joka hätiköiden jatkaa hävytöntä työtänsä. Ja nyt tulee suuret hautajaiset — —

— Kuka ne panee toimeen? Terveyshoitokuntako?

— Oi ei, se ei ehtisi sellaista jättiläistyötä toimittaa. Sillä on kylliksi tehtävää haavoitetuissa. Ei, joukko joutilaita, joita on erityisesti sitä varten hankittu tahi jotka vapaaehtoisesti ovat tulleet auttamaan: maankulkijoita ja muuta irtonaista väkeä, joka tavallisesti oleksii sotaravintolan ja tavaravaunujen luona. Nämä saavat nyt kaivaa haudat, hyvin suuret haudat, — s. t. s. leveät, sillä syviksi niitä ei kaiveta. Siihen ei ole aikaa. Ja noihin hautoihin heitetään sitte kuolleet ruumiit sokin sokin, aivan niinkuin sattuu. Tehdäänpä niinkin, että ruumisläjän päälle heitetään multaa noin kahden jalan paksuudelta. Parin päivän kuluttua tulee sade, joka juoksettaa mullan pois mädänneiden ruumiiden päältä — mutta mitä se tekee? Reippaat ja iloiset haudankaivajat eivät sitä ajattele. He tekevät työnsä nopeasti ja laulavat työtä tehdessään kaikenlaisia iloisia ja epäiltäviä lauluja, ja joskus tanssivat he piirissä haudan ympäri. Jos jossakin noista monista ruumiista sattuisi vielä olemaan elonkipinä jälellä, siitä he eivät välitä. Ja sellainen on mahdollista, sillä haavoitetut saavat useinkin jäykistyttävän suonenvedon ja näyttävät silloin kuolleilta. Monet, jotka jonkin sattumuksen avulla ovat pelastuneet, kertovat tuosta vaarasta, miten ihminen voi helposti tulla elävältä haudatuksi. Mutta ne, joiden päälle jo pari jalkaa multaa on heitetty, — ne saavat kyllä luvan vajeta.

Sellaiselta näyttää siis taistelutanner seuraavana aamuna, — lopetti tohtori kertomuksensa. — Kerronko vielä mitä seuraavana iltana tapahtuu?

— Sen sanon minä teille, — keskeytin häntä. — Voittajien pääkaupunkiin saapuu sähkösanoma kunniakkaasta voitosta. Edellä puolen päivän lauletaan Tedeumia kaikissa kirkoissa, kenties juuri samalla hetkellä kun haudankaivajat taistelutantereella tanssivat haudan ympärillä; ja iltasilla asettaa jonkun elävänä haudatun äiti tahi vaimo palavan kynttilän ikkunaan, sillä kaupunki on kokonaan valaistu.

— Niin, rouvaseni, sellainen ilveily tapahtuu tavallisesti kotona. Mutta taistelutantereella ei murhenäytelmä ole vielä loppunut. Paitsi niitä, jotka ovat viedyt sairaaloihin ja heitettyt hautoihin, on vielä *sellaisiakin, joita ei vielä ole löydetty*. Pensaiden taakse, korkeisiin ruispeltoihin tahi kaatuneiden puiden alle piiloutuneet, joita eivät terveyshoitokuntalaiset eivätkä haudankaivajat ole löytäneet, niille alkaa nyt kauhein kuolintaistelu, mikä useinkin kestää monia vuorokausia. Siellä saavat he levätä polttavan kuumassa puolipäivän paisteessa ja jääkylmässä yö-ilmassa ohdakkeisella ja kivisellä vuoteella, saavat hengittää ympärillään mätänevien ruumiiden ja omien haavojensa ilettävää hajua ja saavat nähdä, miten ahnaat korvit sammuttavat nälkäänsä raatelemalla vielä väriseviä ihmisruumiin-osia...

Tohtori oli lopettanut kamalan kertomuksensa, mutta sisällisten silmiäni edessä näin vielä kauan hänen kertomuksensa tuottamat kuvat. Se oli kauheaa matkaa! Saadakseni vähän lohdutusta katsoin vaunun ikkunasta maisemaa, jonka läpi kiidimme. Mutta sielläkin näin kuvia sodan surkeudesta. Tosin ei täällä näkyneet vielä vihollisen hävityksen jälkiä, mutta tiet olivat täynnä pakenevia, jotka kaikkine omaisuuksineen jättivät kotinsa vihollista peljäten. Talouskaluilla, sänkyvaatteilla ja ruokavaroilla täytettyjä vaunuja, joihin tavarat oli nähtävästi suurella kiireellä koottu, ajoi sisämaahan päin. Kokonaiset perheet pienine lapsineen riensivät eteenpäin kauhu kasvoillansa. Minne nuo ihmisraukat joutuisivat? Sitä he tuskin itsekään tiesivät, ainoastaan pois, pois, »preussiläisiä» pakoon.

Tällä tavoin paetaan raivoavaa tulta tahi paisuvaa jokea.

Usein kiiti juna ohitsemme — haavoitettuja, vaan haavoitettuja. Tuhkanharmaita kasvoja, sidotuita päitä ja käsivarsia. Pysäkeillä oli hyvä tilaisuus nähdä kaikkea tuota kurjuutta monissa eri muodoissa. Asemasillat olivat täynnä maassa makaavia tahi kokoonkyyristyneitä olentoja. Ne olivat haavoitettuja sotilaita, jotka odottivat tullaksensa viedyksi sairashuoneeseen. Tällä tavoin saavat he maata useita tunteja, ja kuka tietää, kuinka monta kertaa heitä on jo kuljeteltu. Tunsin syvää sääliä noita ihmisraukkoja kohtaan! Olisin tahtonut laskeutua polvilleni jok'ainoan viereen ja kuiskata heille lohdutuksen sanoja. Mutta tohtori ei sallinut minun sitä tehdä. Niin pian kuin saavuimme asemalle, saattoi hän minut asemapäällikön virkahuoneeseen sekä toi minulle viiniä ja muita virvoituksia. — — —

Myöhään illalla saavuin Königinhofiin; matkatoverini olivat lähteneet junasta jo edellisellä asemalla. Olin yksin pelkoineni, epätoivoineni. Mihin joutuisinkaan, jos tohtori Bresser ei olisi voinut saapua? — Juna pysähtyi. Vavisten nousin jaloilleni vaunussa ja otin alas tavarani. Minulla oli vaan mukanani matkalaukkuni ja vähäinen säiliö, jossa minulla oli muutamia sadan-guldenin seteliä.

Vaikka olikin myöhäinen, vallitsi täällä sama sekasorto kuin muillakin asemilla, ja yhä vaan sama

nähtävä: haavoitettuja, haavoitettuja. Ei, ei aivan sama näky: Königinhof oli aivan *täynnä* noita onnettomia. Koko läheisyydessä ei ollut yhtään ainoata sopivaa huonetta ja senvuoksi oli haavoitettuja tuotu suurissa joukoin asemalle, jossa ne, huonosti sidottuina, makasivat hajallaan kaikkialla, maassa ja kivien päällä.

Oli pimeä ja kauhea yö. Paikkaa valaisivat vaan muutamat lyhdyt, joita oli siellä ja täällä pylväiden päässä. Väsyneenä ja levon tarpeessa vaivuin alas penkille ja laskin tavarani eteeni lattialle. Yritykseni näytti minusta nyt yhä hullummalta. Kukaties oli Fredrik nyt kotimatalla, tahi oli hän kuollut. Toinen ääni rupesi nyt yhä voimakkaammin kuulumaan: äidinrakkauden. Miksi olin jättänyt pienen poikani? Kuinka hän mahtoikaan itkeä kuullessaan, että olin matkustanut, ja miten vaikea hänen olikaan nukkua ilman äitinsä hyvänyönsuudelmaa. — Minne joutuisinkaan täällä, jollei tohtori Bresser tulisi — ja toivoni hänen tulonsa suhteen oli nyt supistunut hyvin vähiin. Onneksi oli minulla rahalaukkuni: *seteleillä* pääsee kyllä eteenpäin maailmassa. Tunnustelin sitä paikkaa, jossa laukun piti riippua — suuri Jumala, hihna oli katkaistu, laukku poissa — kadotettu! Mikä onnettomuus? Ja kumminkaan en kovin tämän tähden huolehtinut. Mitä merkitsikään rahojen kadottaminen tällaisina henkilöiden kadottamisen aikana.

Tarkastin kaikkia ohi kulkevia. Tohtori Bresseriä ei näkynyt. Mitä pitäisi minun tehdä? Kenen puoleen pitäisi minun kääntyä? Kysyin eräältä ohikulkevalta:

— Missä saan tavata asemapäällikköä?

— Tuolla hän seisoo.

Ajoin juuri mennä häntä puhuttelemaan, kun eräs herra riensi hänen luoksensa. Tuo herra oli tohtori Bresser. Ihastuksissani vaivuin tuon vanhan ystävän kaulaan.

— Te täällä? Paroonitar Tilling? Mitä ihmettä te täällä teette?

— Olen tullut etsimään — hoitamaan... Onko Fredrik jossain sairashuoneessa täällä?

— Minä en ole nähnyt häntä.

Mitä vaikutti tuo vastaus minuun? Olinko iloinen vai pettynyt? En tiedä. Hän ei ollut täällä, oli siis joko kuollut tahi vahingoittumaton, — mutta eihän tohtori Bresser ole mitenkään voinut nähdä kaikkia haavoitettuja tällä seudulla. Minun täytyy itseni etsiä kaikista sairashuoneista.

— Ja rouva Simon? — kysyin minä vielä.

— Hän tuli jo monta tuntia sitte. Kunnan nainen! Päättäväinen ja kuitenkin varovainen. Nyt hän parhaallaan antaa muuttaa täällä olevia haavoitettuja tyhjiin rautatievaunuihin. Hän on kuullut, että hätä on suurin Horonevosissa, vähän matkan päässä täältä. Hän aikoo mennä sinne ja minä olen päättänyt seurata häntä.

— Minä myöskin, tohtori Bresser! Antakaa minun tulla mukaan!

— Mitä te ajattelette, paroonitar? Te, joka olette niin arka ja tottumaton niin rasittavaan, niin kovin rasittavaan työhön?

— Mitä minä sitte täällä teen? Jos olette ystäväni, niin auttakaa minua aikomuksessani. Tahdon olla avuksenne kaikessa, tahdon tehdä kaikenlaista työtä. — Esitelkää minut rouva Simonille vapaaehtoisena sairaanhoitajana ja — ottakaa minut mukaan! Armahtakaa minua, ottakaa minut mukaan!

— Olkoon menneeksi; teen niinkuin tahdotte. Tuolla on urhokas rouva! Seuratkaa minua.

* * * * *

Kun tohtori Bresser vei minut rouva Simonin luo ja esitteli minut hänelle vapaaehtoisena sairaanhoitajana, nyökäytti hän vaan päätänsä ja kääntyi jälleen antamaan käskyjensä. Hämärässä en voinut eroittaa hänen kasvonpiirteitään.

Viisi minuuttia myöhemmin olimme me matkalla Horonevosiin. Me ajoimme häkkivaunuissa, joilla oli juuri kuljetettu haavoitettuja. Sotilas, joka istui ajajan vieressä, piti kädessään lyhtyä, josta leveni tielle himmeä, väikkyvä valo. Minusta tuntui kuin olisin nähnyt jotain pahaa unta, ja ainoa, joka minua vähä tyynnytti, oli tohtori Bresserin läsnäolo. Olin pannut käteni hänen käteensä, toisella kädellään tuki hän minua.

— Nojatkaa minuun, lapsi raukka, — sanoi hän lempeästi.

Mitä sainkaan kärsiä tällä matkalla! Kun on koko elämänsä ajan tottunut lepäämään pehmeillä, peräänantavilla alustoilla, — kuinka vaikealta tuntuukaan silloin väsyttävän rautatiematkan jälkeen istua tärisevissä kääryissä, joissa ei ole mitään linjaaleja ja joiden puinen pohja on vaan peitetty vähillä, verin kostutetuilla oljilla! Enkä minä kuitenkaan ollut haavoitettu. Mutta kuinka kauhealta mahtaakaan tuntua sellaisista, joiden täytyy rikkirunneltuine jäsenineen matkustaa tällä tavoin kivien ja kantojen yli.

Rasittava uneliaisuus rupesi vaivaamaan minua, ja silmäluomeni olivat lyijynraskaat. Mutta kuinka olisin voinut nukkua niin epämukavassa asennossa ja niin hermostuneessa tilassa. Kauheat kuvat, joista juuri olin kuullut kerrottavan, lensivät päässäni kuin kuumeiset unelmat, mutta en voinut kuitenkaan olla kuuntelematta matkatoverieni puhelua.

— Kurjuus Horonevosissa kuuluu olevan kauhistuttava, — kuulin rouva Simonin sanovan. — Asukkaat, sekä rikkaat että köyhät, ovat jättäneet kaikki! Useimmat talot ovat haavoitettuja täynnä. Kuinka tervetullut tuleekaan meidän apumme olemaan, — mutta voi, se on aivan riittämätön!

— Niin, — vastasi tohtori Bresser, — meitä pitäisi olla ainakin sata voidaksemme auttaa jossain määrin. Sekä koneita että kääretavaroita puuttuu, — mutta jos meillä olisi niitäkin, niin on koko tienon niin täynnä haavoitettuja, että joku vaarallinen kulkutauti voipi helposti niiden seassa puhjeta raivoamaan. Ne pitäisi saada sieltä pois niin pian kuin mahdollista, mutta useimmat niistä ovat niin heikkoja, ettei kukaan uskalla lähteä niitä pois kuljettamaan. Ja jos ne jätetään sinne, niin saavat ne tavallisesti haavakuumeen. Mitä näinä päivinä olen Königgrätzin taistelun jälkeen nähnyt, sitä on mahdoton kertoa. Teidän täytyy olla valmis näkemään pahinta, rouva Simon.

Koetin nousta ylös saadakseni mukavamman asennon. Tuo puolinainen horrostila, jonka ajalla ajatukset epäselvinä kiitivät aivoissani, oli kovin vastenmielinen. Mieluummin tahdoin koettaa ottaa osaa toisten keskusteluihin ja siten päästä omista mielikuvituksistani.

Mutta tohtori ja rouva Simon olivat vaijonneet. He katselivat molemmat sinne päin, mistä täysi kuu juuri nousi, ja vähän ajan kuluttua painuivat silmäni taaskin kiinni. Tällä kertaa oli todellinen uni minut vallannut. Samassa silmänräpäyksessä, kun tunsin nukkuvani ja kun levottomat ajatukset herkesivät minua vaivaamasta, tunsin sellaisen sulouden tunteen, että kuolemakin olisi ollut tervetullut.

En tiedä miten kauan olin tuossa mieluisassa tilassa, mutta äkkiä hyppäsin kiivaasti ylös. Minua ei herättänyt mikään jyrinä eikä kärryn tärähtäminen, ei, minut herätti inhoittava, myrkytetty ilma.

— Mitä tämä on?

Matkatoverini tekivät samalla aikaa saman kysymyksen. Vaunu kääntyi eräässä kulmassa, ja tien vierestä löysimme vastauksen.

Kuu valaisi siellä valkoisen kirkkotarhan aidan, jota oli varmaankin pidetty etuvarustuksena, ja tämän vierellä oli joukko toistensa päälle ladottuja ruumiita. Noiden mätänevien ruumiiden haju oli herättänyt minut unestani. Kun ajoimme muurin ohitse, lensi suuri joukko rääkyviä korppia ja variksia ruumiskasalta, lenteli hetken ilmassa ja laskeusi jälleen alas jatkaakseen keskeytettyä juhla-ateriaansa.

— Fredrik, voi, Fredrik! — huudahdin minä ehdottomasti.

— Tyyntykää, paroonitar, miehene ei voi mitenkään olla näiden joukossa, — lohdutti tohtori minua.

Sotamies, joka ajoi, kiiruhti hevosia nopeaan juoksemaan, että voitaisiin, niin pian kuin mahdollista, päästä noiden myrkyllisten kaasujen ohitse. Vaunu ratisi ja horjui aivan kuin olisimme paenneet hurjaa vauhtia. Minä pitelin kovasti kiinni tohtorin käsivarresta, ja kauhea epätoivo valtasi minut. Sisällinen voima pakoitti minut alituisesti katsomaan tuonne kammoittavaan muuriin päin, ja — liekö se ollut kuun petollinen valaistus tahi petolintujen liikkeet, — mutta minusta näytti kuin kaikki nuo kuolleet olisivat nousseet ja ojentaneet käsiänsä meitä kohti... Tahdoin huutaa, mutta tuska ahdisti kurkussani äänen kuulumattomiin.

* * * * *

Taaskin kääntyivät vaunut eräässä kulmassa.

— Nyt olemme perillä, tämä on Horonevos, — kuulin tohtorin sanovan, jonka jälkeen hän käski ajajan pysähdyttää.

— Minne me joudumme tämän nuoren rouvan kanssa — sanoi rouva Simon. — Hän tulee olemaan meille enempi vastukseksi kuin avuksi.

Kokosin kaikki voimani.

— Ei, ei, — sanoin minä. — Minä voin nyt paremmin. Tahdon auttaa teitä niin hyvin kuin voin.

Olimme nyt erään autioksi jätetyn linnan portin edustalla.

— Katsokaamme ensin, mitä täällä voimme tehdä, — sanoi tohtori, — linna kuuluu olevan kellarista kattoon asti haavoitettuja täynnä.

Me nousimme kärryistä. Tuskin pysyin jaloillani, mutta ponnistin kaikki voimani, ettei kukaan sitä huomaisi.

— Ja nyt eteenpäin! — komensi rouva Simon. — — Onko meillä kaikki tavaramme? Tuomiseni tulevat virkistämään noita ihmisraukkoja.

— Minunkin matkakirstussani on lääkkeitä ja sidetavaroita, — sanoin minä.

Tohtori antoi meitä seuranneille sotilaille käskyjänsä. Kahden heistä piti jäädä hevosten luo, toisten piti seurata meitä.

Astuimme linnan portista sisään. Puoleksi tukehtuneita valitushuutoja kuului joka haaralta. — Kaikkialla pimeää. —

— Valoa! Sytyttäkää nopeasti kynttilä! — sanoi rouva Simon.

Oi, voi, kaikkea muuta oli meillä mukamme, mutta ei kynttilöitä. Oli siis mahdotonta saada valoa tuohon pimeyteen, joka ympäröi sekä meitä että noita onnettomia. Tulitikkulaatikko, joka tohtorilla oli taskussansa, oli ainoa keino, jonka avulla saimme vähän silmätä noita kauhistuttavia kuvia, joita tässä kurjuuden ja surkeuden paikassa oli. Jalka luisti verin tahratulla lattialla. Mitä olisi tehtävä? Näiden satojen onnettomien luo tulimme me, itsekin neuvotoinna ja valittaen: mitä olisi tehtävä?

Rouva Simon suoriutui ensimmäisenä pulasta. — Minä menen etsimään pappilaa tahi hankin apua jostain muualta, — sanoi hän. — Tulkaa, tohtori, ja näyttäkää minulle tulitikulla tietä portille. Te, Martha rouva, voitte sen aikaa odottaa täällä.

Täällä, — yksin pimeässä, näiden valittavien ja voihkavien ihmisten keskellä? Tässä tukehduttavassa ilmassa. Väristys kävi läpi olentoni, mutta minä en pannut vastaan.

— Ei, — sanoi tohtori Bresser ja laski minun käsivarteni omaansa, — tulkaa mukaan, te ette saa jäädä yksin tänne, tähän helvettiin, näiden kenties jo kuumeessa riehuvien ihmisten pariin.

Olin syvästi kiitollinen tuolle uskolliselle ystävälle ja pidin kiinni hänen käsivarresta. Pelkään, että olisin tullut hulluksi tuskasta, jos minun olisi ollut pakko jäädä näihin huoneisiin. Oi, mikä arka, avuton raukka olinkaan! En ollut ollenkaan sovelias siihen toimeen, jonka olin ottanut täyttääkseni.

Me menimme ulos. Vaunut seisoivat vielä siinä, johon olimme ne jättäneet, ja tohtori pyysi minua nousemaan niihin ja odottamaan siellä, kunnes rouva Simon ja hän tulisivat tuoden apua.

Taivuin mielelläni hänen tahtoonsa, sillä jalkani eivät tahtoneet voida minua kantaa. Tohtori koetti saada minulle niin mukavaa kuin mahdollista oli, sekä jätti kaksi sotilasta suojakseni, ja sitte he menivät.

Noin puolen tunnin kuluttua tulivat he takaisin — tyhjin käsin. Koko pappila oli hävitetty, niinkuin kaikki muutkin paikat, ja kaikki asukkaat olivat paenneet. Useimmat talot olivat raunioina, mistään ei voinut saada kynttilänpalaista. Meillä ei ollut siis mitään muuta keinoa kuin odottaa päivän valkenemista. Kuinka moni noista onnettomista, joissa tulomme oli herättänyt toivoa ja uutta kärsivällisyyttä, kuolisikaan yön aikana?

Kuinka äärettömän pitkä yö! Nuo muutamat tunnit, jotka olivat jälellä auringon nousuun, olivat mielestämme loppumattomat, sillä niiden kulumista muistuttivat kärsivien valitushuudot kellon lyönnin asemasta.

Vihdoinkin koitti aamu ja työ voitiin alkaa. Rouva Simon ja tohtori Bresser menivät vielä kerran etsimään, jos voisivat saada käsiinsä paenneita kylän asukkaita, ja se onnistui heille. Raunioista tuli siellä ja täällä joku talonpoika ryömien esiin, epäilevän näköisenä. Mutta kun tohtori puhutteli heitä heidän äidinkielellään ja rouva Simon sanoi heille muutamia ystävällisiä sanoja, taipuivat he vihdoin meitä auttamaan. Ensiksi täytyi heidän etsiä toisetkin piiloutuneet, että nekin voisivat työssä auttaa.

Ja tehtävä työ ei ollutkaan vähäinen. Täytyi haudata hajallaan makaavat ruumiit, saada kaivot kuntoon, että saataisiin vettä elossa oleville, etsiä teiltä sinne hukatut kenttäkattilat taloudenkapineiksi ja lopuksi kerätä kaikki liinavaatteet, jotka löytyivät kaatuneitten pääkopsissa, siteiksi haavoitetuille. Samassa saapui myös eräs preussiläinen esikuntalääkäri miehistön ja apuvarojen kanssa, ja nyt voi siis

varsinainen pelastustyö alkaa.

Rouva Simon ja preussiläinen lääkäri menivät linnaan, jossa useimmat haavoitetut lepäsivät. Tohtori Bresser aikoi tutkia kylän muut talot, ja minä liityin häneen. Ettei Fredrik ollut linnassa, sen oli tohtori jo ehtinyt saada selville.

Emme olleet kulkeneet montakaan askelta, kun kuulimme kovia valitushuutoja. Ne tulivat pienen kyläkirkon avonaisesta ovesta. Astuimme sisälle. Enempi kuin sata ihmistä makasi siellä kovalla kivilattialla, silvottuina ja pahoin haavoitettuina. Kuumeesta hehkuvin poskin valittivat he, pyydellen edes vähän vettä. Olin vähällä kaatua maahan jo kynnyksellä, mutta rohkaisin itseäni. Etsinhän minä Fredrikiä. — Mutta häntä en täältä löytänyt.

Bresser ja hänen väkensä laittautuivat kuntoon auttaakseen noita onnettomia. Nojauduin erästä pylvästä vastaan ja katselin tuskan valtaamana kauheata kurjuutta, mikä oli ympärilläni.

Ja tämä oli ikuisen rakkauden Jumalalle rakennettu huone! Nuo olivat kuuluisat ihmeitä tekevät pyhimykset, jotka siellä ja täällä seinämillä lempeinä ja autuaina panivat kätensä ristiin ja kohottivat päätänsä kullalle hohtavan kunniakehän alla!?

— Oi, Jumalan äiti, pyhä Jumalan äiti, pisara vettä! — kuulin erään haavoitetun rukoilevan. Näin oli hän kenties jo useita päiviä rukoillut tuota kuuroa kuvaa. — Oi, teitä onnettomia ihmisiä. Niin kauan kuin olette tottelemattomat sille rakkauden käskylle, jonka Jumala on painanut sydämiimme, niin kauan kuin olette julmat toisianne kohtaan, niin kauan ei teillä ole mitään taivaalliselta armahtavaisuudelta odotettavissa.

* * * * *

Mitä kaikkea sainkaan nähdä ja kokea tuona samana päivänä! Jättää tuollaiset kertomatta, olisi tietysti parasta, sulkea silmänsä ja kääntää pois päänsä, kun sellaista näkee. Mutta minusta tuntuu kuin olisi velvollisuuteni kertoa kaikki, mitä noina kauheina päivinä sain kokea. Enkä kerro ainoastaan sitä, mitä *minä* sain kokea, vaan myöskin tohtori Bresserin, rouva Simonin ja tohtori Naundorffin kertomuksille annan tässä sijaa.

Samoin kuin Horonevosissa, oli helvetillä haaraosastoja useissa muissakin ympärillä olevissa kylissä, Svetissä, Hradeckissa, Problussa. Vieläpä Pardubitzissäkin, jossa silloin, kun ensimmäiset preussilaiset joukot sen valloittivat »enempi kuin tuhat pahoin haavoitettua, ruhjottua ja repeytynyttä sotilasta lepäsi kentällä osaksi kuolevina, osaksi jo kuolleina. Monella niistä ei ollut päällänsä muuta kuin verinen paita, niin ettei edes voinut tietää mitä kansallisuutta he olivat. Kaikki, joissa vielä oli kipinäkään henkeä jäljellä, huusivat vettä ja leipää, väänтелиivät itseään kauheissa tuskissa ja rukoilivat kuolemaa hyvän tekijänään.»

»Rossnitzissa», niin kirjoittaa tohtori Bresser, »vallitsi kauhistuttavin kurjuus, mitä inhimillinen kuvitusvoima voipi ajatella. Löysin siellä kuusikymmentä viisikymmentä haavoitettua, sullottuina kurjiin latoihin ja talleihin, joissa olivat maanneet useita päiviä ruuatta ja juomatta ilkeän likaisina, ja kuolleiden ja puolikuolleiden seassa. Täällä jouduin sellaisen tuskan valtaan, että kokonaisen tunnin ajan vuodatin katkeria kyneleitä, ja ponnistuksistani huolimatta tuskin voin tyyntyä. Vaikka olinkin lääkärinä tottunut näkemään inhimillisen kurjuuden kaikissa muodoissansa ja kuulemaan kärsivän ihmisluonnon huokauksia ja tuskanhuutoja, täytyivät silmäni kuitenkin yhäti kyneleillä. Täällä Rossnitzissa se oli, jossa huomasin, että meillä oli liian vähä voimia tätä kurjuutta auttamaan, täällä kadotin kokonaan rohkeuteni ja herkesin enää sitomasta...»

»...Maslovedissa — kertoi rouva Simon, — lepäsi kahdeksan päivää taistelun jälkeen seitsemän sataa haavoitettua. Enempi kuin heidän valitushuutonsa, musersi sieluani heidän lohduton tilansa. Yhdessä ainoassa ladossa oli kuusikymmentä onnetonta, jotka hoidon puutteessa nyt olivat melkein toivottomassa tilassa. Useimpain haavat olivat palohaavojen kaltaisia, heidän rikkiammutut jäsenensä olivat vaan verisiä lihamöhkäleitä, ja heidän kasvonsa olivat kuin hyytynyt verijoukkio, jossa musta aukko osotti suunpaikkaa. Mätänemisen kautta erkani näistä kurjista ruumiista kokonaisia kuihtuvia osia. Elävät makasivat kuolleiden vieressä, joiden ruumiit jo alkoivat täydelleen mädäntyä...»

Nuo kuusikymmentä ihmistä olivat kokonaisen viikon ajan maanneet samassa paikassa. Heidän haavojensa ei oltu ollenkaan, tahi aivan väliaikaisesti sidottu. Siitä päivästä, jolloin taistelu oli, olivat he maanneet täällä, liikkumaan kykenemättä, lian ja veren vallassa. Eläviä ruumiita, joiden suonissa myrkytetty verivirta hitaammin ja hitaammin lopetti kiertokulkuaan. He eivät olleet vielä voineet kuolla, ja kumminkin ... kuinka he rohkenevat toivoa jälleen tulevansa eläviksi? Mikä on enempi ihmeteltävää — lopetti rouva Simon kertomuksensa, — ihmisluonnon ääretön elinvoima, joka kestää kaiken tämän ja kuitenkin voipi hengittää, tahi riittävän avun puute?»

Ihmeteltävimmältä minusta näyttää se, että ihmiset saattavat toisensa sellaiseen tilaan ... etteivät ne,

jotka ovat nähneet tuollaista kurjuutta, lankea polvilleen ja vanno pyhää valaa, että tästä lähtien käyvät sotaa ainoastaan sotaa vastaan, etteivät ne heitä miekkaa luotansa kauas ja sen sijaan antaudu koko toiminnallaan sanoissa ja kirjoituksissa, ajatuksissa ja opissa, työssä ja toimessa palvelemaan tuota suurta päämäärää: *Aseet pois!*

— — — — —

Rouva Simon — häntä kutsuttiin »sairaalan äidiksi» — oli todellinen sankarinainen. Pitkän aikaa oli hän näillä tienoilla, kestäen kaikenlaisia kärsimyksiä. Sadoittain ihmishenkiä on hänen kauttaan pelastunut. Hän teki työtä, järjesti ja ohjasi yöt ja päivät. Milloin teki hän alhaisimpia askareita sairastuneiden äärellä, milloin oli jonkin kuljetusjoukon päällikkönä, milloin matkusteli ympäri hankkimassa elintarpeita. Hän oli toinen Florence Nightingale, yhtä toimelias, yhtä uhraavainen ja yhtä jumaloitu kuin hänkin.

Ja minä sitte? Ruumiin ja sielun puolesta murtuneena, tuskan ja inhon vallassa, en ollut kyennyt vähintäkään auttamaan. Kirkossa — jonne ensin pysähdyimme — vaivuin voimatonna erään Marian alttarin juurelle, ja tohtori Bresserillä oli aika suuri vaiva saada minut sieltä pois viedyksi. Minä kuljin hänen käsivarteensa nojaten vähän matkaa eteenpäin ja me tulimme erääseen latoon, joka oli aivan samankaltainen kuin se, josta rouva Simon oli kertonut. Kirkossa oli ainakin hyvä tila, ja sairastuneet voivat levätä toisensa vieressä, mutta täällä lepäsivät ne toistensa päällä, aivan kuin jättiläis-suuret, punaiset kerät. Kirkossa oli niillä edes jommoinenkin, joskin vaillinainen hoito, mutta täällä olevat olivat kokonaan jääneet unohduksiin, ne olivat vaan kiemurteleva, hiljaa valittava, puoleksi mädännyt ihmisjäännös... Tukehduttava inhon tunne kuristi kurkkuani, ja katkerin tuska täytti sieluni. Tuntui kuin sydämeni olisi tahtonut pakahtua, ja minä kirkaisin ääneen. Tämä huutoni on viimeinen mitä muistan tästä kauheasta paikasta.

* * * * *

Kun jälleen toinnuin, huomasin olevani rautatienvaunussa. Vastapäätä minua istui tohtori Bresser, joka, nähtyään että avasin silmäni ja hämmästyneenä katselin ympärilläni, tarttui käteeni ja sanoi:

— Niin, te ette uneksi, paroonitar, tämä on toisen luokan matkustajavaunu, ja me olemme matkalla Wieniin.

Niin olikin asian laita. Tohtori oli saanut tehtäväkseen seurata sairastuneiden viettä Wieniin, ja hän oli ottanut minut, poloisen, mukaansa viedäkseen minut kotiini. Minä olin ollut aivan kykenemätön, ja olin ainoastaan ollut tiellä ja vaivaksi, että rouva Simon oli ollut hyvin iloinen, kun Bresser oli lähtenyt viemään minua pois. Ja minun täytyi myöntää, että se olikin paras.

Mutta Fredrik — minä en ollut löytänyt häntä, Jumalan kiitos, siis ei kaikki toivoni ollut vielä loppunut. Jos joku noista kurjista, silvotuista olennoista olisi ollut Fredrikini, olisin varmaankin tullut mielipuoleksi. Kenties oli kotona minua odottamassa joku kirje. Tämä toivo, tämä *mahdollisuus* vuodatti palsamia haavoitettuun sieluuni.

Nukuin melkein lakkaamatta koko matkan. Kun saavuimme Wieniin, seisoi isäni junasillalla minua vastaanottamassa. Tohtori Bresser, joka ajatteli kaikkea, oli sähköittänyt Grumitziin. Hänen itsensä täytyi heti jälleen palata takaisin Böhmiin.

Isäni syleili minua ääneti, enkä minäkään saanut sanaakaan suustani. Sitte kääntyi hän Bresseriin päin ja sanoi: — Kuinka voin teitä kyllin kiittää siitä, että olette pitänyt huolta tästä pienestä seikkailijasta? —

Mutta tohtori puristi vaan kiireessä käsiämme. — Minun täytyy lähteä, — sanoi hän, — minulla on paljon tehtävää, — onnellista matkaa! Nuori rouva tarvitsee sääliväisyyttä ja lepoa, teidän ylhäisyytenne, ja — lepoa, — hän on kärsinyt paljon. Ei torumisia, ei kysymyksiä — nopeasti sänkyyn, — oranssinkukkaisvettä ja — lepoa. Hyvästi! — ja hän oli poissa.

Kun ajoimme vaunuissa kotia kohti, en jaksanut kestää hiljaisuutta, vaan rohkenin kysyä, oliko jotain tietoa saapunut Fredrikistä.

— Eilisiltana emme vielä olleet mitään kuulleet, ja tänä aamuna matkustin heti kun olin sähkösanoman saanut. Oi millaiseen epätoivoon olet meidät saattanut, ajattelematon lapsi! — Mutta tohtorihan kielsi minua sinua torumasta.

— Kuinka pikku Rudolf voipi? —

— Se herra huutaa ja ulvoo päivät päästään, etsii sinua joka paikasta, eikä ota uskoakseen, että sinä olet matkustanut pois antamatta hänelle erosuukkoista. —

— Kuinka toiset voivat? Onko Konrad kirjoittanut?

— Kaikki ovat terveenä, ja Konradkin on vahingoittumatta. Lilli on seitsemännessä taivaassa ihastuksesta. Saatpas nähdä, että saamme Fredrikiltäkin hyviä tietoja. Mutta valitettavasti ei meillä ole mitään hyvää odotettavana valtiollisesti. Olet kai kuullut siitä suuresta onnettomuudesta?

— Mistä? — En ole pitkiin aikoihin kuullut muusta puhuttavankaan kuin suurista onnettomuuksista.

— Tarkoitan Venedigiä — meidän kaunista Venedigiämme, joka on myyty polkuhinnasta tuolle Louis Napoleon vehkeilijälle! Ja sellaista on voinut tapahtua sellaisen kuin Custozzan taistelun jälkeen! — Sinä et vastaa? No, minä jätän kai sinut rauhaan, kuten Bresser sanoi.

Kun ajoimme Grumitzin pihaan, juoksivat molemmat sisareni riemuiten minua vastaan.

— Martha, Martha, — huusivat he jo etäältä, — hän on täällä!

Ja vielä kerran vaununovella: — Hän on täällä. Martha!

— Kuka?

— Fredrik, miehesi.

* * * * *

Se oli todellakin totta. Edellisenä iltana oli Fredrik tuotu haavoitettujen mukana Wieniin ja sieltä tänne. Hän oli saanut luodin sääreensä, ei voinut vielä käydä, mutta voi toivoa pian olevansa terve.

Ilo oli liian vaikea kantaa. Se vaikutti minuun samalla tavoin kuin viimeisten päivien hirmukuvatkin, se teki minut tiedottomaksi.

Minut täytyi kantaa pois vaunuista ja laskea sänkyyn, missä lepäsin useita tunteja tajutonna. Kun jälleen heräsin, luulin että kaikki oli ollut unta ja etten lainkaan ollut käynyt poissa Grumitzista. Katsoin ylös. Vuoteeni vieressä seisoi kamarineiti Netti.

— Onko kylpyni kunnossa? — kysyin minä.

— Tahdon nousta.

Täti Maria tuli nopeasti eräästä huoneennurkasta luokseni.

— Martha, rakas lapseni, Jumalalle olkoon kiitos, että olet jälleen tunnoissasi! Niin, nouse nyt vaan kylpemään, se tekee sinulle hyvää. Kun on niin rautatien tomun peitossa, kuin sinä...

— Mitä sinä tarkoitat? Rautatien tomun —?

— Niin, niin, joudu nyt vaan. Netti järjestää kaikki. Fredrik palaa kaipauksesta saada sinua nähdä.

Fredrik, minun Fredrikini!

Miten usein olinkaan näinä viime päivinä tuskalla huutanut tuota nimeä, mutta nyt oli se riemun huuto — nyt olin käsittänyt kaikki: se ei ollut mikään unelma, olin ollut poissa ja tullut kotia ja saan nyt jälleen nähdä rakkaan puolisoni!

Neljännestunnin kuluttua riensin hänen luoksensa, — yksin — sillä tätä yhtymistämme ei minusta kukaan saanut olla näkemässä.

— Fredrik! Martha! — Kiiruhdin vuoteelle, jossa hän lepäsi ja nyyhkytin nyt hänen rinnoillaan.

— — — — —

— Oi, Fredrik, olenko saanut sinut vihdoinkin takaisin?

— Ja sinä tahdoit etsiä ja hoitaa minua! Niin urhokasta ja niin ajattelematonta, Martha!

— Niin, käsitän, että se oli ajattelematonta, mutta urhokasta? Ei! Jos tietäisit, miten raukkamainen olin nähdessäni tuota kauheata kurjuutta. Olen nähnyt kauheita asioita, Fredrik, asioita, joita en koskaan voi unhoittaa. Kuinka voidaan sillä tavoin turmella meidän ihanata maailmaamme?

— Minäkin olen nähnyt jotain kauhistuttavaa Martha, jotain, jota en voi koskaan unhoittaa. Ajatteleppas, eräässä ratsuväen taistelussa Sadovan luona tulee eräs nuori mies hyökäten luokseni kohotettu miekka kädessä. Voitko arvata kuka se oli? Gottfried von Tessow!

— Täti Cornelian poika?

— Niin. Mutta hän tunsikin minut viime hetkessä ja laski alas miekan, jonka hän jo oli kohottanut minua surmatakseni. —

— Silloin hän oikeastaan menetteli vastoin velvollisuuttaan, vai miten?

— Poika raukka! Tuskin oli hänen kätensä ehtinyt vaipua alas, ennenkuin miekka suhisi ilmassa hänen päänsä päällä. — Se oli sivusmieheni, eräs nuori upseeri, joka tahtoi varjella everstiluutnanttiaan ja...

Fredrik peitti kasvonsa käsiinsä.

— Surmasiko hän Gottfriedin? — kysyin minä vavisten.

Fredrik nyökäytti päätään.

— Äiti, äiti! — kuului viereisestä huoneesta, ja samassa lennähti ovi auki. Lilli tuli sisälle taluttaen pikku Rudolfia kädestä.

— Suokaa anteeksi, että tulen teitä häiritsemään, mutta tämä nuori mies ei voinut millään tavoin tyyntyä.

Painoin poikani kiihkeästi rintaani vastaan. —

Voi onnetonta täti Cornelia raukkaa!

* * * * *

— Yhä enemmän näyttää lähestyvän se vaara, että rauha solmitaan, — valitti veli Otto eräänä päivänä.

Istuimme jälleen pöydän ympärillä salissa, Fredrik lepäsi lepotuolissaan, ja joku oli juuri lukenut sanomalehdestä uutisen siitä, että Benedetti oli saapunut Böhmiin rauhanehdoista sopimaan.

Otto ei nykyään peljännyt mitään niin paljon kuin sitä, että sota loppuisi, ennenkuin hän olisi ehtinyt ottaa siihen osaa. Wiener-Neustadtin sota-akatemiasta oli saapunut se tieto, että jos taistelu uudelleen alkaisi, kahden korkeimman luokan oppilaat heti saisivat astua vakinaiseen sotapalvelukseen, ja tämäpä saattoi nuoren urhon aivan ihastuksiinsa. Ajatelkaapas, akatemiasta suoraan taisteluun, mikä ilo!

Isäni oli luonnollisesti kovin ihastuksissaan rakkaan poikansa sotaisesta innostuksesta.

— Ole rauhallinen, rakas poikani, — sanoi hän, — sinulla on pitkä elämä edessäsi. Jos sota nyt loppuisikin, niin kyllä me pian aloitamme sen jälleen.

Minä jatkoin hiljaa lukuani, koska olin tottunut siihen, että tuollaisiin asioihin sekautumiseni oli aivan turhaa. Luin taaskin tapani mukaan sanomalehteä, joka oli täytetty sotatantereeseen tapahtumilla.

— Täällä on sisältörikas kertomus, jonka on kirjoittanut eräs lääkäri, joka on seurannut sotajoukkojamme heidän palausmatkallaan. Luenko sen ääneen? — kysyin minä.

— En tahtoisi kuulla mitään paluumatkasta, — keskeytti Otto.

— Järjestetty palausmatka ei ole vielä mikään pako, — huomautti isäni. — Muistan, miten me kerran vuonna neljäkymmentä yhdeksän — Radetzkyyn aikaan...

Estääkseni tuon hyvin tunnetun kertoelman uudelleen esittämistä, aloin minä myöntymystä odottamatta lukea seuraavaa:

»... Kello neljä alkoivat joukkomme peräytyä. Meillä lääkäreillä oli yhäkin täysi työ haavoitettujen sitomisessa, sillä niitä oli noin sadan paikalle, jotka olivat kauan odottaneet vuoroansa. Äkkiä hyökkäsi muuan ratsurykmentti suoraan meitä vastaan ja riensi kumpujen ja kenttien yli Königgrätziä kohti. Monet ratsuväen sotilaat kaatuivat satulasta ja tulivat kuoliaiksi poljetuiksi ja sullotuiksi eteenpäin rientävien hevosten jalkoihin. Meille huudettiin: Pelastakaa itsenne! Ja noiden huutojen seasta kuulimme vielä kanuunanjyrinää, ja kranaatisirpaleita lenteli ympärillämme. Joukot kiiruhtivat meitä eteenpäin, ilman että tiesimme minne menimme. Olin suorittanut laskuni tälle maailmalle... Äkkiä näimme vettä edessämme; oikealla oli rautatien sulku, vasemmalla solatie, joka oli aivan täynnä vaunuja, joissa oli tavaroita ja haavoitettuja, ja takanamme oli ääretön joukko ratsumiehiä. Meidän täytyi mennä veteen. Nyt annettiin käsky, että hevoset piti pelastaa, päästää irti valjaista, ja jättää vaunut siihen. Nekin vaunut, joissa oli haavoitettuja? Niin — nekin. Me jalkamiehet olimme aivan

epätoivossa. Me kahlasimme polven yläpuolelle ulottuvassa vedessä ja pelkäsimme joka hetki, että uppoaisimme syvyyteen. Vihdoin saavuimme eräälle rautatieasemalle, joka oli aivan rovituksilla suljettu. Moni tunkeutui rovituksien läpi, toiset juoksivat ohitse — minä juoksin yhä eteenpäin ja takanani oli tuhat jalkaväen soturia. Nyt tulimme eräälle joelle, jonka ylitse meidän täytyi kahlata, sitte kiipesimme paalutuksien yli, kahlasimme jälleen erään joen yli, kapusimme ylös korkeita rinteitä, kompastuimme kaatuneihin puihin ja tulimme vihdoin kello yksi yöllä pieneen metsään, jonne vaivuimme levähtämään väsymyksestä ja polttavasta kuumeesta nääntyneinä. Kello kolme marssi osa meistä eteenpäin; — toiset eivät kyenneet liikkumaan. Ne, jotka läksivät liikkeelle, olivat läpimärissä vaatteissa ja värisivät sen vuoksi vilusta. Kaikki kylät olivat autioina, — ei ihmisiä, ei elintarpeita, ei edes juomavettäkään, — ilmakin oli saastutettu. Tallatut viljavainiot olivat täynnä kuolleita, mustuneita ruumiita, joiden silmät olivat valuneet pois silmäkuopista...

— Riittää, riittää! — huusivat tytöt.

— Sensuurin ei pitäisi päästää tuollaisia kertomuksia julkisuuteen, — muistutti isäni. — Tuollaiset jutut voisivat ehkäistä monenkin halun ruveta sotamieheksi.

— Ja varsinkin halun sodankäyntiin, ja se olisi todellakin vahinko, — sanoin minä pisteliäästi.

* * * * *

Tulevaisuutemme suhteen olimme Fredrik ja minä päättäneet seuraavalla tavalla:

Sodan loputtua ottaisi Fredrik eron virastaan, jonka jälkeen me asettuisimme johonkin pieneen halpaan seutuun, jossa Fredrikin everstin-eläke ja se summa, jonka minä isältäni vuotuisesti sain, riittäisivät toimeentullaksemme. Me iloitsimme ajatellessamme tuota yksinäistä, vapaata elämää, jonka päätehtävänä oli pikku Rudolfin kasvattaminen kunnan mieheksi. Fredrik aikoi sitäpaitsi opiskella, ja varsinkin aikoi hän antautua kansaoikeusopin tutkimiseen. Bucklen ja muiden tutkijoiden teoksia lukiessaan oli hän tullut siihen vakuutukseen, että maailma astuu uutta käsitystapaa kohti, ja tuohon käsitystapaan kiintymisen näytti hänestä tarjoavan kylliksi elämäntehtävää...

Isäni, jolle emme vielä olleet kertoneet mitään aikeistamme, oli ajatellut tulevaisuudestamme toisin.

— Sinä olet sangen nuori eversti, Tilling, ja kymmenen vuoden perästä olet varmaankin kenraali. Ennen sitä syttyy varmaankin uusi sota, ja sinä voit päästä kokonaisen armeijakunnan päälliköksi, kukapa tietää — ehkä sotamarsalkaksikin. Kunhan kerran olemme saaneet uudenaikaiset kiväärin, annamme preussiläis-herroille aika lailla selkään.

— Kukapa tietää, — keskeytin minä, — kenties vihollisuus meidän ja heidän välillään ennen sitä lakkaa, ja me teemme jälleen liiton Preussin kanssa.

Isäni kohautti olkapäitään.

— Jos te naiset pysyisitte valtioasioista erillänne — sanoi hän halveksivasti. — Etkö käsitä, että meidän *täytyy* kurittaa niitä ylpeitä roikaleita ja auttaa valloitetuja — sanon, *ryöstettyjä* alueita syvästi loukattujen oikeuksiensa saavuttamiseen? Ystävyys, — liitto noiden konnien kanssa? Ei koskaan. Jolleivät tule nelinkontin ryömien sitä pyytämään.

— Jos he sen tekisivät, pantaisiin varmaan heti jalka heidän niskaansa, — sanoi Fredrik. — Liitto tehdään vaan sellaisten kanssa, jotka vaikuttavat kunnioitusta mieliin, tahi jotka voivat auttaa yhteistä vihollista vastaan taistellessa. Valtiotaidossa on itsekkäisyys etevin perusjohde.

— No niin, — sanoi isäni, — kun isänmaan etu on kysymyksessä, on sellainen itsekkäisyys oikeutettu ja sallittua on kaikki, joka isänmaan parasta tarkoittaa.

— Se olisi onnellista, — muistutti Fredrik, — jos sama jalo ajatustapa, joka yksityisten seurusteluista on poistanut muinaisen, raa'an itsekkäisyyden, pääsisi vallalle myöskin valtioiden yhteiselämässä. Jos tultaisiin huomaamaan se seikka, että omia etuja paljo enempi edistetään siten, että yhdistetään ne toisten etuihin, kuin että ne niistä eroitetaan.

— Mitä sinä sanoit? — sanoi isäni ja pani kätensä korvan taa.

Fredrik ei huolinut uudistaa pitkää lausettansa, ja niin loppui keskustelu.

* * * * *

»Tulen huomenna kello yksi Grumitziin. Konrad.»

Selvää on, minkä ilon tämä sähkösanoma tuotti Lillille. Sellaisella riemulla otetaan varmaankin vastaan ainoastaan se, joka palajaa sodasta.

Kaikkialla ympäristössä asui preussiläisiä, ja nyt oli tullut Grumitzin vuoro. Vaikka aselepo oli jo vahvistettu ja rauha melkein tehty, pelkäsivät ja epäilivät asukkaat kuitenkin suuresti tätä majoitusta. Talonpoikien päästä ei mitenkään voinut saada pois sitä ajatusta, että nuo huippulakkiset tiikerit repisivät kyllä heidät palasiksi, kun vaan saisivat käsiinsä. Ja oli useita, jotka eivät ainoastaan peljänneet vaan vihasivatkin heitä, ja luulivat tekevänsä isänmaallensa palveluksen, jos yhdellä tahi toisella tavoin voisivat jotain preussiläistä vahingoittaa. Ja sattuipa usein, että he jostain piilopaikasta ampuivat luodin noiden vihattujen preussiläisten sekaan, ja kun syyllinen sitte saatiin kiinni, tuli hän ilman armoa ammutuksi. Näistä esimerkeistä oli kuitenkin se seurauksena, että talonpojat koettivat salata vihaansa ja julkisesti nurisematta ottivat majoitusväen luoksensa. Ja kohta he huomasivat ihmeeksensä, että »viholliset» olivat aivan hyvänsuopia, ystävällisiä ihmisiä, jotka maksoivat kunnollisesti kaikki mitä saivat.

Istuin eräänä aamuna — elokuun alkupäivinä — ja katselin ulos kirjaston avonaisesta akkunasta, josta oli laaja ja komea näköala. Minusta näytti, kuin olisi etäältä haamoittanut joukko ratsastajia, joka liikkui linnaa kohden.

— Preussiläinen majoitusväestö, — ajattelin minä ja menin hakemaan kiikaria. Oikein. Noin kymmenen ratsastajaa huojuvat mustanvalkeat viirikkeet keihäiden kärjissä. Ratsastajien joukossa näin yhden metsästyspuvussa olevan jalkamiehen. Miksi kulki hän noin hevosten välissä? Olikohan hän kenties joku vanki? — Kiikari ei ollut kyllin voimakas, en voinut oikein selvästi erottaa, eikö luultu vanki ollut joku meidän metsänvartijoistamme.

Riensin ilmoittamaan isälle ja täti Marialle vieraitten tuloa.

— Preussiläiset tulevat, preussiläiset tulevat! — huusin minä hengästyneenä. Onhan ihminen tavallisesti aina iloinen, kun voi ensimmäisenä kertoa tärkeän uutisen.

— Vieköön heidät paholainen! — kuului isäni sangen vähän vierasvarainen ääni.

— Annan heti rouva Walterille käskyn heidän vastaanotostaan, — sanoi täti Maria.

— Missä Otto on? — kysyin minä. — Häntä täytyy varoittaa, ettei hän anna preussiläis-vihansa hyvin paljo näkyviin tulla.

— Otto ei ole kotona. Hän meni tänä aamuna ulos ampumaan peltopyytä.

Talossa syntyi nyt kuitenkin puuhaa. Kuului nopeita askelia ja levottomia ääniä.

— Ne tulevat jo, sen vintiöt, — sanoi isäni huoaten. Ovi lensi auki, ja Frans, palvelija, riensi sisälle.

— Preussiläiset, preussiläiset! huusi hän niin hätäisellä äänellä kuin olisi tuli ollut irti.

— Eivät suinkaan ne meitä syö, — sanoi isäni kärtyisesti.

— Mutta heillä on mukansa yksi — jatkoi palvelija vapisevalla äänellä — yksi Grumitzista, en tiedä kuka, joka on ampunut heitä, ja kukapa ei mielellään ampuisi noita lurjuksia? — mutta hän on hukassa. —

Nyt kuului hevosten kavioiden kopinaa ja vilkkaita ääniä. Me menimme porstuaan ja katselimme pihaan päin olevasta ikkunasta. Ulaanit ratsastivat juuri pihaan ja heidän keskellään näin minä Oton — kalpeana ja uhkamielisenä.

Isäni huudahti kiihkeästi ja riensi pihalle. Tämähän oli kauheata. Jos Otto todellakin oli ampunut preussiläisiä — ja se olisi ollut hyvin hänen kaltaistaan, — niin — niin, minä en uskaltanut ajatellakaan seurauksia.

Minulla ei ollut rohkeutta seurata isää, vaan riensin Fredrikin luo. Mutta ennenkuin olin sinne ehtinyt, näin isäni palaavan Oton kanssa, ja huomasin heidän kasvojensa ilmeestä, että vaara oli ohitse.

Kuulustelussa oli tullut ilmi seuraavaa: Pyssy oli lauennut sattumuksesta. Kun ulaanit lähestyivät, tahtoi Otto nähdä ne lähempää; hän juoksi kentän yli, mutta kompastui ja putosi ojaan, jolloin pyssy laukesi. Alussa eivät preussiläiset olleet tahtoneet luottaa nuoren metsästäjän selitykseen, vaan ottivat hänet vankina mukaansa linnaan. Mutta kun he huomasivat, että nuori mies oli kenraali Althausin poika ja itsekin sotaopistolainen, hyväksyivät he hänen anteeksi pyyntönsä. Isäni lausuttua: — Sotilaan poika ja itse tuleva sotilas voipi tosin rehellisessä taistelussa ampua vastustajansa, mutta ei aselevon aikana eikä salaisesti, — oli preussiläinen aliupseeri päästänyt Oton.

— Oletko sinä todellakin viaton? — kysyin minä häneltä. — Sinä, joka niin vihaat preussiläisiä, et hämmästyttäisi minua...

Hän pudisti päätään.

— Toivon vielä eläessäni tulevani tilaisuuteen saada ampua muutamia heistä, mutta ei salaisesti, ei muulla tavoin kuin siten, että oma rintani on heidän kuulilleen altis.

— Hyvin puhuttu, poikani, — huudahti isäni ihastuneena.

Minuun vaikutti lausunto ikävästi. Kuulla tuollaisen nuoren henkilön käyttävän noita vanhoja lauseparsia ja puhuvan siitä, miten hän halveksii itsensä ja muiden henkeä, on aina ollut minusta vastenmielistä. Mutta olin sydämestäni iloinen siitä, että asia oli näin hyvin päättynyt.

Yllä mainittu preussiläinen ratsujoukon osasto oli tullut edeltäpäin hankkimaan asuntoa kahdelle everstille ja kuudelle muulle upseerille Preussin sotajoukosta. Miehistön tuli majoittua kylään.

Pari tuntia sen jälkeen kuin ilmoitus oli tullut, saapuivat nuo vastentahtoiset ja kutsumattomat vieraat luoksemme. Rouva Walter ja kokki olivat pitäneet huolta siitä että huoneita ja ruokaa oli kylliksi. Preussiläiset vieraamme eivät ainakaan tulisi kärsimään puutetta siinä suhteessa.

* * * * *

Loistava oli seura, joka päivälliskellon soidessa kokoontui Grumitzin saliin. Kaikki herrat, paitsi ministeri »Totisesti», joka sattui olemaan vieraanamme, olivat virkapuvussa ja naiset myöskin juhlapuvussa. Ensi kerran pitkään aikaan olimme mekin somistaneet hiukan itseämme, varsinkin Lori, koreileva Lori, joka oli juuri samana päivänä saapunut Wienistä useita komeita pukuja mukanaan. Lillillä oli vaaleansininen puku, Rosalla vaaleanpunainen, ainoastaan minä, jonka mielestä sota-aika oli surun-aika, olin mustaan puettu.

Minun sisälle astumiseni keskeytti hetkiseksi sen vilkkaan hälinän, joka salissa oli, sillä preussiläisten vieraittemme tuli nyt tehdä tuttavuutta minun kanssani. Siinä oli joukko hienolta kajahtavia nimiä, jotka päättyivät »ow» ja »wits», monta joilla oli »von» mukanaan, vieläpä oli siellä prinssi — Henrik — en muista kuinka mones, Reussiläinen.

Nämä olivat siis vihollisiamme! Täydellisiä gentlemanneja, tavoiltaan tottuneita ja hienokäyttöisiä. Mieliala pöydässä oli hyvin iloinen; preussiläiset olivat nähtävästi hyvin ihastuneita, kun saivat kestittyjen rasiusten jälkeen istua jälleen mukavasti hyvillä ruuilla täytetyn pöydän ääressä. Ja tieto siitä, että he olivat sodassa voittaneet, kohotti varmaankin vielä heidän iloista mielialaansa.

Mekin, voitettut, koetimme niin paljon kuin voimme, osoittaa kohteliaisuutta ja peittää kaikki nöyryytyksen ja mielipahan tunteet. Isälleni oli tämä suuri rasitus ja Otto kärsi nähtävästi tästä pakollisesta kohteliaisuuden osottamisesta. Huolellisesti vältettiin, ettei puhe joutuisi sota-asioihin, me kohtelimme vieraita aivan kuin olisivat he olleet matkailijoita, jotka sattumuksesta saapuivat tienoillemme, ja itse he välttivät huolellisesti kaikkea, mikä olisi voinut muistuttaa meille, että he olivat täällä voittajinamme.

Päivällisen jälkeen menimme jälleen saliin, missä sytytetyt kruunut levittivät loistavan valomerren. Ovet seisoivat auki verannalle, ja ulkona kuvastui kuutamoa laajoihin puiston lammikoihin. Oliko se tosiaankin sama kuu, joka vähän aikaa takaperin oli näyttänyt minulle nuo kirkkotarhan aita vasten ladotut, petolintujen ympäröimät ruumisläjät?

Hetken kuluttua tulivat prinssi Henrik ja Rosa verannalle. He eivät huomanneet minua pimeässä verannan kulmassa. He näyttivät iloisilta ja onnellisilta ja nuori prinssi piti sisareni kättä kädessään. He puhuivat kuiskaten, ja minä kuulin joskus muutaman sanan, joka ilmaisi, että heidän välillään oli lämpimämpiä tunteita. Minusta oli vaikea näin tahtomattani syrjästä kuulla heidän keskusteluaan, ja minä tein sen vuoksi liikkeen huomauttaakseni heitä läsnäolostani.

— Oi, oletko sinä täällä, Martha?

Rosa oli huomannut minut; — ensin hän hyvin peljästy, kun hän näki, että joku oli heidät huomannut, mutta tyyntyi, kun huomasi, että se vaan olin minä.

Prinssi Henrik oli hyvin hämillään ja hämmästyneenä. Hän lähestyi minua sanoen:

— Olen juuri tarjonnut käteni sisarelle, rouva paroonitar. Puhukaa hyvä sana minun puolestani. Menettelyni näyttää teistä varmaankin hyvin äkkipikaiselta ja kiirehdityltä, mutta minä olen tottunut aina kulkemaan eteenpäin nopeasti ja rohkeasti — hidastelu ja epäily eivät ole sallittuja minun toimessani — ja, samoin kuin olen menetellyt sodassa, olen myöskin tässä menetellyt sisartanne kohtaan. — Antakaa se minulle anteeksi ja älkää suuttuko minuun. — Te vaikenette, kreivitär, — sanoi hän, kääntyen Rosan puoleen, — te ette siis tahdo lahjoittaa kättänne minulle?

Riensin Rosan avuksi.

— Sisareni ei luonnollisesti voi noin nopeasti kohtaloansa ratkaista. Ja kuka voi tietää, jos isämme myöntyy siihen, että hän menee naimisiin »vihollisen» kanssa — tahi kenties ei Rosa voikaan vastata noin äkkipikaiseen ihastukseen.

Rosa oli seisonut silmät maahan luotuina ja posket punasina, mutta nyt hän katsahti äkkiä ylös:

— Minä voin sen tehdä, — sanoi hän ja ojensi molemmat kätensä prinssi Henrikille, joka raivoisan onnellisena sulki hänet syliinsä.

— Voi, teitä, mielettömät lapset! — sanoin minä ja asetuin salin ovelle estääkseni ainakin tällä hetkellä kenenkään menemästä verannalle.

* * * * *

Seuraavana päivänä julaistiin kihlaus. Ihmeellistä oli, ettei isäni ollut asiaa vastaan. Mahtoiko se nyt olla sen vuoksi, että isäni osasi eroittaa henkilön ja asian, tahi että liitto Reussin suvun kanssa hyväili hänen itserakkauttaan, tahi että hän oli liikutettu nuorten rakkaudesta, joka oli syttynyt näin romantisissa oloissa. Pääasia oli, että hän taipui sangen mielellään antamaan heille siunauksensa.

Täti Maria ei ollut niin helppo taivuttaa. Hän sanoi.

— Mahdotonta, prinssihän on lutherin uskolainen.

Mutta hänkin tyyntyi siinä toivossa, että Rosa kyllä voi puolisonsa käännättää.

Otto pani enimmänsä vastaan ja sanoi lopuksi:

— Jos sota preussiläisten kanssa jälleen alkaa, kuinka minä silloin voin ajaa lankoni pois maasta? — Mutta hänelle selitettiin tuo ihmeellinen oppi kansasta ja yksilöstä, ja hän käsitti sen suureksi hämmästykseni — sillä *minä* en ole sitä koskaan käsittänyt.

Kuinka helposti unohtuukaan ohi mennyt suru ilon päivinä. Kaksi joukossamme olevaa vasta kihluttua paria teki mielialan siellä miellyttäväksi ja iloiseksi. Vähitellen tunsin minäkin, että kuluneiden viikkojen hirmuiset muistot alkoivat hälvetä ja huomasi kalvaavalla omallatunnolla, että säälin tunteeni alkoivat laimeta.

Ulkomaailmasta tunkeusi kyllä aika ajoin surullisia kuulumisia korviimme. Sanottiin, että kolera oli ruvennut raivoamaan preussiläisten sotilasten keskuudessa, kerrottiin, että meidänkin kylässämme oli ollut yksi kohta. Mutta me emme ottaneet sitä korviimme. Se on vaan punatauti, lohdutimme me itseämme, sehän liikkuu joka kesä. Ja itsekkäällä välinpitämättömyydellä pudistimme luotamme vastenmieliset kertomukset.

Grumitzissa oli jälleen hiljaista. Vieraittemme täytyi lähteä pois ja Konradkin sai käskyn palata rykmenttiinsä. Molempien sisarteni häät määrättiin pidettäväksi lokakuussa, heidät piti vihittämän samana päivänä Grumitzissa. Prinssi Henrik aikoi ottaa eron sotapalveluksesta, voidakseen sitte levätä laakereillaan. Viimeisen kunniarikkaan sotaretken jälkeen hän kyllä helposti voisi sen tehdä.

Rakastavien ero toisistaan oli samassa surullista ja iloista. He lupasivat joka päivä kirjoittaa toisilleen, ja tulevan onnen varmuus poisti eron katkeruuden.

Mutta oikeastaan ei tuleva onni ole koskaan varma — ja kaikista vähimmin on se sota-aikana. Silloin liikkuvat onnettomuudet ilmassa kuin heinäsiirkaparvet, ja toivo oman pienen piirin säästymisestä on sangen vähäinen.

Sota oli tosin ohitse ja rauha oli tehty. Mutta siemenet, joita edellinen oli mukanansa tuonut, rupesivat nyt itämään ja nousemaan, ja niiden nimet olivat: kurjuus, raakuus, kulkutaudit. Ei auttanut enää korvien sulkeminen ja asian tyhjäksi tekeminen: kolera raivosi maassa.

Oli elokuun 8 päivän aamu. Me istuimme kaikki verannalla aamiaispöydän ympärillä ja luimme juuri tullutta postia. Molemmat morsiamet rupesivat riemulla lukemaan kirjeitänsä ja minä katselin sanomalehtiä. Yhdessä näistä luin:

»Koleraan kuolleiden luku lisääntyy huolestuttavasti sekä sotilas- että siviilisairashuoneissa. Tauti on huomattu oikeaksi *cholera asiaticaksi*. Lujin toimenpiteisiin on ryhdytty taudin levenemisen estämiseksi.»

Aijoin juuri lukea ääneen tämän uutisen, kun täti Maria, joka oli saanut kirjeen eräältä ystävättäreltään muutamasta naapurilinnasta, kauhistuneena huudahti:

— Tämä on kauheata! Betti kirjoittaa, että kaksi henkeä heidän talossaan on kuollut koleraan ja että hänen miehensäkin on nyt sairastunut.

Samassa ilmoitti sisälle astunut palvelija, että koulunopettaja halusi saada puhua kenraalin kanssa. Hänen jälestään astui sisälle ilmoitettu, joka näytti kalpealta ja väsyneeltä.

— Teidän ylhäisyytenne, pyydän saada ilmoittaa teille, että minun täytyy sulkea koulu. Eilen sairastui kaksi lasta, ja tänään — ovat ne kuolleet.

— Kolera! — huusimme me.

— Pelkään, että meidän todellakin täytyy käyttää sitä nimeä. Tuo niin sanottu punatauti, joka rupesi raivoamaan täällä majailevien preussiläisten sotilasten seassa, ja johon on jo kymmenen miestä kuollut, oli koleraa. Kylässä vallitsee suuri pelko, sillä tohtori luulee, että tuo kauhea tauti on alkanut raivota talonpoikiemmekin seassa.

Minusta tuntui kuin olisin kuullut jotain ääniä ja kuulostin tarkemmin.

— Kuolinkellot soivat, rouva paroonitar, — sanoi koulunopettaja kun näki kysyvän katseeni. — Varmaankin joku taas tekee lähtönsä. Tohtori kertoi, että kaupungissa kuolinkellot soivat lakkaamatta.

Me katsoimme toisiimme äänettöminä ja kalpeina. Hän oli siis jälleen täällä, kuolema, ja meistä näytti, kuin olisi se heiluttanut uhkaavaa viikatetta päittemme yli.

— Paetkaamme niin pian kuin mahdollista, — ehdoitti tati Maria.

— Paetkaamme, minne? — sanoi opettaja, onhan tauti jo levinnyt kaikkialla tässä tienoossa.

— Tarkoitan, kauas pois, maan rajojen ulkopuolelle.

— Sinne on jo pantu sulkuja, jonka ylitse ei kukaan pääse.

— Sehän on kelvotonta! Ei suinkaan ihmisiä voida estää jättämästä maata, jossa kolera raivoaa?

— Kyllä voidaan. Sellaisesta maasta ei päästetä ketään maahan, jossa ei koleraa vielä ole.

— Mitä meidän sitte tulee tehdä? — huudahti tati Maria ja väenteli käsiään epätoivosta.

— Taipua Jumalan tahdon alle, — sanoi isäni syvään huoaten. — Luotathan sinä Maria tavallisesti niin lujasti Luojan suojelukseen, miksi tahdot nyt paeta? Ihminen ei voi koskaan kohtaloansa välttää, missä ikinä hän lieneekin. — Mutta minä tahtoisin, että te matkustaisitte, lapset. Ja sinä, Otto, älä vaan maista mitään hedelmiä.

— Minä sähköitän heti Bresserille, että hän lähettää meille desinfektsioni-aineita, sanoi Fredrik.

Mitä sitte tapahtui, sitä en voi tarkasti kertoa, sillä tämän aamun tapaukset olivat viimeiset, jotka kirjoitin punaisiin vihkoihini. Pelko ja epätoivo täytti rintamme. Ja kenpä ei tuntisi pelkoa nähdessään itsensä tahi jonkun rakkaistansa joutuvan noin kauhean ja hyödyttömän kuoleman uhriksi? Henkilön rohkeus ilmenee vaan siinä, että voi olla vaaraa *ajattelematta*.

— Paeta? — Niin minäkin olin tullut ajatelleeksi, pääasiallisesti sen vuoksi, että saisin pikku Rudolfin suojelluksi.

Isäni vaati, että toisten piti matkustaa. Seuraavana päivänä pitäisi koko perheen olla poissa. Itse tahtoi hän jäädä tänne, sillä hän ei tahtonut hädän hetkenä jättää alamaisiaan. Fredrik sanoi myöskin tahtovansa jäädä tänne, ja silloin oli minunkin päätökseni tehty: puolisoni luota en enää vapaatahtoisesti poistuisi.

Siis päätettiin, että tati Maria, molemmat työt, Otto ja pikku Rudolf matkustaisivat pois niin pian kuin mahdollista. Minne? Toistaiseksi Unkariin, niin kauas kuin mahdollista. Kumpikaan morsiamista ei vastustanut tätä päätöstä, vaan autoivat hartaasti lähdön puuhissa. Kuolla — silloin kuin rakkahimmat toivomukset pian toteutuisivat, silloin kun koko elämä näytti niin rikkaalta ja ihanalta — sehän olisi kuolla kymmenkertaisesti.

Että tavarat saataisiin nopeammin kokoon, kannettiin matkakirstut ruokasaliin, ja kaikki olivat auttamassa. Minä tulin juuri alas, joukko Rudolfin vaatteita käsivarrellani.

— Miksi et anna kamarineitisi auttaa itseäsi? — kysyi isäni.

— Netin, niin, en tiedä missä hän oikeastaan lienee. Olen soittanut monta kertaa, mutta häntä ei näy,

eikä minulla ole aikaa etsiä häntä.

Isäni käski erään palvelijoista Nettiä etsimään ja heti tuomaan tänne.

Hetken kuluttua palasi palvelija takaisin kauhistuneen näköisenä.

— Netti makaa huoneessaan, hän on ... hänellä on ... hän on —

— Etkö voi sanoa suoraan? — ärjäsi isäni. — Mikä hänen on?

— Hän on jo — aivan musta.

Me huudahdimme kaikki kauhistuksesta. Siis oli tuo kauhea vieras jo saapunut meillemme.

Mitä nyt piti tehdä? Voiko tyttö-raukan antaa kuolla ilman että koettaakaan häntä auttaa? Mutta se, joka lähestyi häntä, saisi tarttuman, eikä ainoastaan se, vaan kaikki muutkin.

— Tuokaa heti lääkäri, — käski isäni. — Ja te, lapset, joutukaa matkalle niin pian kuin mahdollista.

— Tohtori matkusti tunti sitte takaisin kaupunkiin, — sanoi palvelija isälleni.

— Minusta tuntuu ... niin kummalliselta, — sanoi Lilli äkkiä ja nojauti kauhean kalpeana tuolin selkänojaa vastaan.

Riensimme hänen luoksensa.

— Kuinka sinä voit? — Älä ole lapsellinen, — se on vaan pelkoa...

Mutta se ei ollut »vaan pelkoa«, ei ollut epäilystäkään siitä, mitä se oli. Veimme onnettoman hänen omaan huoneeseensa, jossa hän heti rupesi kiivaasti oksentamaan ja osotti tavallisia kolera-vaivoja. Se oli toinen kolerakohtaus kodissamme sinä päivänä.

Oli kauheata nähdä miten Lilli raukka kärsi. Eikä ollut lääkäriä saatavissa! Fredrik oli ainoa, joka osotti jonkinmoista taitavuutta ja koetti olla lääkärin sijassa. Hän määräsi lämpimiä hauteita, sinappitaikinaa vatsan ja jalkojen päälle, — jäätä ja samppanjaa sisällisesti, — mutta ei mikään auttanut. Nämä keinot, jotka helpoissa kolerakohtauksissa auttavat, eivät tässä mitään vaikuttaneet. Mutta ne lohduttivat ainakin sairasta ja hänen ympärillensä olevia sillä tiedolla, että jotain tehtiin sairaan hyväksi. Kun kohtaukset lakkasivat, alkoi suonenveto; sairaan ruumis riuhtoi ja heitteli, niin että jäsenet nauskoivat. Hän tahtoi valittaa, mutta ei saanut ääneen. — Iho muuttui siniseksi ja kylmäksi, — hengitys heikkoni.

Isäni juoksi edes ja takaisin, väännellen käsiään epätoivosta. Kerran asetuin hänen eteensä.

— Isä, *se on sota* — sanoin minä. — Sano, etkö sitä nyt kiroa?

Hän työnsi minut syrjään eikä vastannut.

Kymmenen tunnin kuluttua oli Lilli kuollut. Netti oli kuollut ennemmin yksin huoneessaan. Me olimme kaikki olleet Lillin ympärillä, eikä kukaan palvelijoista ollut uskaltanut lähestyä häntä, joka jo oli »aivan musta«.

Sillä välin oli tohtori Bresser saapunut, tuoden tarvittavia lääkkeitä. Olisin tahtonut suudella tuon uskollisen ystävän kättä, kun hän aivan odottamatta saapui meitä auttamaan. Hän otti heti asiat talossa johtakseen. Molemmat ruumiit antoi hän viedä yhteen etäällä olevaan huoneeseen, eroitti huoneet, joissa sairaat olivat kuolleet, ja antoi meidät kaikki mitä huolellisimmin puhdistaa. Voimakas karboolinhaju täytti kaikki huoneet, ja vielä nytkin juohutuvat mieleeni koleraan kauheat ajat, kun tunnen karboolin hajua huoneissa.

Aijottu pakomatkamme täytyi vielä kerran peruuttaa. Lillin kuoleman jälkeisenä päivänä seisoivat jo vaunut portaiden edessä, kun kuskin, näkymättömän hirmun valtaamana, täytyi laskeutua alas ajajan istuimelta.

— Mutta minä tulen itse ohjaamaan, — sanoi isäni päättäväisesti. — Onko kaikki kunnossa?

Silloin astui Rosa hänen luoksensa:

— Matkustakaa te, — sanoi hän, — minun täytyy jäädä, minä — seuraan Lilliä.

Ja hän puhui totta. Aamun koittaessa vietiin tämäkin nuori morsian — ruumishuoneeseen.

Matkamme tuli luonnollisesti jälleen siirretyksi. Suuressa surussani valtasi minut jälleen katkeruus tuota jättiläishulluutta kohtaan, jonka seurauksena kaikki tämä kurjuus oli.

Kun Rosan ruumis vietiin pois, lankesi isäni polvilleen ja painoi päänsä seinää vastaan.

Astuin hänen luoksensa ja panin käteni hänen käsivarrelleen.

— Isä, *se on sota*.

Hän ei vastannut.

— Kuuletko, mitä minä sanon, isä? Nyt tahi ei koskaan: *tahdotko* kirota sodan?

Hän nousi ja vastasi:

— Tämä onnettomuus täytyy kantaa sotilaan miehuudella, lapseni. En minä yksin — vaan koko isänmaa on saanut uhrata verta ja kyyneleitä — —

— Minkä vuoksi? — keskeytin minä. — Mitä hyötyä on isänmaalla ollut kärsityistä tappioista, surman saaneista sotureista. Oi, isä, kiroa sota — minun tähteni! Katso, — jatkoin minä, vetäen hänet ikkunaan; pihalla tuli eräs mies vetäen kärryissä mustaa ruumiskirstua; — katso tuo on meidän Lillillemme — huomenna tuodaan samanlainen Rosalle — ja ylihuomenna kenties kolmas — ja miksi — miksi?

— Koska se on Jumalan tahto, lapseni.

— Ei, tuhat kertaa ei! Ihmeellistä on, että ihmisten kaikki hullutukset, kaikki raakuuden työt, kaikki väkivaltainen menettely ja kaikki erehdykset aina peitetään tuon kilven taakse, joka kuuluu: »Jumalan tahto.»

— Älä herjaa, Martha, tällä hetkellä, jolloin Jumalan rankaiseva käsi on ojennettu ylitsemme.

Samassa hetkessä astui eräs palvelijoista sisälle.

— Teidän ylhäisyytenne, puuseppä ei tahdo kantaa kirstua siihen huoneeseen, missä neidit lepäävät.

— Etkö sinäkään, pelkuri raukka.

— En voi yksin.

— Silloin autan minä sinua — minä itse.

Hän meni oveen päin.

— Mene takaisin! — huusi hän minulle, kun minä tahdoin seurata häntä. — Sinä et saa heitä seurata — sinä et saa kuolla pois luotani, et — ja sinun tulee ajatella lastasi!

Mitä minun tuli tehdä. Kaikista kiusallisinta on sellaisella hetkellä se, että ei näe edessään velvollisuuden tietä selvänä. Jos osoittaa sairaille ja kuoleville rakkauttansa, niin kuljettaa taudin siemenen heidän luotansa terveiden sekaan. Kyllä mieluisasti *uhraisi itsensä*, mutta samassa tietää uhraavansa toisetkin. Yksi ainoa keino löytyy. Täytyy panna alttiiksi itsensä ja kaikki muutkin ja pysyä yhdessä, oikein yhdessä tuossa vajoavassa laivassa aivan viimeiseen silmänräpäykseen asti. Ja sitte — ihana maailma, jää hyvästi!

Sellainen alttiuden tunne oli vallannut meidät kaikki ja pakenemisen aikeet olivat jo aikoja sitte jätetyt. Me kuljimme vaan kuolinvuoteelta kuolinvuoteelle, eikä tohtori Bresserkään enää meitä tästä estänyt. Hänen läsnäolonsa, hänen väsymätön, luja toimintansa vaikutti meissäkin turvallisuuden tunteen: uppoavassa laivassamme oli ainakin kapteeni.

Oi tätä koleraviikkoa Grumitzissa! — Siitä on jo kulunut enempi kuin kaksikymmentä vuotta, mutta vieläkin käyvät kylmät väreet läpi luun ja ytimen, kun ajattelen sitä aikaa. Kyyneleitä, valitushuutoja, sydäntäsärkeviä kuolemankamppauksia, karboolinhajua, kuolevien kauheita suonenvetokohtauksia, kuolinkellojen alituista soittoa, hautajaisia — ei, multaan pistämisiä, sillä tällaisessa tapauksissa ei pidetä mitään hautajaismenoja. Koko elinjärjestyksemme oli ylös alaisin käännetty. Mitään kunnollisia aterioita ei ollut — keittäjä oli kuollut, — yöllä ei tullut nukutuksi, — söi palan silloin kuin sattui ja nukahti hetkisen aamupuolella.

Ja tämän kauhean ajan kuluessa oli ulkona mitä ihanin kesä-ilma. Rastaat lauloivat puistossa, kukkaispenkit loistivat selittämättömän komeina. Tämä oli kuin välinpitämättömän luonnon ivaa.

Kylässä sattui yhä uusia kuolemantapauksia. Kaikki tänne jääneet preussiläiset olivat kuolleet. Yksi palvelijoista kertoi: — Kohtasin tänään haudankaivajan, joka palasi hautausmaalta tyhjine vaunuineen. Oletteko taas pistänyt multaan muutamia? — kysyin minä häneltä. — Olen, kuusi tahi seitsemän kappaletta taas, — joka päivä on niitä ainakin puoli tusinaa, usein enempikin. Kyllähän joku joskus liikkuu vielä vaunussa — mutta ei se mitään tee. Pian multaan preussiläiset!

Seuraavana päivänä kuoli tuo ihmispeto, ja toisen piti astua hänen sijaansa, joka olikin vaivaloisimpia toimia tähän aikaan. Posti toi ainoastaan surullisia tietoja koleran levenemisestä muualla, ja rakkaudenkirjeitä, — joihin ei koskaan tulisi vastausta, — mitään pahaa aavistamattomalta prinssi Henrikiltä. Konradin olin valmistanut surusanomaa vastaanottamaan siten, että olin ilmoittanut hänelle Lillin olevan hyvin sairaana, mutta hän ei voinut viraltansa päästä heti tulemaan. Vasta neljäntenä päivänä Lillin kuoleman jälkeen tuli hän rientäen huoneeseen, jossa istuimme.

— Onko totta että Lilli? — huusi hän.

Vastasimme hänen kysymykseensä myöntävästi.

Hän vastaan otti sanoman kauhealla levollisuudella ja ulkonaisesti surua osottamatta.

— Olen rakastanut häntä niin monta vuotta, — supisi hän itsekseen ja sanoi sitte ääneen:

— Missä hän lepää? — Tahdon käydä hänen luonansa. — Voikaa hyvin, — hän odottaa minua.

Tulenko kanssasi? — ehdotti joku.

— Ei, menen mieluummin yksin.

Hän meni — ja me emme nähneet häntä koskaan enää. Lemmittynsä haudalla ampui hän kuulan otsaansa.

Jolloinkin muulloin olisi tämä surullinen tapaus herättänyt suurta huomiota, mutta nyt oli niin moni nuori upseeri välittömästi joutunut kuoleman omaksi sodassa — ainoa erotus oli, että Konrad välillisesti joutui saman kohtalon alaiseksi. Ja kun me saimme tiedon tästä surullisesta tapauksesta, oli kotiamme juuri kohdannut uusi perheonnettomuus, joka tuotti meille kaikille suurinta tuskaa. Otto, isän ainoa, jumaloitu poika, oli myöskin joutunut kauhean murhanenkelin käsiin.

Koko yön ja seuraavan päivän elimme me toivon ja levottomuuden vaiheella. Kello seitsemän illalla hän vaipui kuolemaan.

Isäni heittäytyi kuolleen yli huutaen sydäntä vihlaisevasti; huuto kajahti läpi koko talon. Suurella vaivalla saimme me hänet pois poikansa luota. Mitä epätoivoisen surun purkauksia nyt seurasikaan! Vanhus väentelihe aivan kuin ruumiillisten tuskien käsissä ja vaikeroitsi kuin lapsi. Hänen Ottonsa, hänen rakkaansa, hänen kaikkensa...

Jäykkä ja äänetön tylsätuntoisuus seurasi näitä surunpurkauksia. Hän ei jaksanut olla läsnä poikansa hautajaisissa, hän lepäsi sohvallansa liikkumatta ja nähtävästi tiedotonna. Tohtori käski meidän toimittaa hänet levolle.

Hetken kuluttua näytti hän jälleen heräävän. Fredrik, täti Maria ja minä olimme hänen luonansa. Hän katseli ympärilleen kysyvästi, nousi sitte istumaan ja koetti puhua. Mutta hän ei voinut saada sanaakaan suustansa, hengitti vaan raskaasti. Äkkiä rupesi hän tutisemaan ja vapisemaan aivan kuin suonenedosta, ja minä ymmärsin hänen huuliensa epäselvästi lausuvan: Martha!

Laskeusin polvilleni hänen vuoteensa viereen.

— Isä, rakas, oma vanha isäni!

Hän kohotti ylös toisen kätensä ja pani sen pääni päälle. — Toivomuksesi — sanoi hän vaivaloisesti — olkoon — täytetty — minä — kiroan —

Hän ei saanut lausetta lopetetuksi, hänen päänsä vaipui raskaasti takaisin tyynylle. Tohtori Bresser, joka oli sillä välin tullut sisään, todisti, että henki oli eronnut, että isäni oli kuollut sydämenkouristukseen.

Kun palasimme hautajaisista, nyhytti täti Maria liikutettuna: — Kauheinta kaikista on, että hän kuoli kirous huulillaan.

— Älä ole levotoin siitä, täti, — sanoin minä. — Jos sellainen kirous tulisi jokaisen suusta, niin olisi se ihmiskunnalle suurimmaksi siunaukseksi.

Sellainen oli koleraviikko Grumitzissa. Seitsemän päivän ajalla oli kokonaista kymmenen henkeä linnan omista asujamista mennyt manalan majoille: isäni, Lilli, Rosa, Otto, Konrad, kamarineitini, keittäjä, kuski ja kaksi tallirenkkiä. Kylässä oli saman ajan kuluessa kuollut yli kahdeksankymmentä henkeä.

Kun sen näin kertoo, tuntuu se kuivalta, tilastotieteelliseltä laskulta. Kun se on romaanissa luettavana, pitää sen liioitellun mielikuvituksen tuotteena. Mutta se ei ole niin kuivaa kuin ensinmainittu eikä niin liioitellun romantillista kuin viimeainittu — se on yksinkertaisesti vaan kylmä, paljas, surullinen todellisuus.

Grumitz ei ollut ainoa paikka tässä seudussa, joka joutui näin kovan kohtalon alaiseksi. Stockernin linnassa, pienen Horn kaupungin lähellä, kuoli yhdessä perheessä viiden päivän kuluessa neljä henkeä: kaksikymmenvuotias Rudolf, hänen sisarensa Emilia ja Bertha ja heidän setänsä sekä sitäpaitsi viisi palvelijaa. Nuorin tytär, Paulina von Engelshofen säästyi kuolemalta ja tuli sittemmin naimisiin erään parooni Suttnerin kanssa. Hänkin kertoo vielä nytkin vavistuksella koleraviikosta Stockernissa.

Minut oli vallannut sellainen kuolemanvelttous että joka hetki odotin kuolemaa, jonka piti tulla ottamaan pois minut ja rakkaimpani. Itkin heidän kuolemaansa jo edeltäpäin. Mutta he säästyivät ja suuressa surussani oli minulla onnellisiakin hetkiä, jolloin sain nojata päätäni uskollisen puolisoni rintaa vastaan ja siinä surra surujani ja itkeä kiitollisuuttani. Miten hellästi ja lempeästi hän minua puhuttelikaan ja miten nämät sanat lämmittivät ja keventivät sydäntäni. — Ei, maailma ei ole niin huono, täytyi minun ajatella, maailmassa ei ole yksinomaan kurjuutta ja valitusta, siellä on myöskin myötätuntoisuutta ja rakkautta. Ja yksilöiden tunteet ovat tulevaisuudessa koko yhteiskunnan ja ne tulevat olemaan ojennusnuorana ihmisten välillä olevissa asioissa. Hyvyys on oleva tulevaisuuden tunnussana.

— — — — —

Me vietimme lopun kesästä Genève'n lähistössä. Fredrik tahtoi oppia tuntemaan ne miehet, jotka olivat panneet toimeen »punaisen ristin» ja ottaa heiltä selkoa seuran tarkoituksesta ja toiminnasta. Hän oli pyytänyt eroa sotilas-virasta ja saanut lomaa siksi, kunnes hänen eronhakemukseensa oli ehditty suostua.

— Minusta oli nyt tullut rikas, hyvin rikas. Isäni, veljeni ja sisareni kuoleman kautta olin perinyt Grumitzin ja koko sukuomaisuuden.

Kun näytin Fredrikille paperit, jotka asian vahvistivat, ja jotka notaarioni oli antanut minulle, sanoin surumielisesti leikkiä laskien:

— Mitä sanoisit nyt, jos ylistäisin sotaa, jonka kautta kaikki tämä on tullut osakseni?

— Silloin et olisi minun Marthani, — vastasi hän hellästi.

Me asuimme pienessä huvilassa Genèvejärven rannalla ja elimme hiljaa ja yksinäisyydessä. Mieleni oli niin kiihoittunut kaikesta, mitä äsken olin kokenut, että en tahtonut nähdä ketään vieraita ihmisiä. Tarvitsin lepoa ja tyyntä, yksitoikkoista elämää, saadakseni hermoni vähitellen levollisiksi.

Fredrik meni usein kaupunkiin saadakseen tarkkoja tietoja kaikesta, mikä koski »punaista ristiä». En muista selvästi, mikä oli tuloksena näistä tutkimuksista. Siihen aikaan en tehnyt päiväkirjamuistoonpanoja, ja siksi olen unohtanut suurimman osan siitä, mitä Fredrik minulle kokeistansa kertoi. Yksi ainoa asia on kumminkin selvästi painunut muistooni tältä ajalta: se tyyneys, se ennakkoluulottomuus, se iloinen toiminta, joka vallitsi niiden ihmisten kesken, joiden yhteyteen sattumalta jouduin. Tuntui kuin olisimme eläneet onnellisimmassa, rauhallisimmassa aikakaudessa. Ei missään kuulunut ohimenneen sodan kaikua, jollei joskus leikkipuheissa. Koko sotaa pidettiin vaan mieltä kiinnittävänä tapauksena ja sopivana puheaineena muun valtiollisen lorupuheen seassa. Aivan kuin ei kauhistuttava kanuunanjyrinä böhmiläisillä taistelutantereilla olisikaan sisältänyt mitään surullisempaa kuin joku uusi Wagnerin ooppera!

Lokakuun keskipaikoilla palasimme Wieniin, jossa minun täytyi olla läsnä perintöasioiden selvittelyä varten. Kun ne olivat selvillä, päätimme asettua Pariisiin pitemmäksi ajaksi. Fredrik tahtoi kaikin voimin työskennellä rauhanaatteen eteen ja uskoi että lähestyvä maailmannäyttely olisi sopiva tilaisuus rauhanystävien kongressin kokoonkutsumiselle. Sitäpaitsi oli Pariisi hänen mielestään juuri se paikka, missä hän parhaiten voisi työskennellä tämän suuren kansainvälisen kysymyksen hyväksi.

— Oi, — huokasin minä, — mitä voit sinä yksin vaikuttaa tuohon mahtavaan, tuhatvuotiseen, miljoonien ihmisten puolustamaan varustukseen?

— Vaikuttaa? Minä? Ei, niin ajattelematon en toki ole, että toivoisin itse persoonallisesti voivani saada toimeen muutosta asioiden suhteen. Tahdon vaan asettua rauhan armeijan *riviin*. Olenko koskaan sotilaana ollessani luullut yksin voivani pelastaa isänmaan, tahti voittaa jonkun provinsin? Ei, yksityinen voi ainoastaan palvella, ja jos niin vaaditaan, uhrata henkensä sen asian hyväksi, jota hän tahtoo edistää.

Wienistä tein pyhiinvaelluksen Grumitziin, jonka hallitsijaksi nyt olin tullut. Mutta minulla ei ollut voimaa mennä linnan; laskin vaan neljä seppelettä rakkaitteni hautakummuille ja matkustin jälleen takaisin.

Sitte kun tärkeimmät asiani olivat järjestetyt, ehdoitti Fredrik, että matkustaisimme Berliiniin tervehtimään täti Cornelia raukkaa. Rudin jättäisimme siksi aikaa täti Marian hoidettavaksi. Grumitzin kauheat päivät olivat vaikuttaneet häneen siten, että hän oli tullut kovin alakuloiseksi, ja koko hänen rakkautensa, koko hänen huolenpitonsa kohdistui nyt minun pikku Rudolfiini. Toivoin senvuoksi, että se vaikuttaisi häneen virkistävästi ja rohkaisevasti, jos poika olisi jonkun ajan hänen luonaan.

Mutta tuskin olimme ehtineet olla muutaman päivän Berliinissä ja käydä surullisella vierailullamme rouva von Tessovin, Gottfriedin äidin luona, ennenkuin äkillisesti saimme kutsumuksen palata takaisin Wieniin. Minä sain nimittäin sähkösanoman, että täti Maria oli äkkiä sairastunut ja toivoi saada meitä tavata. Lääkärit olivat jo jättäneet kaiken toivon sairaan paranemisesta.

— Nyt on tullut minun vuoroni, — sanoi hän, kun istahdin hänen vuoteensa viereen, — ja minä jätän sangen mielelläni tämän elämän. Sen jälkeen kun veli raukkani ja sinun sisaresi niin äkillisesti kutsuttiin manalan majoihin, ei minulla ole ollut mitään oikeata iloa — en ole koskaan voinut saada surulleni lohdutusta. — Tuolla ylhäällä saan heidät kaikki nähdä. — Konrad ja Lilli ovat siellä yhdistettyinä, — he eivät saaneet yhdistyä täällä alhaalla, niin oli määrätty. —

— Se on minulle suuri lohdutus, että sinä olet onnellinen, rakas Martha, — jatkoi täti Maria. — Miehesi on palannut kahdelta sotarekeltä, kolera on teidät säästänyt, kaikesta huomaa, että Luojan tarkoitus on antaa teidän vanhentua toistenne rinnalla. Koettakaa nyt vaan kasvattaa pikku Rudolfista hyvä kristitty ja kelpo sotilas, että hänen isoisänsä tuolla ylhäällä saa iloita hänestä. —

Luonnollisesti en maininnut mitään siitä, että olin päättänyt, ettei pojastani koskaan tulisi sotilasta.

— Alituisesti olen rukoileva teidän puolestanne ... että saisitte elää kauan ja onnellisina.

Pyysin, ettei tätini rasittaisi itseänsä liiallisella puhelemisella. Huvittaakseni häntä kerroin hänelle, mitä olimme nähneet Schweitzissä ja Berlinissä. Kerroin muun muassa, että olimme tavanneet prinssi Henrikin, ja että hän oli antanut linnansa puistoon pystyttää marmoripatsaan nopeasti voitettun ja nopeasti kadotettun morsiamensa muistoksi.

Kolmen päivän kuluttua vaipui tätini rauhallisesti kuolemaan, nautittuansa kuolinsakramentin. Ja nyt olivat kaikki omaiseni, kaikki ne, joiden seassa olin kasvanut, maailmasta pois lakaistut.

Täti Maria oli testamentissaan määrännyt Rudolfin koko pienen omaisuutensa perilliseksi, ja omaisuutta hoitamaan oli hän määrännyt ministerin »Totisesti».

* * * * *

Toukokuussa matkustimme Parisin näyttelyyn. Minä en ollut vielä nähnyt Seinen rannoilla olevaa maailmankaupunkia ja silmiäni häikäisi se elämä ja loisto, jota siellä näin. Parisi ei varmaankaan koskaan ole näyttäytynyt niin edullisessa valossa kuin nyt, keisarikunnan ollessa suurimmassa loistossansa ja Euroopan kaikkien itsevaltiasten täällä kokoontuessa. Kaikki Euroopan kansat olivat tulleet rauhalliseen kilpataisteluun Marskentän suuressa palatsissa. Rikkauksia, taideteoksia, teollisuudentuotteita oli tänne koottu semmoisia joukkoja, että katselijan täytyi hämmästyä. Tyyneys ja iloisuus valtasi mieleni, sillä kaikessa tässä näyttäytyi minusta rauhan vertauskuva, rauhallisen edistyksen ihanimmat hedelmät. Koko tämä loistava, häikäisevä näyttely oli mielestäni takeena siitä, että sovinnollisuuden ja yhteistyön uusi aika oli alkava maailmalle.

Asuimme Grand Hotellissa Capusinikadun varrella. Tässä hotellissa kävi parhaastaan englantilaisia ja amerikalaisia. Me kohtasimme aniharvoja omia maanmiehiämme, sillä itävaltalaiset eivät rakasta matkustusta. Vierailuilla emme käyneet missään, minä käytin vielä surupukua, ja me emme lainkaan kaivanneet mitään seuraa.

Rudolf oli nyt kahdeksan vuoden vanha ja tavattoman viisas poika. Olimme ottaneet hänelle opettajaksi erään nuoren englantilaisen, joka oli seurana pojallemme silloin kuin emme voineet ottaa häntä mukaamme matkoillemme.

Maailma, joka täällä avautui silmiäni eteen, oli minulle aivan uusi. Nämä maailman kaikilta haaroilta kokoontuneet ihmiset, tämä juhlallisuus, tämä loisto, tämä vilinä — olin melkein tukahtua kaikesta mitä näin ja kuulin. Ja kuitenkin pysyimme loitolla varsinaisesta suuresta maailmasta, olimme olleet ainoastaan parilla vierailulla, esim. kerran meidän lähettiläämme, ruhtinas Metternichin luona. Mutta sitävastoin tutustuimme useihin kirjallisesti ja valtiollisesti merkillisiin henkilöihin ja sen teimme etupäässä Fredrikin »tehtävän» vuoksi. Sillä vaikka hänellä olikin vaan hyvin vähäinen toivo pyrkimystensä onnistumisesta, emme kuitenkaan asiaa koskaan syrjään jättäneet. Meillä oli erityinen kirja, jonka nimitimme »rauhanpöytäkirjaksi», ja johon me jäljensimme kaikki kirjoitukset, todistuskappaleet ja uutiset, jotka jollain tavalla koskivat rauhaa. Sinne kirjoitimme myöskin »rauhanaatteen historian», niin lavealta kuin onnistuimme saamaan tietoa siitä, ja lisäksi filosofien, runoilijoiden, lainoppineiden, ja valtiomiesten lausuntoja asiasta. Täten kasvoi näistä muistiinpanoista pian paksu nidos, — minä jatkan niitä vielä nytkin, — johon kuuluu useita pienempiä siteitä.

Kuinka vähäistä on kuitenkin se, mitä kirjoitetaan sotaa *vastaan*, verrattuna niihin tuhansiin niteisiin, joita on kirjoitettu sen *puolesta*. Mutta jos ajattelee, että pienestä siemenestä voi kasvaa suuri metsä, niin ei myöskään tarvitse olla huolissaan siitä, ettei tällainen jalo aate edistyisi maailmassa, vaikka se alkaisi miten vaatimattomasti tahansa.

* * * * *

Lokakuun 2 p:nä 1867 syntyi ensimmäinen pieni tyttäreemme, joka kasteessa sai nimen Sylvia. Tämä oli meille suuri ilo, ja suurempi oli onnemme vielä sen vuoksi, että saimme sen yhdessä vastaanottaa.

Miten lapsellisia me vanhat ihmiset olimmekaan tämän pienen lapsen kehdon vierellä, miten paljo me leikimme ja puhelimmekaan, sitä ei voi sanoin selittää! Sitä ei voi käsittää kukaan muu kuin onnelliset vanhemmat, ja kaikki ne ovat varmaankin olleet yhtä lapsellisia ja hulluja kuin mekin.

Miten onni tekee ihmisen itsekkääksi! Tähän aikaan unohdimme me todellakin kaikki, joka ei kuulunut omaan pieneen onnelliseen piiriimme. — Koleran kauhistavien päivien muisto haihtui haihtumistaan niinkuin ilkeä unelma, ja Fredrikinkin into rauhanasian ajamisessa laimeni hiukan. Se ei ollutkaan mitään innostuttavaa työtä. Kaikkialla vastaanotettiin hänen ehdotuksensa ja viittauksensa hymyilyllä, olannostoilla, niin, joskus moitteellakin. Maailma näkyy haluavan tulla, ei ainoastaan onnettomaksi, vaan petetyksikin. Jos ehdotetaan keinoja kurjuuden ja onnettomuuden poistamiseksi, vastataan siihen: ilmalinnoja, lapsellisuuksia j. n. e. eikä tahdota mitään kuulla.

Mutta Fredrik ei kuitenkaan koskaan unohtanut tarkoituspäätä, johon hän tahtoi pyrkiä. Hän syventyi yhä enempi ja enempi kansaoikeuden tutkimiseen ja muihin opiskeluihin, ja minä otin mielelläni osaa hänen luonnontieteellisiin tutkimuksiinsa. Hän aikoi kirjoittaa isomman teoksen »Sota ja rauha», ja sitä varten hän nyt luki niin paljo.

Talven Sylvian syntymisen jälkeen vietimme kaikessa hiljaisuudessa Wienissä ja matkustimme seuraavana keväänä Italiaan. Olimmekaan vapaita ja kyllin varakkaita voidaksemme tyydyttää toivomuksemme saada nähdä eri maita ja kansoja. Tosin ei matkustaminen pienten lasten kanssa ole mukavaa, mutta kun voipi pitää tarpeellisen määrän palvelijoita, niin käypi se kuitenkin päinsä. Olin ottanut palvelukseeni erään vanhan palvelijan, joka oli hoitanut minua ja sisartani meidän ollessamme pieninä, mennyt sitte naimisiin erään meidän alustalaisemme kanssa, mutta oli nyt jo leski. Luotin täydellisesti tähän »Anna rouvaan», ja voin tyynesti jättää Sylvian hänen huostaansa silloin, kun Fredrik ja minä, pääasuipaikastamme käsin, teimme pitempiä matkoja ympäristöön. Rudolf oli yhtä varmasti tallessa englantilaisen opettajansa luona, mutta usein otimme hänet mukaammekin matkoillemme.

Mikä ihana, suloinen aika! Vahinko vaan, että silloin laiminlöin punaisiin vihkoihin kirjoittamisen, sillä juuri nyt olisin voinut kirjoittaa muistiin niin paljo ihanaa, mieltäkiinnittävää ja hyödyllistä!

Talvella 1868 palasimme Pariisiin, ja tällä kerralla heittäysimme huvitusten pyörteeseen, sillä halusimme tuntea elämää siltäkin puolelta.

Tämä aika oli hyvin väsyttävä, mutta olihan se hetkiseksi sekä viehättävää että hupaista. Olimme vuokranneet hotellin Champs Elyséen luona, jossa me puolestamme olimme tilaisuudessa osoittamaan vieraanvaraisuuttamme ystäviämme kohtaan, jotka melkein joka päivä pyysivät meitä johonkin juhlatilaisuuteen. — Meidän lähettiläämme esitti meidät hovissa, ja sitte tulimme pyydytyksi keisarinna Eugeniin maanantai-vastaanottoihin. Sitä paitsi olivat kaikkien vieraitten lähettiläitten salit meille avoinna, ja mieluisia vieraita olimme myöskin prinsessa Mathildan, herttuatar Mouchyn, ruhtinatar Isabellan y. m. sellaisen luona. Samoin tutustuimme moneen kirjallisuudessa kuuluisaan henkilöön, joista mainitsen esim. Renan, Dumas vanhempi ja nuorempi, Octave Feuillet, George Sand, Arséne Houssage y. m.

Samoin olimme ahkerointa teatterissa kävijöitä: vähintäänkin kolme kertaa viikossa kävimme

oopperassa tahi teatterissa.

On ihmeellistä, miten tärkeänä pitää tuota pientä »suurta maailmaa», eläessään huvien ja juhlien pyörteisessä virrassa. Mitenkään ei olisi voinut käydä päinsä istua jollain muulla paikalla oopperassa kuin ensi rivillä, tahi ajaa Boulognen metsään kaksivaljakolla, joka ei olisi ollut puhdasrotuinen, tahi mennä joihinkin hovitanssijaisiin ilman kahdentuhannen francin maksavaa pukua, tahi istuutua pöytään kotona ilman tavallista lakeija- ja palvelijajoukkoa, joka tarjoi parhaimpia herkkuja ja hienoimpia viinejä. Ei, se olisi ollut suuri rikos etikettiä vastaan.

Helposti tapahtuu silloin, kun joutuu tällaiseen huvien pyörteeseen, että unohtaa aivan seurata niitä asioita, joita *todellisessa* »suuressa maailmassa» tapahtuu. Siten olisi ehkä käynyt minullekin, jollei Fredrik olisi ollut vierelläni. Hän ei antanut tämän sisällöttömän elämän häiritä itseänsä, hän ei unohtanut lukujaan enempi kuin kotiaankaan sen maailman vuoksi, jossa me elimme. Samoin kuin ennenkin opiskelimme ja olimme me lastemme kanssa muutamia tunteja päivässä, ja emme siis täten laiminlyöneet kotiamme emmekä huvituksiammekaan.

Meille itävaltalaisille osotettiin suurta ystävyyttä ja meitä tahdottiin miellyttää sillä, että yhä moitittiin Preussia ja kehoitettiin meitä kostosotaan. Tuollaisia lohdutuksia kuullessamme vakuutimme lujasti, että emme mitään hartaammin toivoneet, kuin rauhan säilyttämistä.

Tämä oli myöskin oikeastaan keisari Napoleonin hartain toivomus, niin kuulimme henkilöiltä, jotka olivat hyvin lähellä keisaria. Hän ei ainoastansa toivonut tilapäistä rauhaa, vaan hänellä oli vielä päälle päätteeksi mielessä tuuma *ehdoittaa valloille yleistä aseitten riisumista*. Tämä herätti kansassa suurta tyytymättömyyttä, ja valtaistuimen läheisimmässä lähistössä oli voimakas puolue, joka teki kaikki todistaakseen, että ainoastaan onnellinen ulkonainen sota voisi tyyntyttää kansaa ja lujentaa keisarin voimaa.

— — — Aavistuksia? Niitä ei ole olemassa. Sillä muutoin ei olisi Pariisi voinut tehdä niin hymyilevää ja iloista vaikutusta minuun, kun me, vietettyämme yhden kesän Schweitsissä, palasimme sinne maaliskuussa 1870. Nyt tiedetään, mitkä kauheat onnettomuudet tätä kaupunkia uhkasivat, mutta minä en voinut mitään sellaista aavistaakaan.

Olimme jo eteltäpäin vuokranneet saman pienen hotellin, jossa olimme edellisenä vuonna asuneet, ja minä tunsin melkein lapsellista iloa asettuessani jälleen tänne asumaan. Tällä kerralla vetäysimme niin paljo kuin mahdollista seuraelämän meluavista huvituksista ja vietimme enimmittain aikamme keskenämme tahi lähimpien ystävien pienessä piirissä.

Mitä meidän aikomuksiimme keisari Napoleonin aseitten-riisumis-aatteen johdosta tulee, eivät ne nyt näyttäneet lainkaan voivan onnistua. Sanottiin, ettei aika ollut sovelias tämän aatteen toteuttamiselle, ja valtaistuimen lähistössä tiedettiin, ettei itse valtaistuinkaan seisonut varmoilla jaloilla. Kansan seassa vallitsi suuri tyytymättömyys, ja että saataisiin se estetyksi ilmi puhkeamasta, laadittiin yhä ankarampia poliisi- ja sensuuriohjeita, eikä tämä menettely suinkaan ollut omiansa mieliä tyyntyttämään.

Huhuja siitä, että ulkonainen sota lujentaisi valtaistuimen arvoa, kuului tuon tuostakin. Mutta valtiollisella taivaalla ei näkynyt mitään sopivaa syytä sodan alkamiseen. Yleinen aseiden riisuminen olisi kuitenkin nyt ollut hyvin ajattelematonta. Preussissä ja Itävallassa vahvistettiin kaikin voimin maavartioväkeä, ja silloin voipi käsittää, että puhe aseiden riisumisesta kajahtaisi niinkuin kauhea epäsointu.

— Aika ei ole vielä kypsynyt, — sanoi Fredrik, — sen osottaa parhaiten se seikka, että voimme saada sellaisia tietoja. Ja luultavasti täytyy minun jättää kaikki toivo voida itse persoonallisesti olla mukana aatteitteni toteuttamisessa. Onhan se niin kovin vähä, mitä minä voin tehdä. Mutta siitä hetkestä kuin rupesin tuota vähää pitämään velvollisuutenani, on se tullut minulle suuremmaksi — ja siksi aijon ollakin kestäväinen.

Mutta vaikka aseitten-riisumis-aate nyt olikin mahdoton toteuttaa, oli meillä kuitenkin jällellä se lohdutus, ettei sotaa ollut kuuluvissa. Sotapuolueen, joka toivoi »onnellista ulkonaista sotaa», ja piti tärkeänä, että ranskalaisten tulisi niittää uusia sotaisia laakereja, sen täytyi nyt jättää hyökkäystuumansa ja »viekkoitteleva pieni sotarekensä Reinille». Ranskalla ei nimittäin ollut mitään liittolaisia; maassa vallitsi suuri kuivuus ja eläimenruuan puute. Rykmentin hevoset piti myydä ja vähentää rekryyttien lukua. Päiväjärjestyksessä ei ollut mitään »epävarmaa kysymystä» — lyhyesti, Euroopan rauha oli turvattu, niin selitti ainakin Ollivier puhuja lavalta.

Turvattu. Kuinka iloitsinkaan tuosta sanasta. Se kerrottiin kaikissa sanomalehdissä, ja tuhannet iloitsivat kanssani. Mutta mistä arvosta oli tämä turvallisuus, jonka ranskalainen valtiomies vakuutti kesäk. 30 p:nä 1870, sen tiedämme nyt kaikki. Ja meidän olisi jo silloin pitänyt tietää, ett'eivät sellaisten valtiomiesten vakuutukset, joita yleisö aina kuuntelee samalla lapsellisella luottamuksella, ole

vähäisenäkään takeena rauhan pysymisestä.

Jälleen hajosivat pariisilaiset pois kaupungista kesäksi, mutta me jäimme sinne asioiden vuoksi. Me olimme nimittäin ostaneet yhden pienen puolivalmiin hotellin Avenue de l'Imperatrisen varrella, ja tahdoimme nyt itse valvoa sen kuntoonpanemista. Oman kodin somistaminen on sitäpaitsi niin rakas työ, että senvuoksi mielellämme pysähdyimme kesäksi kaupunkiin.

Sitä paitsi emme suinkaan olleet huvituksien ja huviretkien puutteessa. Useiden tuttaviemme kesäasunnot olivat lähellä Pariisia, ja pari kertaa viikossa matkustimme aina jonkun luokse.

Muistelen, että se oli prinsessa Mathildan linnassa, S:t Gratien'essa, jossa ensi kerran kuulin puhuttavan siitä »kysymyksestä», joka lähimmässä tulevaisuudessa luettaisiin »epävarmoin» kysymyksiin.

Seurue istui aamiaisen jälkeen terassilla, josta oli laaja näköala puistoon päin. Ketä meitä oli, sitä en enää muista, muistan vaan että Taine ja Renan olivat läsnä. S:t Gratien'en linnan hienosti sivistynyt hallitsijatar halusi mielellään nähdä ympärillään kirjallisuuden ja tieteen suuria henkilöitä.

Keskustelu oli hyvin vilkasta, ja minä muistan, että nerokas ja sukkela Renan puhui parhaastansa koko ajan. Renan oli erinomainen esimerkki siitä, miten joku henkilö voipi samalla kertaa olla arvaamattoman ruma ja samalla erinomaisen viehättävä.

Puhuttiin valtiollisia asioita ja arveltiin, kuka mahtoikaan tulla Espanjan hallitsija-ehdokkaaksi.

— Eräs prinssi Hohenzollerin suvusta saapi varmaankin kruunun, — sanoi joku.

Kuuntelin tuskin mitä sanottiin, sillä mikään ei minua vähempi liikuttanut kuin se, kuka Espanjan hallitusistuimen saisi.

Mutta silloin sanoi joku:

— Hohenzollerilainenko? Sitä ei Ranska tule koskaan sallimaan.

Nämä sanat saivat minun säpsähtämään, sillä tiesin mitä ne merkitsivät, ja näin aatoksen Ranskan uhkaavin otsin laskevan kätensä miekan kahvaan. Vielä kauan aikaa sen jälkeen kuin tämä puheenaine oli vaihdettu toiseen, kaikuivat soraääninä korvissani sanat: Sitä ei Ranska tule sallimaan!

Tästä lähtien tuli kysymys espanjalaisen kruunun perimisestä yhä enempi esiin. Sanomalehdissä oli palstanpituisia lausuntoja asiasta, ja seurapiireissä puhuttiin tästä kysymyksestä sellaisella suuttumuksella, kuin olisi se ollut suuri häväistys Ranskalle. Moni piti sitä peiteltyä sotajulistuksena Preussin puolelta. Mutta Berlinistä saimme tynnyttäviä kirjeitä, joissa kerrottiin, ettei siellä korkeimmissa piireissä lainkaan kiinnitetty huomiota siihen, kuka espanjalaisella valtaistuimella istuu.

Mutta tähän aikaan rupesimme huomaamaan muutamia omituisia merkkejä, jotka ennustivat sotaa. »*Nous aurons la guerre*»[1] — nämä sanat tuntuivat kaikuvan Pariisin ilmassa, ja minut valtasi kauhea epätoivo. Ei omieni vuoksi, sillä olimmehan me itävaltalaiset toistaiseksi leikin ulkopuolella. Mutta me olimme oppineet katselemaan sotaa yleisinhimilliseltä katsantokannalta — ja tiedämmehän kuinka paljo inhimillistä sodassa on.

[1] "Tulee sota." Suom.

Kun tuli tieto siitä, että kenraali Prim oli tarjonnut prinssi Leopoldille kruunun, piti herttua de Grammont parlamentissa suurella mieltymyksellä vastaanotetun puheen, joka kuului melkein näin:

»Me emme tahdo sekaantua vieraan valtion asioihin, mutta me emme usko, että kunnioitus naapurivaltion oikeuksia kohtaan pakottaa meitä sallimaan, että vieras valtio asettaa yhden prinsseistänsä Kaarle V:n istuimelle ja siten häiritsee Euroopassa vallitsevan tasapainon sekä saattaa Ranskan edut ja kunnian vaaran alaiseksi.»

Olen lukenut erään kertomuksen nimeltä Gribouille, jonka on kirjoittanut George Sand. Tällä Gribouillellä on se ominaisuus, että kun hän huomaa sateen olevan tulossa, hyppää hän jokeen, ettei kastuisi. Kun kuulen aloitettavan sotaa vaarojen estämiseksi, ajattelen aina Gribouillea. Koko Hohenzollerin suku olisi voinut asettua Kaarle V:n ja useille muille valtaistuimille, eikä Ranska sittekään olisi kärsinyt tuhannesosaa siitä tappiosta, jonka sota sille tuotti.

»Olemme lujasti vakuutetut», — jatkoi puhuja, — »ettei tämä tule tapahtumaan. Mutta — jos se vastoin luuloamme tulisi tapahtumaan — *silloin*, herrani, tulee meidän ilman epäilyä täyttää

velvollisuutemme, tietäen teidän ja koko kansan olevan puolellamme.» (Voimakkaita hyvä-huutoja.)

Tästä hetkestä alkaa sanomalehdistössä täydellinen kiihotuskilpailu. Varsinkaan ei Emile de Girardin voi kyllin kehoittaa maanmiehiään kurittamaan sellaista rohkeutta, joka tahtoo asettaa hohenzollerilaisen Espanjan hallitusistuimelle. Ranskan kansan kunnia olisi ikuisesti tahrattu, jollei se tätä estäisi. J. n. e. J. n. e.

Samaan tapaan jatketaan yhä.

Sillä välin lähetetään Benedetti Preussin kuninkaan luo kehoittamaan häntä kieltämään prinssi Leopoldin vastaanottamasta espanjalaista kruunua. Odotan vavistuksella mikä tästä on seurauksena.

Kuninkaan vastaus on yksinkertaisesti se, ettei hänellä ole oikeutta kieltää lailliseen ikään tulleelta prinsiltä mitään.

Sotapuolue riemuitsee. Asiaa tahdotaan kiihoittaa kireimmilleen. No niin, mekin tiedämme, mitä kunnia ja isänmaan rakkaus meiltä vaatii.

Yhä kovemmilta ja hirmuisemmilta alkavat myrskyn enteet kuulua. Silloin tulee heinäkuun 12 p:nä tieto, joka täyttää mieleni sanomattomalla ilolla. Don Salusto Olozaga ilmoittaa virallisesti Ranskan hallitukselle, että prinssi Leopold Hohenzollerilainen luopuu hänelle tarjotusta kruunusta senvuoksi, ettei hän tahdo antaa aihetta sodan syttymiseen.

— No, Jumalan kiitos, nyt on se riita ratkaistu — ajattelin minä.

Mutta samana päivänä kun prinssi Leopoldin kruunusta luopuminen luettiin ranskalaisessa kamarissa, esiintuo Clement Duvernois seuraavan mietinnön:

»Mikä takaa meille sen, ettei Preussi jolloinkin toiste tule esiin samankaltaisilla tyhmyyksillä kuin Espanjan kruununperimys-ehdokkaan asettaminen oli? Tämä täytyy meidän estää.»

Minä ajattelin jälleen Gribouillea. Kenties voisi — mahdollisesti — jolloinkin — sataa riputella niin, että hiukkasen kastuisimme, siis: nopeasti joen aaltoihin!

Heinäkuun 15 p:nä pyytää Ollivier valtiovaroista viisi sataa miljoonaa sotavarustuksia varten. *Thiers äänestää vastaan*, mutta Ollivier vastaa, että hän lupaa ottaa itselleen kaiken edesvastuun jälkimaailman edessä. Enemmistö myöntää summan, ja tuollainen isänmaallinen uhraavaisuus, joka arvelematta myöntyy turmion tuottamiseen, herättää luonnollisesti ääretöntä ihailua, ja sitä ylistetään pilviin asti.

16 p. heinäkuuta. Englanti koettaa estää sodan syttymistä. Mahdotonta. Ajatelkaas, jos olisi ollut olemassa kansainvälisiä tuomioistuimia, miten helposti olisi tuollainen vähäpätöinen riita ratkaistu!

19 p. heinäkuuta. Berliinissä oleva Ranskan lähettiläs jättää sotajulistuksen Preussin hallitukselle. Siis alkoi myrsky tällä kerralla valtioistuimen perimiskysymyksen ja kahden hallitsijan välillä olleiden neuvottelujen johdosta. Mahtoikohan Kant olla oikeassa, kun hän ikuisesta rauhasta puhuessaan sanoo: »Jokaisella valtiolla pitäisi olla tasavaltalainen hallitusmuoto?»

Tosin tämä poistaisi monta sodansyytä — mutta — tasavallat ovat myöskin sotaisia. Vanha, raaka henki kansoissa haluaa sotaa ja verenvuodatusta, olkoonpa sitte hallitusmuoto mikä tahansa.

* * * * *

Kun sota syttyy, jakaantuvat kaikki, jotka kuuluvat neutraalistin kansoihin, kahteen puolueeseen: puolustajiin ja vastustajiin.

Kumpaiselleko puolelle me menisimme, kumpaiselleko me, Fredrik, ja minä, toivoisimme voittoa? Itävaltalaisina olisi meidän tehnyt mieli toivomaan, että voittajamme joutuisivat tappiolle. Mutta Fredrik oli preussiläistä sukuperää, ja minäkin pidin itseäni tavallaan preussiläisten sukulaisena, joiden äidinkieli oli minunkin äidinkieleni.

Sitäpaitsi olivat ranskalaiset julistaneet sodan — ja sen he olivat tehneet vähimmin sanoen mitättömästä syystä — ei, *verukkeita*. Eikö meidän tullut ajatella, että preussiläiset olivat oikeassa, ja että ne menivät sotaan pakosta ja puolustaakseen itseään? Minne päin kallistui siis myötätuntoisuutemme? Jos on meidän tavoin oppinut inhoamaan jo itse sotaa, niin ei voi tuntea mitään erityistä persoonallista harrastusta sodan yhtäänne tai toisaanne päin päättymisestä. Ainoa toivomus on, ettei sota olisi koskaan alkanut, ja että se pian loppuisi.

Olisimme mielellämme jättäneet Pariisin, sillä asukasten innostus vaikutti meihin kiusallisesti. Mutta itäänpäin vievä tie oli suljettu, ja rakennuspuuhammekin estivät meitä pois lähtemästä. Mitään

seurapiiriä ei meillä enää ollut. Kaikki, jotka olivat voineet, olivat paenneet Pariisista, eikä niillä, jotka olivat jälellä, ollut halua seurustelemiseen. Ainoat, joita joskus tapasimme, olivat muutamat kirjailijattavamme, ja Fredrikille olikin juuri nyt tärkeätä oppia tuntemaan etevien miesten mielipiteitä alkavasta sodasta. Eräs nuori kirjailija, Guy de Maupassant, joka sittemmin on tullut niin kuuluisaksi, lausui yhtä ja toista, joka täydellisesti sopi yhteen minun omien mielipiteitteni kanssa, ja jonka sen vuoksi kirjoitin muistoon punaisiin vihkoihini:

»Sota — kun vaan ajattelen sitä sanaa, valtaa minut kauhu, aivan kuin kuulisin puhuttavan noidista, kidutuksesta tahi jostain muusta kauan sitte poistetusta inhoittavasta raakuudesta. Sotia: — surmata, kuristaa ja hakata palasiksi toinen toisiaan. — Ja meillä on vielä korkeine sivistyksinemme ja valistuksinemme oppilaitoksia, joissa meitä opetetaan tappamaan etäältä, tappamaan suurin joukoin ihmisiä yhdellä kertaa. Ihmeellisintä on, etteivät kansat nouse sitä vastustamaan, ettei koko yhteiskunta vavahda kuullessaan jo sanan sota.

Jokainen hallitsija on yhtä hyvin velvollinen välttämään sotaa, kuin jokainen kapteeni laivallaan on velvollinen välttämään haaksirikkoa. Jos kapteeni on antanut laivansa joutua haaksirikkoon, täytyy hänen tulla asiasta vastaamaan oikeuden eteen ja saapi tuomionsa, jos on huolimattomuudesta ollut syyppää onnettomuuteen. Miksi ei sellaista hallitusta tuomita, joka on alkanut sodan? Jos kansa vaan oppisi havaitsemaan, mitä etua sellaisesta menettelystä olisi, jos se kieltäytyisi menemästä ammuttavaksi ilman syytä — silloin olisi sota lopussa.»

Olin myöskin tilaisuudessa lukemaan erään kirjeen, jonka Gustave Flaubert oli kirjoittanut George Sandille heinäkuun alkupäivinä, jolloin sota oli juuri alkanut. Kirje kuului:

»Olen epätoivossa maanmiesteni tyhmyyden tähden. Ihmiskunnan parantumaton raakuus täyttää mieleni syvällä surulla. Tämä innostus, jota ei elähdytä mikään aate, saattaa minut niin masennetuksi, että toivoisin kuolemaa, päästäkseni pois sitä näkemästä. Hyvät ranskalaiset tahtovat taistella: 1) koska he luulevat, että Preussi on heitä taisteluun vaatinut; 2) koska ihmisten luonnollinen tila on raakuus; 3) koska sota on jotain mystillisen salaperäistä, joka hurmaa ihmisten mielet. Pelkään, että pian tulee jälleen alkamaan sota eri kansanrotujen välillä, sillä näille kauheille valmistuksille ei ole mitään selittävää syytä. Taistellaan taistelun vuoksi. Mutta ajattelepas miten paljo työtä, miten monia siltoja, tunneleja ja teitä täten turmellaan. Oletko nähnyt, että yksi edusmies on ehdottanut, että mentäisiin ryöstämään Bateria?! Oi, että ei saa elää beduinien seassa!»

— Oi, — huudahdin minä luettuani tämän kirjeen, — ettemme ole syntyneet viisisataa vuotta myöhemmin, se olisi vielä parempi, kuin beduinien seassa eläminen.

— Niin pitkää aikaa eivät ihmiset tarvitse ymmärtäviksi tullakseen, — sanoi Fredrik vakuutuksella.

* * * * *

— *O, monsieur et madame*[1], mikä onni, mikä iloinen uutinen! — Näin huutaen tulivat kokki ja kamaripalvelija eräänä päivänä huoneeseemme. Se oli päivää ennen Wörthin taistelua.

[1] Oi, herra ja rouva. (Suom.)

— Mitä nyt?

— On tullut sähkösanoma, että me olemme voittaneet. Preussin kuninkaan armeija on miltei masennettu. Kaupunkia koristetaan kolmivärisillä lipuilla, — illalla on ilotulitus.

Päivän kuluun saatiin kuitenkin tietää, että tämä sanoma oli väärä, — se oli vaan pörssikeinottelua.

No niin, sitä parempi, silloinhan ei tarvinnut panna toimeen ilotulitusta.

Elokuun 7 p:nä saapui surusanoma. Vihollinen oli tunkeutunut maahan. Sanomalehdet olivat täynnä suuttumusta tuollaisen maahanhyökkäämisen vuoksi. Ei kukaan ajatellut, että Ranska oli aikonut samaa Preussin suhteen.

Sotaministeri lähettää julistuksen, että kaikkien sotaankelpaavien kansalaisten, jotka ovat ijältään kolmen- ja neljäkymmenen vuoden välillä, on kokoonnuttava lippujen alle. Sotaa varten luvattu valtioapu koroitetaan viidestä sadasta tuhanteen miljoonaan. On oikein virkistävää nähdä millä varmuudella ihmiset määräävät toisten hengestä ja rahoista!

Nyt saavat saksalaiset voiton toisensa jälkeen.

Pariisi ja sen asukkaat muuttavat kokonaan muotoa. Hämmästys ja katkera mieli tulee nyt alussa olleen vaativan ja taistelunhaluisen mielialan sijaan. Onhan tuo jotain ennen kuulumatonta, että tämä vandaalijoukkio on uskaltanut pakkautua ihanaan Ranskaan. Että Ranska itse juuri pani sodan alkuun,

sen ovat kaikki unohtaneet.

Metz menetetty! — Tämä tieto kajahtaa kaupungissa kuin tuskan huuto.

Minulle on aina tieto jonkin linnoituksen antaumisesta ilon sanoma, sillä minä toivon aina, että tämä kenties ratkaisee asian, ja verinen leikki on lopussa. Mutta ei, vielä ei ole asia ratkaistu, onhan olemassa useampia linnoituksia. Tappion perästä jännitetään voimia vielä enempi, ja — onni voipi vaihdella.

Nyt on kysymys koko Pariisin linnoittamisesta. En voinut käsittää tätä ajatusta. Pariisi — kaiken sivistyksen ja tieteen aarteiden kokouspaikka, — huvien, loiston, nautinnon Pariisi — linnoitukseksi! Kuumeentapaisella kiihkolla ryhdytään työhön. Valleja luodaan ja ampumaluukkuja muurataan, hautoja kaivetaan kaupungin porttien ulkopuolelle, nostosiltoja rakennetaan, varusteita kokoonpannaan, rintavarustuksia ja ruutimakasiineja valmistetaan. Mikä kiire, mikä vilkkaus, mitkä äärettömät kustannukset! Miten hyödyllistä ja siunausta tuottavaa olisikaan tämä toiminta ollut, jos se olisi tapahtunut rauhallista edistystä varten!

Kaupunki hankkii ruokavaroja voidakseen kestää piiritystä, joka varmaankin tulee olemaan pitkällinen. Myllyjä rakennetaan ja karjatarhoja perustetaan, mutta vihdoin täytyy kuitenkin sen hetken tulla, jolloin vilja loppuu ja liha on syöty. Mutta niin pitkälle ei ajatella. Kaikki, jotka osaavat kivääriä käyttää, rupeavat sotilaiksi, palosotamiehet, merimiehet, työmiehet, ja uusia usinimisiä sotajoukkoja muodostuu joka päivä....

* * * * *

Tästä päivästä lähtien seuraavat tapaukset toisiansa yhä nopeammin. Kauheimman vihan myrsky kiihtyy kovimmilleen; se ei ole vielä puhjennut ilmoille, mutta voipi jo kuulla sen kiihtyvän kohinan. *Kuolema preussiläisille!* on päivän tunnussana. Mekin jouduimme tapausten pyörteeseen, me emme voineet ajatella ollenkaan omaa onneamme, rakasta kotiamme, lapsiamme ja lämpöistä keskinäistä lempeämme. Me emme uskaltaneet nauttia tästä nyt, kun kaikki ympärillämme kärsi ja vapisi, huusi ja raivosi. Se olisi ollut aivan kuin koettaa hukkuvan laivan kannella valmistaa itselleen iloisen ja mukavan olinpaikan.

Elokuun 28 p:nä tuli tieto, että kaikkien *saksalaisten* piti jättää Pariisi kolmen päivän kuluttua.

Niillä, jotka tämän käskyn olivat kirjoittaneet, ei varmaankaan ollut mitään aavistusta siitä, mikä viha, mikä kalmainen viha täten kylvettiin kahden kansan, ranskalaisten ja saksalaisten välille. Miten kauan sodan jälkeen tämän vihan surulliset hedelmät tulivat näkyviin, sen tiedän nyt. Tästä hetkestä lähtien eivät nuo kaksi suurta, ihanata, kukoistavaa maata, Ranska ja Saksa, olleet enää kaksi kansaa, jotka ritarillisella tavalla taistelivat toisiansa vastaan, vaan koko kansa oli vihan vimmassa koko vihollisen puoleista kansaa vastaan.

Olin tilaisuudessa näkemään, miten ankarasti tämä pois-käskey-määräys kohtasi monta kunniallista, rehellistä ja ahkeraa perhettä. Niiden työmiesten joukossa, jotka laittoivat kotiamme kuntoon, oli monta saksalaista, verhoilija, taideveistäjä, vaunumestari ynnä muita. Nämä olivat asuneet Pariisissa kaksikymmentä vuotta, tehneet naimisliittoja ranskalaisten perheiden jäsenien kanssa, saaneet oman kodin ja omat asioimis-sitoumukset. Ja nyt täytyi heidän poistua — kolmen päivän kuluessa jättää kotinsa ja kaiken sen, mikä oli heille tullut rakkaaksi, menettää omaisuutensa ja kauppatuttavansa. Nämä ihmisraukat tulivat luoksemme surun murtamina ja kertoivat mikä onnettomuus heitä oli kohdannut. Työt, joita olimme heiltä tilanneet, ja jotka nyt olivat juuri valmistumaisillaan, täytyi jättää kesken, sillä heidän työhuoneensa piti suljettaman. Kyynelsilmin valittivat he hätäänsä meille, ja me lohdutimme ja autoimme heitä niin hyvin kuin voimme.

Ja *miksi* oli tällainen kova kohtalo tullut näiden ihmisraukkojen osaksi? Siksi, että he sattuiivat kuulumaan kansaan, jonka armeija oli menestyksellä täyttänyt velvollisuutensa — tahi — tarkemmin selitettynä, siksi että *voisi* ehkä tapahtua, että joku hohenzollerilainen kukaties tulevaisuudessa voisi vastaanottaa hänelle tarjotun espanjalaisen hallitsija-ehdokkuuden.

— — — — —

Sédan! Keisari Napoleon on jättänyt miekkansa!

Tämä tieto valtasi meidät. Nyt seisoi todellakin suuren, historiallisen tapauksen ääressä. Ranskan armeija lyöty, kuningas vankina, täydellinen tappio. Saksa oli saanut loistavan voiton.

— Loppunut, loppunut! — iloitsin minä, — nyt voivat ihmiset kernaasti panna toimeen ilotulituksia, sillä nyt tulee surmaamisesta loppu.

— Älä riemuitse liian varhain, — sanoi Fredrik. Yhden voitettun armeijan sijaan kohoaa maasta kymmenen uutta.

Syyskuun 4 p:nä. Jälleen väkivaltainen teko, keisari pannaan pois viralta. Ranska julistetaan tasavallaksi. Kaikki mitä Napoleon III on tehnyt, julistetaan kelvottomaksi ja tuomitaan. Nyt tahtoo *maa* itse käydä sotaa, jos Saksa vielä rohkenee jatkaa halpamielistä maahanryntäämistään.

Minun täytyi pian jättää rauhantoiveeni. Kaikki näytti sotaisemmalta kuin koskaan ennen. Ilma oli täynnä raivoa ja kostonhalua, sekä vihollista että eroitettua keisaria kohtaan. Oli inhoittavaa kuulla sitä pilkkaa ja niitä häväistyksiä, joita sekä puheissa että kirjoituksissa sateli keisarillisen huoneen ja onnettomien kenraalien yli.

Linnoitustöitä jatketaan suurella kiireellä. Kaupungin ympäristöt muutetaan erämaiksi, ja ihmiset muuttavat sieltä kaupunkiin. Mitä surkeita jonoja vaunuja ja muuttokuormia, mitä joukkoja raskaita taakkoja kantavia ihmisiä, jotka kuljettavat muassaan kotiensa viimeiset pirstaleet! Olin nähnyt saman näytelmän kerran ennen, Böhmissä, kun maalaisväestö pakeni voittavaa vihollista, mutta täällä iloisessa, loistavassa maailmankaupungissa teki se vielä surullisemman vaikutuksen.

Vihdoinkin iloinen uutinen! Englanti koettaa olla välittäjänä ja saada toimeen yhtymystä Jules Favren ja Bismarckin välillä. Kenties siitä nyt tulee loppu.

Päin vastoin. Nyt vasta voipi nähdä miten kuilu levenee. Saksalaiset sanomalehdet ovat joku aika takaperin ehdottaneet Elsass-Lothringin takaisin ottamista, joka kerran on ollut saksalainen, ja pian seisovat saksalaiset Pariisin porttien ulkopuolella, vaatien julkisesti Elsass-Lothringin luovuttamista.

Ranska vastaa uhalla: *pas un pouce — pas une pierre!* (Ei tuuman leveyttä maata, ei kiveäkään.)

Niin, niin, mieluisasti tuhansien ihmisten henki, mutta ei tuumaakaan maata. Tämä on isänmaallisuuden perusajatus. Meitä tahdotaan nöyryyttää, huutavat Ranskan isänmaanystävät, mutta mieluummin hautautuu katkeroittunut Pariisi omiin raunioihinsa!

Nyt vihdoinkin päätimme jättää Pariisin. Miksi jäisimmekään saarrettuun kaupunkiin, koska emme olleet pakoitetut siihen. Miksi kauemmin pysähtyisimme ihmisten seassa, jotka katselivat meitä vihaisin silmäyksin ja puristivat meille nyrkkiänsä, kun kuulivat meidän puhuvan saksan kieltä? Olihan tosin monessa suhteessa vaikeata nyt päästä pois Pariisista ja Ranskasta, eikä ollut hauska jättää rakasta, puoleksi valmista kotiammekaan, mutta kaikkien esteiden täytyi poistua, me emme voineet enää ajatellakaan, että jäisimme tänne. Olimme jo viipyneet täällä liian kauan. Ne mielenliikutukset, joita olin saanut kokea, olivat niin tärisyttäneet hermojani, että usein sain vaikeita hermovavistuksia ja pari kertaa itkutaudinkin.

Olimme jo järjestäneet tavaramme matkakuntoon, ja kaikki oli valmiina matkalle lähtöä varten, kun minä jälleen sairastuin, ja niin kovasti, että minun täytyi antautua vuoteen omaksi. Lääkäri selitti, että hermokuume oli tulossa, ja ettei minua mitenkään saanut panna matkan vaivoille alttiiksi.

Monta pitkää viikkoa lepäsin vuoteessani. Muistan vaan himmeästi tätä aikaa, mutta suloisena muistuu mieleeni se hellä hoito, jota sain nauttia. Rakas Fredrikini istui vierelläni öin ja päivin. Usein toi hän lapsetkin luokseni. Heidän lorunsa ja juttelunsa kaikui korvissani kuin kaunis soitto. Ja me, Fredrikin kanssa, laskimme leikkiä kuin huolettomat lapset, ajattelematta niitä surullisia asioita, joita ympärillämme tapahtui. Millä ihastuksella nautinkaan niitä virvoitusjuomia, joita hän minulle ojensi, ja millä suloudella laskinkaan joka ilta pääni tyynylle, varmana siitä, että Fredrik istui päänaluiseni vierellä, ja että minä tulisin nukahtamaan lapsellisen hyvin. Tunsinhan nyt, että minä vähitellen saisin palata takaisin elämään ja — onneen.

Onneen? Ei. Sillä tervehtymisen mukana palasi jälleen tajuntaani tieto kaikesta kauheasta, mikä meitä ympäröi. Olimmehan nälkää-näkevässä, palelevassa, valittavassa kaupungissa, ja sota jatkui yhtä kiihkeällä raivolla kuin ennenkin.

Talvi oli tullut ja sen mukana kova kylmyys. Nyt vasta sain tietää kaikki, mitä pitkällisen sairauteni aikana oli tapahtunut.

Strassburg on pommitettu, sen kirjasto on hävitetty.

Strassburg valloitettu! Maa joutuu rajattomaan epätoivoon ja raivoaa kuin mieletön.

— Oi, jospa saisin palata unelmien maahan, valitan minä. — Nyt olin terve, ja minun täytyi seurata asiain juoksua.

Joulukuun 1 p:nä. Trochu linnoittaa Champignyn kukkulat.

Joulukuun 2 p:nä. Kovapintainen tappelu Brien ja Champignyn luona.

Joulukuun 5 p:nä. Pakkanen kovenee. Oi, niitä vertavuotavia, vapisevia ihmisraukkoja, joiden täytyy kuolla tuolla ulkopuolella lumeen ja kylmyyteen! Kaupungissakin tuottaa pakkaneen kauheita kärsimyksiä. Polttopuita ei ole lainkaan saatavissa. Mitä antaisikaan, jos voisi saada pari laudanpalaista lämmittääkseen huonettaan.

Joulukuun 21 p:nä. Ulosryntäys Pariisista.

Joulukuun 25 p:nä. Erästä pientä preussiläisen ratsuväestön osastoa tervehditään kylien Troo ja Sougè taloista pyssynlaukauksilla. Kenraali Kraatz käskee syyttää kylät tuleen. Liekit kohoavat kohti korkeutta, ja köyhät majat rysähtävät kokoon miesten, vaimojen ja lasten yli, pakenevien, itkevien, valittavien ja palavien ihmisten ja eläinten yli. —

»Oi, sä riemuisa, oi, sä autuisa, armon tarjoova joulujuhla! — —»

* * * * *

Tyydytäänkö Pariisin nälkään näännyttämiseen, tahi pommitetaanko kaupunki myöskin?

Se ei voinut olla mahdollista; koko puolueeton sanomalehdistö nousee tätä otaksumista vastaan. Mutta sotapuolueen sanomalehdet Berliinissä kehoittavat tätä tekemään. Se olisi ainoa keino, miten sota saataisiin loppumaan. Ja mikä riemuisa voitto olisikaan — voittaa Seinen kaupunki!

Joulukuun 28 p:nä kirjoitin:

»Se on täällä... Taaskin jymeä laukaus ... hiljaisuus, ja jälleen yksi...

Istuimme aamiaispöydässä, se tahtoo sanoa, söimme leipää ja juustoa. Ruokatarpeista oli jo puute. Silloin jymisi ensimmäinen laukaus. Me katselimme toisiamme kauhistunein, kysyvin katsein. Olisiko se ehkä?...

Ei, se oli varmaankin joku portti, joka paukahti kiinni, tahi jokin muu sellainen kolahtus. Kaikki oli jälleen hiljaista, ja me jatkoimme keskeytettyä puhettamme. Mutta parin minuutin kuluttua kuului jälleen sama jymeä ääni. Fredrik riensi ikkunaan.

— »Pommitus» se on, — sanoi hän.

Kadulta kuului hälinää. Joukko ihmisiä oli kokoontunut sinne ja he seisoivat parvittain ja kuuntelivat jyrinää tarkkaavasti ja levottomuudella.

Nyt riensi palvelijamme joutuisasti sisälle ... ja samassa paukahti uusi laukaus.

— *Oh, monsieur et madame, c'est le bombardement!*[1]

[1] Oi, rouva ja herra, se on pommitus! (Suom.)

Avonaisesta ovesta tulivat kaikki palvelijamme sisälle, yksin kokkipoikakin. Tällaisina hetkinä ... sodassa, tulipalossa tahi tulvassa ... katoaa kaikki säätyeroitus, ja jokainen hakee turvaa yhtymällä toisiinsa.

— *C'est le bombardement! Cest le bombardement!* huusi jokainen sisääntulija vuorostaan.

Se oli kauheata. Ja kuitenkin muistan, että samalla tunsin kauhun sekaista ihastusta, tyytyväisyyttä siitä, että sain olla mukana näin suuressa ja monivaiheisessa tapauksessa, »pommituksessa», — enkä kuitenkaan tarvinnut peljätä hengen vaaraan joutumista. Tunsin jotain, jolle tahtoisin antaa nimen ... »miehuuden ylpeys».

* * * * *

Piiritys ei kuitenkaan itse asiassa ollut niin kauheaa, kuin voisi luulla. Ei näkynyt palavia taloja, ei epätoivosta valittavia ihmisiä, ei läpi ilman kiitäviä kartesseja, kuului ainoastaan tuo kaukainen, yksitoikkoinen, pitkien väliaikojen perästä kumiseva jyleä jyminä. Vähitellen alkoi siihen tottua, ja ne paikat, missä kanuunain jyrinän parhaiten kuuli, olivat suosituimpia kävelypaikkoja. Siellä ja täällä putosi joku pommi kadulle ja räjähti, mutta tavattoman harvoin tapahtui, että ihmisiä olisi sattunut olemaan lähellä. Itse pommitus ei tuottanut pariisilaisille niin kovin paljo huolta ja kauhua, mutta nälkä, kylmyys ja työnpuute tuottivat suurimmat kärsimykset. — Syvästi liikutti minua kuitenkin eräs sanoma, joka kertoi muutamasta tuhoa tuottaneesta laukauksesta.

Sain nimittäin eräänä päivänä mustareunaisen kirjeen eräältä tuttavalta perheeltä:

»Herra ja rouva N. ilmoittavat täten surulla, että heidän molemmat lapsensa, Francois (kahdeksan vuotta) ja Amelie (neljä vuotta) ovat saaneet surmansa pommista, joka on ammuttu sisään ikkunasta.»

Luin tiedonannon kauhulla ja hämmästyksellä. Salaman tapainen ajatus osotti minulle niiden vanhempien surun laajuuden, jotka sen näillä yksinkertaisilla riveillä ilmoittivat. Näin *meidän* molemmat lapsemme, Rudolfin ja Sylvian — ei, minä en voinut ajatella ajatustani loppuun.

Tiedot, joita voi saada, olivat luonnollisesti harvinaisia ja niukkoja. Kaikki postiliike oli keskeytetty, ja muun maailman kanssa oltiin yhteydessä ainoastaan kirjekyyhkyisten ja ilmapallojen avulla. Mitä vastakkaisimpia huhuja liikkui alituisesti. Joskus puhuttiin voittorikkaista uloshyökkäyksistä, joskus siitä, että vihollinen aikoo jo kaupunkiin hyökätä ja sytyttää sen tuleen. Toiste jälleen vakuutettiin, että ennenkuin sallittaisiin ainoankaan saksalaisen tulla muurien sisäpuolelle, räjähdyttäisivät linnastonpäälliköt itsensä ja koko Pariisin ilmaan. Vielä kerrottiin, että maalaisväestö hyökkäisi piirittäjien niskaan, katkaisisi heidän paluumatkansa ja hävittäisi heidät viimeiseen mieheen.

Päivä päivältä kävi elintarpeiden saaminen yhä vaikeammaksi. Lihavarastot olivat tyhjennetyt, jo kauvan sitte olivat raavaseläimet ja lampaat loppuneet karjametsiköistä. Pian olivat hevosetkin syödyt ja nyt tuli koirien, kissojen, rottien ja hiirien vuoro. Vihdoin viimeinkin täytyi ottaa eläimet »*Jardin des plantes*» puistosta; näiden seassa oli tuo kaikkien ihmettelemä elefantti-raukkakin, joka nyt myös täytyi ottaa ihmisille ruoaksi. Leipää oli melkein mahdotonta saada. Väki sai seisoa tuntikausia rivissä leipurin puodin edustalla, ja useimmat saivat kuitenkin palata tyhjin käsin. Taudit niittivät runsaita uhreja. Kun Pariisissa tavallisissa oloissa kuoli 1,100 ihmistä viikossa, kuoli nyt 4 à 5,000. Siis joka päivä noin 400 luonnotonta kuolemantapausta, — tai oikeammin sanottuna: *murhaa*. Sillä vaikei murhaaja ollutkaan mikään yksityinen henkilö, vaan tuo persoonaton sota, niin oli murha kuitenkin murha. Ja kelle tuli edesvastaus? Kenties niille valtiollisille suurisuille, jotka kiihoittavissa puheissaan selittivät, että he »vastaisivat sodan syttymisestä historian edessä»? Ovatko yhden ihmisen hartiat kyllin voimakkaat tällaista edesvastausta kantamaan? Varmaankaan eivät. Eikä kenenkään mieleen juolahdakaan pitää tuollaisten suurisuiden sanoista kiinni.

Eräänä päivänä tammikuun keskipaikoilla tuli Fredrik liikutettuna huoneeseeni.

— Ota esille muistoonpanokirjasi, sinä pieni, harras historiankirjoittaja. Tänään saat kirjoittaa muistoon jotain hyvin tärkeätä.

— Mitä merkillistä nyt on tapahtunut?

— Kuule! Preussin kuningas Wilhelm on Versaillessa huudettu Saksan keisariksi. Nyt on olemassa *yksi* Saksa — yksi *yksimielinen* Saksa. Tämä muodostaa uuden jakson niin kutsutussa maailmanhistoriassa. Ja voithan ajatella, miten suuressa arvossa sotaa tullaan pitämään valtakunnassa, joka saa kiittää sotaa synnyttänsä. Kätke rauhan-pöytäkirjasi, Martha, me tulemme nyt pitkän aikaa eteenpäin olemaan Marssin verisen, raudankovan merkin alaiset.

— Olen melkein iloissani tästä, Fredrik, — sanoin minä. — Tämä surmaaminen ei siis ole mennyt aivan hukkaan, kuin sen seurauksena on ollut uuden, suuren valtakunnan perustaminen.

— Ranskalaisille on tappio täten kaksinkertainen, ja saksalaisviha tulee tästedes kukoistamaan yhä paremmin.

Minua värisytti.

— Jo yksin sana »viha» täyttää mieleni kauhistuksella.

— Niin, sinä olet oikeassa. Niin kauan kuin tämä sana pysyy ihmisten oikeuskäsitteessä, niin kauan ei ole olemassa mitään inhimillistä ihmisyyttä. Täällä maan päällä on vaan olemassa yksi ainoa jalostuttava ja onnelliseksi tekevä tunne, ja se on rakkaus. Tästä voimme me kaksi kertoa yhtä ja toista, Martha.

Minä nojasin päätäni hänen rintaansa vasten, ja hän siirsi kädellään hellästi hiukset pois otsaltani.

— Me tiedämme, miten iloista on, kun sydämissämme asuu lämpöä ja hellyyttä rakkaitamme kohtaan, veljiämme ja sisariamme kohtaan suuressa ihmiskuntaperheessä...

— Ei, Fredrik, *niin* laaja ei minun rakkauteni ole. En voi rakastaa kaikkia noita ihmisiä, joiden sydämen täyttää viha ja verenhimo.

— Mutta sääliä heitä varmaankin voit?

Muistan niin hyvin tämän keskustelumme, sillä paitsi sotaisia seikkoja, kirjoitin päiväkirjaani myöskin keskusteluja näistä asioista. — Sinä päivänä puhuimme myöskin tulevaisuudesta. Pian täytyy Pariisin antautua, sodan täytyy loppua, ja sitte voimme jälleen hyvällä omallatunnolla nauttia onnestamme.

Kävimme läpi sen ajan muistojen, jonka olimme yhdessä eläneet. Näiden kahdeksan vuoden kuluessa emme olleet vaihtaneet epäystävällistä sanaa, me olimme kärsineet ja nauttineet niin paljo yhdessä, ja meidän rakkautemme ja välillämme oleva myötätuntoisuus oli sillä ajalla lujentunut niin lujaksi, ettei sen heikontumista voinut ajatellakaan. Päinvastoin kiinnyimme yhä helleemmin toisiimme. Jokainen uusi tapaus, jonka yhdessä saimme kokea, solmisi uuden yhdyssiteen välillemme. — Kun olimme tulleet vanhoiksi ja valkopäisiksi, millä ilolla silloin katselisimme takaisin menneitä vuosia, ja mikä tyyni ja onnellinen elämän ilta meitä odottaisikaan. Sen onnellisen, vanhan parin kuvan, joksi me kerran tulisimme, olin niin usein ja elävästi mielessäni kuvitellut, että se joskus näyttäytyi minulle unessakin, kuin jokin todella eletty aika. Muutamat erityiskohdat ovat varsinkin jääneet muistooni. Näin Fredrikin samettikalotti päässä ja puutarhasaksit kädessä — miksi, sitä en tiedä, sillä hän ei ollut koskaan osottanut mitään halua puutarhan hoitoon, ja kalotista ei ollut koskaan ollut mitään puhetta — ja itseni musta pitsimyssy päässä, hopeanhohtavien hiusteni peittona. Me istuimme laskeutuvan auringon viimeisten säteiden valaisemassa puistossa ja puhelimme menneistä ajoista. »Muistatko sinä silloin, kun...?»

* * * * *

Monen edellä olevan sivun kirjoittaminen on vaatinut minulta suurta itseni voittamista. En voinut vavistuksetta kertoa niistä tapauksista, joita sain kokea matkallani Böhmiin ja koleraviikolla Grumitzissa, mutta tein sen täyttääkseni velvollisuuteni. Rakastettu puoliso on antanut minulle tehtävän: jos kuolen ennen sinua, täytyy sinun ottaa minun tehtäväni, toimia rauhan aatteen hyväksi. Jollei minulla olisi ollut tämän toivomuksen täyttäminen, niin ei mikään maailmassa olisi voinut saada minua armahtamatta auki repimään tuskallisten muistojeni haavoja.

Mutta nyt olen tullut tapaukseen, jonka tosin tulen kertomaan, mutta jota en voi enkä tahdokaan tarkemmin kuvailla.

Ei, minä en voi, en voi!

Olen koettanut sitä tehdä kerta toisensa jälkeen. Kymmenen puoleksi kirjoitettua, rikki revittyä paperiarkkia makaa lattialla kirjoituspöytäni vierellä — sydäntäni kouristi, ajatukseni sekaantuivat — minun täytyi heittää kynä pois ja itkeä, itkeä kiivaasti ja katkerasti kuin lapsi.

Muutamien tuntien kuluttua koetan jälleen. Mutta minun täytyy jättää kaikki erityiskohdat, — tapahtuman sanominen on kylläksi.

Fredrik — lemmittyäni — tuli, erään hänen luonansa löydetyn, Berliinistä tulleen kirjeen johdosta, syytetyksi vakoilemisesta; — hurjistunut roskaväen joukko ympäröi hänet: *à mort, à mort, le prussien!* [1] Hänet kuljetettiin erään isänmaallisen tuomioistuimen eteen — ja helmikuun 1 p:nä 1871 — sotalakien mukaan ammuttiin.

[1] Kuolema, kuolema preussiläiselle! (Suom.)

* * * * *

Kun tulin jälleen tuntoihini, oli rauha tehty ja kommunin päivät ohitse. Monta kuukautta olin maannut sairaana, ja minua oli hellästi ja huolellisesti hoitanut uskollinen Anna-rouva. Mitä tautia oikeastaan sairastin, sitä en vielä tänäänkään oikein tiedä. Ympärilläni olevat olivat kyllin hienotunteiset nimittäessään sitä lavantaudiksi, mutta minä luulen yksinkertaisesti, että se oli mielipuolisuuutta.

Siitä, että en tuntoon tultuani ja tapahtumat muistettuani ottanut itseäni hengiltä, tahi ettei suru minua surmannut, on minun kiittäminen lapsiani. *Ne* tekivät elämäseni mahdolliseksi.

Jo samana päivänä kun tuo kauhea tapahtui, ja ennenkuin sairastuin, piti Rudolf minua hengissä. Olin vaipunut maahan polvilleni ja huusin raivoisasti: kuolla, kuolla! Minun *täytyi* kuolla! Silloin tunsin kaksi käsivartta kaulani ympärillä, ja rukoilevat, tuskallisesti vakavat, ihmeellisen suloiset pojan kasvot katselivat minuun.

— Äiti!

Tähän asti oli poikani aina nimittänyt minua mammaksi. Että hän nyt tässä tuskan hetkessä lausui sanan »äiti», se ilmoitti minulle selvästi: sinä et ole yksin, sinulla on poika, joka rakastaa ja kunnioittaa sinua, joka jakaa tuskasi, jolla ei ole maailmassa ketään muuta kuin sinä. Älä hylkää lastasi, äiti!

Painoin armaani sydämelleni ja näyttääkseni, että ymmärsin häntä, kuiskasin minä: poikani, poikani!

Samalla muistin pienen tyttöseni — *hänen* tyttönsä — ja päätökseni jäädä elämään oli tehty.

Mutta tuska oli sietämätön ja ymmärrykseni himmeni, ei yhden kerran, ei, monta kertaa tulevien vuosien kuluessa. Nyt olen ollut jo monta vuotta terveenä. Kahdeksantoista vuotta on kulunut helmikuun 1 p:stä 1871. Mutta sitä pohjatonta surua, jonka sen päivän tapaukset painoivat sieluuni, sitä ei voi aika hälventää, vaikka eläisinkin sata vuotta. Jos vähitellen voisinkin työntää tuskalliset muistot syrjään, niin että voisin iloita lasteni kanssa ja joskus tuntee jotain uuden elämänhalun tapaista, niin ei kuitenkaan kulu yhtään ainoata yötä, jolloin en tuntisi surun kauheata taakkaa. Se on kuin sielun kaksoiselämää. Joka yö samaan aikaan herään sanomattoman surun tunteella. Sydän kutistuu kokoon, ja minusta tuntuu kuin täytyisi minun puhjeta katkeraan, valittavaan itkuun. Seuraavassa silmänräpäyksessä valtaa minut hellä myötätuntoisuuden tunne koko kärsivää, onnetonta ihmiskuntaa kohtaan. Oi, te poloiset ihmisraukat! Nyt näen, miten he kaatuvat surmaa tuottavien kuulien silpomina, kuulen hirmustuttavia huutoja — ja muistan, että *minunkin* rakkaimpani kuoli samoin...

Mutta ihmeellistä on: unessa en koskaan tiedä mitä olen menettänyt. Usein tapahtuu, että unessa puhelen Fredrikin kanssa, aivan kuin hän vielä kävisi vierelläni. Tapauksia menneisyydestä, mutta ei koskaan surullisia, näen silloin: yhtymisemme Schlesvig-Holsteinilaisen sodan jälkeen, loruamisemme Sylvian kätkyen luona, tynnet opiskelu-hetkemme, kävelyretkemme Schweitsissä ja tuon tuostakin jo edellä mainitsemani kuvan iltavalaistuksessa, kun valkotukkainen rakastettu puolisoni leikkaa ruusupensaita puutarhasaksillansa. — — — »Eikö totta?» sanoo hän minulle hellästi hymyillen, »me olemme onnellinen vanha pari?»

Voi minua!

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ASEET POIS! ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a

compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail)

within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to

reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.